

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СМІРНОВ ГЕОРГІЙ ЮРІЙОВИЧ

Прим. № _____

УДК: 347.72: 347.191

**ДИСЕРТАЦІЯ
КОРПОРАТИВНІ ПРАВА: ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ
ТА ЗАХИСТУ**

Галузь знань 08 – Право
Спеціальність 081 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних наукових досліджень. Використання ідей, результатів,
і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ (Г. Ю. Смірнов)

Науковий керівник: **Кот Олексій Олександрович**
доктор юридичних наук, професор

КИЇВ - 2023

АНОТАЦІЯ

Смірнов Г. Ю. Корпоративні права: особливості здійснення та захисту. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дисертація є комплексним дослідженням здійснення та захисту корпоративних прав.

Розділ I «Загальна характеристика корпоративних правовідносин» складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню поняття корпоративних правовідносин та корпоративних прав. Автором запропоновано вдосконалити визначення корпоративних правовідносин як цивільних правовідносин, які існують між юридичною особою та її учасниками, членами, акціонерами щодо участі в діяльності юридичної особи, яка дозволяє їм задовольняти свої майнові та (або) немайнові інтереси. Подальший розвиток отримало визначення корпорацій як зареєстрованих у встановленому порядку юридичних осіб, заснованих на засадах членства – участі в їх діяльності фізичних та юридичних осіб, організаційно приналежних до корпорації. Визначення корпоративних прав запропоновано вдосконалити як сукупність суб'єктивних юридичних можливостей, які виникають в особи на підставі набуття нею участі в юридичній особі (підприємницькій чи непідприємницькій) та дозволяють їй брати участь в її діяльності (приймати рішення від її імені), отримувати майнові та (або) немайнові блага.

Дослідження доктринальних визначень переважного права на купівлю в корпоративних правовідносинах та особливостей його здійснення відповідно до чинного законодавства дозволило виділити в переважному праві купівлі в межах корпоративних правовідносин двох правомочностей: 1) правомочність особи своїм одностороннім волевиявленням породити переддоговірне зобов'язання з укладення договору купівлі-продажу; 2) правомочність особи вимагати укладення договору купівлі-продажу в межах переддоговірного зобов'язання.

Розділ II «Особливості здійснення корпоративних прав» складається з чотирьох підрозділів, кожен з яких присвячений встановленню правового регулювання та доктринальних підходів щодо здійснення основних корпоративних прав. Зроблено висновок, що право на управління наділяється відмінним змістом та процедурою здійснення в одноосібних корпораціях та корпораціях з множиною учасників, з огляду на що, запропоновано виділення двох форм його здійснення – права на здійснення управління (в одноосібних корпораціях) та права на участь в управлінні (в корпораціях з множиною учасників). Аргументовано, що відсутність, за загальним правилом, права на управління у вкладника командитного товариства не відповідає особливостям його правового статусу, з огляду на що запропоновано наділити вкладників правом управляти корпорацією з питань, що стосуються їх майнових інтересів.

Аналіз правового регулювання інституту правочинів із заінтересованістю дозволив встановити прогалину, пов'язану з відсутністю обмеження права на управління учасника (акціонера, члена) корпорації, щодо якого наявний конфлікт інтересів з корпорацією у зв'язку з наявністю заінтересованості у вчиненні правочину з боку афілійованої особи такого учасника (акціонера, члена). У зв'язку з цим, здійснення права на управління в таких випадках запропоновано обмежити шляхом передбачення поняття «опосередкованої заінтересованості».

При дослідженні здійснення права на дивіденди підтримано існуючу серед вітчизняних вчених ідею щодо необхідності встановлення обов'язковості виплати дивідендів, оскільки така модель правового регулювання гарантуватиме реалізацію корпоративного права на дивіденди. В межах дисертаційної роботи, з огляду на відсутність законодавчих обмежень та природу права вимоги отримання дивідендів, зроблено висновок про здатність останнього бути самостійним оборотоздатним об'єктом цивільних прав та обов'язків.

Аналіз правового регулювання, особливостей здійснення корпоративного права на інформацію дозволив аргументовано стверджувати, що учасники (акціонери, члени) материнських (контролюючих) компаній повинні мати

можливість запитувати інформацію про дочірні (контрольовані) компанії, з огляду на що запропоновано власне визначення права на інформацію відповідно до корпоративного інтересу, який воно покликане задовільняти.

При встановленні особливостей здійснення права на ліквідаційну квоту звертається увага на той факт, що дане право здійснюється до моменту припинення юридичної особи, а отже не може розглядатися як таке що реалізується поза відносинами членства. Наголошено на тому, що чинне законодавство з процедур банкрутства допускає ситуацію виникнення безхазяйного майна, оскільки не допускає можливості розподілу між учасниками корпорації майна юридичної особи, яке залишилося після задоволення вимог в порядку ліквідаційної процедури і якого недостатньо для продовження господарської діяльності юридичної особи тощо – така юридична особа підлягає ліквідації.

Розділ III «Особливості захисту корпоративних прав» присвячений дослідженню трьох найбільш поширених способів захисту: оскарження рішення загальних зборів; переведення прав та обов'язків покупця та похідного позову. На основі аналізу судової практики та наукових праць вітчизняних та іноземних вчених, дисертантом запропоновано власне бачення забезпечення ефективності здійснення захисту корпоративних прав при застосуванні спеціальних (корпоративних) способів захисту.

При дослідженні оскарження рішення загальних зборів окрема увага була приділена їх правовій природі. Доведено, що, всупереч поширеній думці, рішення загальних зборів за своєю природою є не актом ненормативного характеру, а правочином, що було продемонстровано шляхом зіставлення рішень загальних зборів з ознаками правочинів, які виділяються вченими та законодавцем. В науковій роботі також зроблено висновок про здатність права на оскарження рішення загальних зборів переходити до правонаступника учасника (акціонера, члена) корпорації при відчуженні частки (акцій, паю) або ж спадкуванні. На основі аналізу існуючої судової практики та положень законодавств іноземних держав підтримано пануючу в судовій практиці позицію,

що суди, при вирішенні питання надання учасникам (акціонерам, членам) корпорацій можливості захистити порушені права та інтереси, повинні оцінювати можливість учасника (акціонера, члена) корпорації вплинути на результат голосування, не обмежуючись звичайним встановленням належної йому кількості голосів.

Не менш важливим аспектом дисертаційного дослідження є встановлення недоліків передбаченого законодавством та доктриною механізму захисту порушеного переважного права купівлі в корпораціях. Перш за все, дисертантом висловлено заперечення щодо позбавлення законодавцем акціонерів приватних акціонерних товариств переважного права на купівлю, оскільки: 1) приватні акціонерні товариства, на відміну від публічних акціонерних товариств, є не стільки об'єднаннями капіталів, скільки об'єднаннями осіб, 2) в акціонерів приватних акціонерних товариств є правомірний інтерес в контролі й збереженні складу товариства, який наразі не є втіленим в наявному обсягу їх прав. Підтримано позицію вчених, що ефективність переведення прав та обов'язків покупця як способу захисту пов'язана із попередженням зловживань правом на захист шляхом передбачення в моделі даного способу захисту обов'язку з інформування про поданий позов решту учасників (акціонерів, членів) корпорації. Дисертант доводить, що виконання відповідного обов'язку доцільно покласти саме на позивача.

Детально проаналізовано механізм звернення з похідним позовом. На основі дослідження національного та іноземних законодавств, дисертант сформулював перелік пропозицій щодо вдосконалення моделі даного способу захисту. Встановлено, що наразі правом звернутися з похідним позовом наділені лише учасники тих корпорацій, в яких передбачено існування частки (акцій, паїв). З огляду на те, що мета існування похідного позову обумовлена деліктом з боку посадової особи або більшості учасників, які беруть участь в управлінні юридичною особою, та, як наслідок, нездатністю юридичної особи захистити свої права та інтереси при традиційному управлінні, слід надати право звертатися з похідним позовом учасникам всіх корпорацій. Серед іншого, в

науковій роботі аргументовано помилковість позбавлення акціонерів-власників привілейованих акцій права звертатися з похідним позовом. З огляду на можливість покладення виконання повноважень виконавчого органу товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, запропоновано надати можливість звертатися з похідним позовом не тільки до фізичних, але і юридичних осіб (у випадку виконання останніми повноважень органу управління корпорації)

Значна увага присвячена умовам притягнення посадових осіб до відповідальності при зверненні з похідним позовом. В науковій роботі аргументовано, що відповідальність за шкоду, заподіяну внаслідок прийняття відповідного рішення органом управління, повинні нести як особи, які безпосередньо голосували за відповідне рішення, так і особи, які утрималися від голосування. В результаті аналізу національної та іноземної судової практики, положень національного та іноземного законодавства, запропоновано імплементувати в Україні двоелементну модель «правила ділового судження». Запропонована модель передбачитиме оцінку дій посадових осіб виключно на дотримання обов'язку розумності (належної обачливості) та обов'язку лояльності (діяти в інтересах корпорації).

Ключові слова: цивільне право, корпоративні правовідносини, корпоративні права, здійснення суб'єктивних прав, права й інтереси суб'єктів, майнові права, немайнові права, корпорація, товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство, право участі, загальні збори, переведення прав та обов'язків покупця, похідний позов, законодавство.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Смірнов Г. Ю. Правочини із заінтересованістю в корпоративних правовідносинах: питання вдосконалення правового регулювання. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2023. № 2. с. 193-196;

2. Смірнов Г. Ю. Корпоративні права в Україні: Поняття, природа, особливості набуття. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 8. с. 138-146;

3. Смірнов Г. Ю. Корпоративне (та зобов'язальне) право на дивіденди: доктрина та правове регулювання. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 7. с. 144-151;

4. Смірнов Г. Ю. Оскарження рішення загальних зборів корпорації: поточний стан та перспективи правового регулювання. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 6. с. 138-145.;

5. Смірнов Г. Ю. Корпоративне право на інформацію: особливості реалізації та механізми попередження зловживань. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 5. с. 244-250.

6. Смірнов Г. Ю. Право на ліквідаційну квоту: природа, зміст та особливості реалізації в межах банкрутства. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 3. с. 106-110;

7. Смірнов Г. Ю. Корпоративне право на здійснення управління: вдосконалення окремих аспектів. *Право і суспільство*. 2022. № 1. с. 69-82;

8. Смірнов Г. Ю. Захист переважного права суб'єктів корпоративних правовідносин: питання вдосконалення правового регулювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 92. с. 115-129;

9. H Smirnov 'Derivative Lawsuit in Ukraine: The Issue of Improving Legal Regulation' 2022 1(13) *Access to Justice in Eastern Europe* 51-75;

10. Смірнов Г. Ю. Щодо поняття корпорації як суб'єкта корпоративних правовідносин. *Право і суспільство*. 2021. № 4. с. 55-64;

11. Смірнов Г. Ю. Корпоративні права: поняття та правова природа. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. с. 59-67.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Смірнов Г. Ю. Право на участь в розподілі прибутку та право на отримання дивідендів. *Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Харків, 18-19 вересня 2020 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів». 2020. с. 57-61;

2. Смірнов Г. Ю. Щодо правової природи права на участь в управлінні. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: матеріали II науково-практичної конференції* (м. Київ, 11-12 вересня 2020 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений». 2020. с. 47-51;

3. Смірнов Г. Ю. Проблема первісного набуття корпоративних прав в акціонерних товариствах. *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (21 травня 2021 року) у 2 т. / За заг. ред. к.ю.н., доц. Г.З. Огнев'юк, к.ю.н. А.В. Айдинян. К., 2021. Т. 1. с. 283-285.

SUMMARY

H. Yu. Smirnov. Corporate rights: peculiarities of their exercise and protection.
– Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in in the field of 08 "Law", specialty 081 "Law". Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv city. 2023.

The dissertation is a comprehensive study of the exercise and protection of corporate rights.

Section I "General Characteristics of Corporate Legal Relations" consists of two subsections and is devoted to the study of the concept of corporate legal relations and corporate rights. The author proposes to improve the definition of corporate legal relations as civil legal relations which exist between a legal entity and its participants, members, shareholders regarding participation in the activities of a legal entity which allows them to satisfy their property and (or) non-property interests. The definition of corporations as duly registered legal entities based on the principles of membership - participation in their activities of individuals and legal entities organizationally affiliated with the corporation - was further developed. The author proposes to improve the definition of corporate rights as a set of subjective legal opportunities which arise for a person on the basis of his/her participation in a legal entity (entrepreneurial or non-entrepreneurial) and allow him/her to participate in its activities (make decisions on its behalf), and receive property and/or non-property benefits.

As a result of the study of national and foreign legislation, it was found that the possibility of issuing and private offering of shares prior to the establishment of a joint-stock company contradicts the concept of a security and the issuance procedure, and therefore it is proposed to abandon this model of establishing a joint-stock company and provide instead, to prevent the creation of legal entities with a fictitious purpose or shell companies (without the intention of actually carrying out the relevant activities), the founders' obligation to deposit a monetary amount equivalent to the amount of the authorized capital into a bank account, and if the payment for shares is made in kind, by transferring the relevant property to a "deposit manager" (authorized founder, future

director), who will be obliged to transfer such deposits to the joint-stock company at the time of its establishment.

The study of the doctrinal definitions of the preemptive right of purchase in corporate legal relations and the peculiarities of its implementation under current legislation has allowed the author to assert that the preemptive right of purchase within corporate legal relations has two powers: 1) the right of a person to create a pre-contractual obligation to enter into a sale and purchase agreement by his/her unilateral expression of will; 2) the right of a person to demand the conclusion of a sale and purchase agreement within the framework of a pre-contractual obligation.

Section II "Peculiarities of Exercising Corporate Rights" consists of four subsections, each of which is devoted to the establishment of legal regulation and doctrinal approaches to the exercise of basic corporate rights. The author concludes that the right to management has a different content and procedure of implementation in single-member corporations and corporations with multiple members, and therefore the author proposes to distinguish two forms of its existence - the right to manage and the right to participate in management. The author argues that, as a general rule, the absence of the right to manage by a limited partner of a limited liability company does not correspond to the peculiarities of its his / her status, and therefore the author proposes to grant the partners the right to manage the corporation on matters relating to their property interests. The analysis of the legal regulation of the institute of related party transactions has revealed a gap associated with the absence of restrictions on the right to manage of a participant (shareholder, member) of a corporation in respect of which there is a conflict of interest with the corporation due to the presence of an interest in the transaction on the part of an affiliate of such participant (shareholder, member). In this regard, the author proposes to limit the exercise of the right to management in such cases by introducing the concept of "indirect interest".

When studying the exercise of the right to dividends, the author supports the idea of the need to establish mandatory payment of dividends, since such a model of legal regulation will guarantee the exercise of the corporate right to dividends. Given the absence of legislative restrictions and the nature of the right to claim dividends, the

author concludes that the latter can be an independent transferable object of civil rights and obligations. The dissertation argues that in order to ensure the property interests of a joint-stock company in raising capital and its shareholders in receiving dividend payments, it is necessary to expand the forms of dividend payment by providing for the possibility of dividend payment in securities (shares).

Attention is drawn to a number of shortcomings in the existing model of exercising the right to information. First of all, it is argued that participants (shareholders, members) of parent (controlling) companies should be able to request information about subsidiary (controlled) companies. It is also proposed to grant any corporation the right to refuse to provide information that is publicly available. Such a refusal should be accompanied by an indication by the authorized body of what information is in the public domain and where it can be found.

When establishing the specifics of the exercise of the right to a liquidation quota, the author draws attention to the fact that this right is exercised until the legal entity is terminated, and therefore cannot be considered as exercised outside the membership relationship. It is emphasized that the current legislation on bankruptcy procedures allows for the situation of ownerless property, since it does not allow for the possibility of distributing among the members of the corporation the property of a legal entity that remains after satisfaction of claims in the liquidation procedure and which is not sufficient to continue the economic activities of the legal entity, etc.

Section III "Peculiarities of Legal Regulation of Corporate Rights Protection" is devoted to the study of the three most common remedies: appeal against the decision of the general meeting; transfer of rights and obligations of the buyer and derivative action. Based on the analysis of case law and scientific works of national scholars, the author offers his own vision of ensuring the effectiveness of corporate rights protection through the use of special (corporate) remedies.

When studying the challenging of a general meeting resolution, special attention was paid to its legal nature. It is proved that, contrary to popular belief, the decision of the general meeting is not an act of non-normative nature by its nature, but a juristic act, which was demonstrated by comparing the decisions of the general meeting with

the signs of juristic act identified by scholars and the legislator. The research also concludes that the right to challenge the decision of the general meeting can be transferred to the legal successor of a participant (shareholder, member) of a corporation upon alienation of a share (stock, unit) or inheritance. Based on the analysis of the existing case law and provisions of foreign laws, the author supports the prevailing position in the case law that courts should assess the ability of a participant (shareholder, member) of a corporation to influence the outcome of voting, not limited to the usual establishment of the number of votes due to him/her.

An equally important aspect of the dissertation research is to identify the shortcomings of the mechanism provided for by law and doctrine for protecting the violated preemptive right to purchase in corporations. First of all, the dissertation objects to the legislator's depriving shareholders of private joint-stock companies of the preemptive right to purchase, since private joint-stock companies, unlike public joint-stock companies, are not so much associations of capital as associations of persons, and shareholders of private joint-stock companies have a legitimate interest in controlling and maintaining the composition of the company, which is currently not embodied in the existing scope of their rights. The author supports the position of scholars that the effectiveness of the transfer of rights and obligations of the buyer as a remedy is related to the prevention of abuse of the right to defense by introducing into the model of this remedy the obligation to inform the other participants (shareholders, members) of the corporation about the filed lawsuit. The dissertation proves that it is advisable to impose the relevant obligation on the plaintiff.

The mechanism of filing a derivative action is analyzed in detail. Based on the study of national and foreign legislation, the author formulated a list of proposals for improving the model of this remedy. It is established that currently only members of those corporations in which the existence of a participation shares ("stocks", "units") is provided for are entitled to file a derivative action. Given that the purpose of a derivative action is due to a tort on the part of an officer or the majority of participants involved in the management of a legal entity, and, as a result, the inability of a legal entity to protect its rights and interests in traditional management, the right to file a

derivative action should be granted to participants of all corporations. Among other things, the article argues that it is a mistake to deprive shareholders holding preferred shares of the right to file a derivative action. Given the possibility of entrusting the executive body of limited liability companies and additional liability companies with the powers of the executive body, the author proposes to grant the right to file a derivative action not only to individuals but also to legal entities.

Considerable attention is paid to the conditions for bringing officials to liability when filing a derivative action. The author argues that both persons who directly voted for the relevant decision and persons who abstained from voting should be liable for the damage caused by the relevant decision of the governing body. Based on the analysis of national and foreign case law, provisions of national and foreign legislation, the author proposes to implement a two-element model of the "business judgment rule" in Ukraine instead of the existing three-element model. The proposed model will provide for an assessment of the actions of officials solely on the basis of compliance with the duty of reasonableness and the duty of loyalty (to act in the interests of the corporation).

Key words: civil law, corporate legal relations, corporate rights, exercise of subjective rights, rights and interests of subjects, property rights, non-property rights, corporation, limited liability company, joint-stock company, right of participation, general meeting, transfer of rights and obligations of the buyer, derivative action, legislation.

LIST OF PUBLICATIONS ON THE TOPIC OF THE DISSERTATION

Articles in which the main scientific results of the dissertation are published:

1. Smirnov H. Yu. Party-related transactions in corporate legal relations: the issue of improving legal regulation. *Juridical scientific and electronic journal*. 2023. № 2. p. 193-196;
2. Smirnov H. Yu. Corporate rights in Ukraine: concept, nature, peculiarities of acquisition. 2022. *Juridical scientific and electronic journal*. № 8. p. 138-146;
3. Smirnov H. Yu. Corporate (and mandatory) right to dividends: perspectives of legal regulation. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. № 7. p. 144-151;
4. Smirnov H. Yu. Appeals against the decision of the general meeting of the legal entity: current situation and prospects of legal regulation. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. № 6. p. 138-145;
5. Smirnov H. Yu. Corporate right to information: peculiarities of exercise and abuse prevention mechanisms. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. № 5. p. 244-250.
6. Smirnov H. Yu. The right to liquidation quota: nature, content and features of implementation within bankruptcy. *Juridical scientific and electronic journal*. 2022. № 3. c. 106-110;
7. Smirnov H. Yu. Corporate right to manage: improvement of certain aspects. *Law and Society*. 2022. № 1. p. 69-82;
8. Smirnov H. Yu. Protection of preemptive rights of subjects of corporate legal relations: issues of improvement of legal regulation. *Current Problems of State and Law*. 2021. № 92. p. 115-129;
9. H Smirnov ‘Derivative Lawsuit in Ukraine: The Issue of Improving Legal Regulation’ 2022 1(13) *Access to Justice in Eastern Europe* 51-75;
10. Smirnov H. Yu. On the concept of corporation as a subject of corporate legal relationships. *Law and Society*. 2021. № 4. p. 55-64;

11. Smirnov H. Yu. Corporate rights: concept and legal nature. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2020. № 2. p. 59-67.

Abstracts of reports on scientific and practical conferences:

1. Smirnov H. Yu. The right to participate in the distribution of profits and the right to receive dividends. *Priority directions of development of modern legal science: materials of the international scientific and practical conference*. (Kharkiv, September 18-19, 2020). Kharkiv: NGO «Association of Graduate Lawyers». 2020. p. 57-61;

2. Smirnov H. Yu. Regarding the legal nature of the right to participate in management. *Topical issues of development and interaction of public and private law: materials of the II scientific and practical conference* (Kyiv, September 11-12, 2020). Kherson. Molodyi Vchenyi Publishing House. 2020. p. 47-51;

3. Smirnov H. Yu. *Current issues of legal science and practice development: materials of the International Scientific and Practical Conference* (May 21, 2021) in 2 Volumes. In general ed.: H. Z. Ognevyuk, A.V. Aidynian. Kyiv. 2021. Vol. 1. p. 283-285.

ЗМІСТ:

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	26
1.1. Поняття та склад корпоративних правовідносин.....	26
1.2. Поняття корпоративних прав.....	55
Висновки до Розділу I.....	75
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ.	77
2.1. Особливості здійснення права на управління.....	77
2.2. Особливості здійснення права на отримання дивідендів.....	100
2.3. Особливості здійснення права на інформацію.....	118
2.4. Особливості здійснення права на ліквідаційну квоту.....	140
Висновки до Розділу II.....	152
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ.....	154
3.1. Особливості захисту права на управління корпорацією. Оскарження рішень загальних зборів.....	154
3.2. Особливості захисту переважного права купівлі-продажу. Переведення прав та обов'язків покупця.....	177
3.3. Особливості захисту майнових прав та інтересів учасників корпорації через інститут похідного позову.	202
Висновки до Розділу III.....	225
ВИСНОВКИ.....	227
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	232
ДОДАТКИ.....	260

Перелік умовних позначень

- ЦК України – Цивільний кодекс України;
- ГК України – Господарський кодекс України;
- ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України;
- ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» – Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»;
- ТОВ – товариства з обмеженою відповідальністю;
- ТДВ – товариства з додатковою відповідальністю;
- ЗУ «Про АТ» – Закон України «Про акціонерні товариства»;
- ПрАТ – приватні акціонерні товариства;
- ПАТ – публічні акціонерні товариства;
- ЗУ «Про ринки капіталу» – Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки»;
- ЗУ «Про кооперацію» – Закон України «Про кооперацію»;
- ЗУ «Про господарські товариства» - Закон України «Про господарські товариства»;
- ЗУ «Про ОСББ» – Закон України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку»;
- ЗУ «Про кредитні спілки» – Закон України «Про кредитні спілки»;
- ЗУ «Про депозитарну систему» – Закон України «Про депозитарну систему»;
- ЗУ «Про управління державною власністю» – Закон України «Про управління об'єктами державної власності»;
- ЗУ «Про державну реєстрацію» – Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань»;
- ПК України – Податковий кодекс України.

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Основною формою ведення господарської діяльності в будь-якій державі є юридична особа, а саме корпорація – різновид юридичної особи, заснований на засадах членства. Членські відносини в таких юридичних особах носять назву «корпоративних» і від того, наскільки ефективно такі правовідносини врегульовані законодавством тієї чи іншої держави – наскільки розвиненим є корпоративне законодавство – залежить ефективність здійснення тієї чи іншої господарської діяльності юридичною особою, ведення бізнесу та залучення інвестицій.

Глобалізаційні процеси та бажання України інтегруватися в європейський та світовий економічний простір обумовлюють інтенсивність реформ в сфері корпоративного права, невід'ємною складовою яких є перейняття досвіду іноземних держав та запозичення загальноприйнятих в юрисдикціях із розвиненими корпоративним законодавством та наукою термінів, категорій та механізмів. Так, в 2018 році було прийнято Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», а в 2022 році було прийнято Закон України «Про акціонерні товариства». У зв'язку з прийняттям обох нормативно-правових актів, до національного законодавства, в частині правового регулювання корпоративних правовідносин, було внесено чимало змін: від корпоративних договорів, безвідкличних довіреностей, прийняття рішення одним учасником та прийняття рішень загальними зборами заочно до однорівневої системи управління, обліку часток в депозитарній системі, електронних загальних зборів тощо.

Станом на момент написання дисертаційної роботи в Україні відбувається рекодифікація Цивільного кодексу України – повне переосмислення основ функціонування та регулювання приватно-правових відносин. Наведене створює передумови для подальшого перегляду правового регулювання й доктринального переосмислення також і корпоративних правовідносин як відносин приватно-правових за своєю природою. Корпоративні правовідносини лежать в основі економічних відносин (ведення бізнесу та господарської

діяльності) – сфери суспільних відносин, яка є значною мірою схильною до трансформації відповідно до потреб її суб'єктів. Відповідно, законодавство та юридична наука повинні адаптуватися до викликів сьогодення та відповідати потребам суб'єктів корпоративних правовідносин – забезпечувати ефективні моделі здійснення та захисту корпоративних прав як фундаментальної складової досліджуваних правовідносин.

Теоретичну базу дослідження склали наукові праці таких вчених: І. Я. Бабецька, С. В. Батрин, О. В. Бігняк, М. К. Богуш, В. В. Боднар, Н. С. Бутрин, В. А. Васильєва, О. М. Вінник, І. М. Галіян, О. В. Гарагонич, Н. С. Глусь, Д. С. Дерев'янку, В. Г. Жорнокуй, Ю. М. Жорнокуй, В. В. Заборовський, А. В. Зеліско, О. В. Зудіхін, А. В. Киричок, О. Р. Ковалишин, В. М. Коссак, О. О. Кот, С. С. Кравченко, В. М. Кравчук, О. В. Кучмієнко, В. В. Луць, І. В. Лукач, Я. С. Марущак, Л. А. Островська, Л. О. Переверзева, Ю. Ю. Попов, І. Б. Саракун, Ю. Ю. Симонян, Л. В. Сіщук, Н. А. Сліпенчук, А. В. Смітюх, І. В. Спасибо-Фатєєва, А. В. Сороченко, Т. В. Степанова, О. М. Суханов, Є. А. Таликін, Ф. М. Ханієва, О. І. Харитонова, В. І. Цікало, С. І. Шимон, В. С. Щербина.

Попри численність праць присвяченим корпоративним правовідносинам, здійснення та захисту корпоративних прав, їхнього обсягу виявилось недостатньо для того аби охопити всі недоліки правової доктрини та законодавства, а також забезпечити стан правового регулювання, який би міг задовільнити потреби суб'єктів корпоративних правовідносин.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексне дослідження здійснення корпоративних прав та особливостей способів їх захисту.

Для досягнення поставленої мети було поставлено та вирішено такі завдання:

- дослідити поняття корпоративних правовідносин: сфери їх існування та складу (суб'єкти, об'єкти та зміст);
- дослідити поняття та правову природу корпоративних прав як змісту корпоративних правовідносин;

- проаналізувати особливості здійснення права на управління;
- проаналізувати особливості здійснення права на отримання дивідендів;
- проаналізувати особливості здійснення права на інформацію;
- проаналізувати особливості здійснення права на ліквідаційну квоту;
- дослідити особливості захисту права на управління через оскарження рішень загальних зборів;
- дослідити особливості захисту переважного права купівлі шляхом переведення прав та обов'язків покупця;
- дослідити особливості захисту майнових прав та інтересів учасників корпорацій за допомогою похідного позову.

Методологія наукового дослідження. У процесі написання дисертації було використано дві групи методів наукового пізнання – загальнонаукові та спеціальні, використання яких обумовлене метою та завданнями, а також предметом наукового дослідження.

За допомогою діалектичного методу було досліджено та встановлено сутність корпоративних відносин, поняття та правову природу корпоративних прав (підрозділи 1.1. та 1.2). Методи синтезу та аналізу використовувалися для встановлення кваліфікуючих та факультативних ознак корпорації як юридичної особи, в межах якої виникають корпоративні правовідносини, а також правової природи рішень загальних зборів корпорації (підрозділ 1.1; підрозділ 3.1). Порівняльно-правовий метод застосовувався для виявлення відмінностей в правовому регулюванні здійснення та захисту корпоративних прав в національному законодавстві та законодавствах іноземних держав (підрозділи 2.1-2.4; 3.1-3.3). Логіко-юридичний метод використовувався при тлумаченні правових норм національного законодавства, присвячених здійсненню та захисту корпоративних прав. (підрозділи 2.1-2.4; 3.1-3.3) Метод прогнозування використовувався для виявлення недоліків національного корпоративного та процесуального законодавства з подальшим напрацюванням способів його удосконалення. (2.1-2.4; 3.1-3.3)

Об'єктом дисертаційного дослідження є корпоративні правовідносини як членські відносини, що виникають між юридичною особою та її учасниками (акціонерами, членами)

Предметом дисертаційного дослідження є особливості здійснення та захисту корпоративних прав в розрізі правової доктрини, законодавчого регулювання та правозастосування (судової практики).

Наукова новизна одержаних результатів. Результати проведеного дисертаційного дослідження було втілено в низці висновків, пропозицій та положень, що мають наукову новизну і виносяться на захист.

Вперше:

– виділено дві форми здійснення корпоративного права на управління: *право на здійснення управління* як форма одноосібного управління корпорацією та *право на участь в управлінні* як форма колективного управління корпорацією;

– обґрунтовано доцільність наділення вкладників командитних товариств безумовним мінімальним обсягом права на управління, а саме брати участь в прийнятті рішень з питань, які впливають на їхні корпоративні права та майнові інтереси, а саме: 1) щодо припинення юридичної особи; 2) щодо виплати дивідендів; 3) щодо внесення змін до статуту, які обмежують чи іншим чином змінюють їхні права;

– обґрунтовано доцільність передбачення в межах інституту правочинів із заінтересованістю терміну «опосередкована заінтересованість», під якою пропонується розуміти випадки, коли обставини заінтересованості настають безпосередньо щодо афілійованої особи учасника (акціонера, члена) корпорації, у зв'язку з чим, через відносини контролю-підпорядкування, особисті зв'язки, тощо наявний конфлікт інтересів товариства та його учасника (акціонера, члена) при здійсненні свого права на управління юридичною особою. Особа, яка є «опосередковано заінтересованою» у вчиненні правочину з корпорацією, позбавляється права голосу з відповідного питання;

– визначено корпоративне право на інформацію як суб'єктивне право учасника (акціонера, члена) корпорації задовільнити правомірний

корпоративний інтерес, який полягає в отриманні не тільки відомостей про саму корпорацію та її діяльність, але й про контрольовані нею юридичні особи (дочірні компанії) та їхню діяльність;

Удосконалено:

– визначення корпоративних правовідносин як цивільних відносин, що існують між юридичною особою та її учасниками, членами, акціонерами щодо участі в діяльності юридичної особи, яка дозволяє їм задовольняти свої майнові та (або) немайнові інтереси. В основу наведеного визначення покладено визначення участі в діяльності юридичної особи як єдиного об'єкту корпоративних правовідносин. Завдяки запропонованому визначенню усувається можливість включення до складу корпоративних правовідносин, які передують відносинам членства та корпоративним правам, що з них випливають (змісту корпоративних правовідносин), або ж існують після припинення відносин членства. Вказівка на можливість задоволення як майнових та немайнових, так і суто немайнових інтересів дозволяє уникнути тлумачення, за якого заперечується існування корпоративних правовідносин в непідприємницьких юридичних особах, заснованих на засадах членства;

– визначення корпоративних прав як сукупності суб'єктивних юридичних можливостей, які виникають в особи на підставі набуття нею участі в юридичній особі, дозволяють брати участь в її діяльності, отримувати майнові та (або) немайнові блага. В основу наведеного визначення покладено набуття участі в юридичній особі як підстави виникнення корпоративних прав та корпоративних правовідносин. Відсутність прив'язки до набуття частки, акцій, паю чи іншого оборотоздатного об'єкту чи переліку носіїв корпоративних прав – учасників, акціонерів, членів – дозволяє уникнути не виправдано вузького розуміння сфери виникнення та існування корпоративних прав (корпоративних правовідносин). Вказівка на можливість отримання як майнових та немайнових благ, так і суто немайнових благ дозволяє уникати ситуації, коли не виправдано заперечується належність відносин членства в непідприємницьких корпораціях до корпоративних правовідносин. Відсутність прив'язки до облікової категорії

(статутного чи складеного капіталу, пайового фонду), а також установчого документу (статуту, засновницького договору) також дозволяє уникнути не виправдано вузького розуміння сфери виникнення та існування корпоративних прав (корпоративних правовідносин);

– виділено в змісті корпоративного переважного права купівлі-продажу дві правомочності: 1) правомочність особи своїм одностороннім волевиявленням про намір здійснення переважного права породити переддоговірне зобов'язання з укладення договору купівлі-продажу; 2) правомочність особи вимагати укладення договору купівлі-продажу в межах переддоговірного зобов'язання.

– презумпція «правила ділового судження». Зокрема, запропоновано двоелементну структуру правила ділового судження – останнє полягає у встановленні в діях посадової особи дотримання обов'язків «лояльності» та «обачливості (поінформованості)» з огляду на відсутність в «обов'язку добросовісності» власного змісту та вичерпаність іншими, згаданими вище, фідучіарними обов'язками. Перевагами саме такої структури правила ділового судження є такі: 1) забезпечується послідовність та стабільність правозастосовної практики, оскільки дії посадових осіб оцінюватимуться на дотримання чітких та зрозумілих фідучіарних обов'язків; 2) посадові особи матимуть повне уявлення щодо того яких стандартів вони повинні дотримуватися в прийнятті ними управлінських рішень, що дозволить їм ефективніше здійснювати управління корпорацією.

Дістали подальший розвиток ідеї та положення:

– позиція, що корпоративні права не є секундарними за своєю природою. Аргументовано, що корпоративні права здатні проявляти себе як секундарні в окремих випадках свого здійснення, однак, не є такими за своєю природою в цілому. Так, секундарним можна вважати право на управління в одноосібних корпораціях; правомочність переважного права купівлі з заявлення наміру його здійснення; право на вихід з корпорації, за умови що законодавство юрисдикції не обумовлює необхідність отримання згоди решти учасників корпорації;

– розуміння корпорації як юридичної особи, заснованої на засадах членства: 1) розширено аргументацію на користь спростування належності корпорації будь-яких інших кваліфікаційних ознак окрім як наявності відносин членства; 2) наведено власні критерії розмежування «корпорації» з суміжними поняттями «установа» та «унітарне підприємство»;

– концепція оборотоздатності права вимоги щодо отримання дивідендів. Автор доходить висновку, що дане право не є нерозривно пов'язаним з особою учасника (акціонера, члена) корпорації, а ст. 513 ЦК України лише визначає форму для правочину про заміну кредитора, і лише в тих зобов'язаннях, підставою виникнення яких є правочин та не перешкоджає відчуженню права на отримання дивідендів в іншій формі, аніж тій, на підставі якої воно виникло (рішення загальних зборів);

– концепція рішень загальних зборів як правочину. В дисертаційній роботі автором здійснено зіставлення рішення загальних зборів з ознаками правочинів та існуючими позиціями науковців, в результаті чого сформовано висновок щодо належності рішень загальних зборів до правочинів юридичної особи – правомірних вольових дій суб'єкта права, спрямованих на виникнення, зміну чи припинення прав та обов'язків (правового результату), зокрема: 1) прийняття рішення загальних зборів органом юридичної особи не заперечує того факту, що рішення приймається корпорацією як правосуб'єктним утворенням; 2) обов'язковість рішення загальних зборів для тих осіб, які за нього не голосували, є проявом специфіки формування волі юридичної особи – правовий результат, обумовлений рішенням загальних зборів, настає відповідно до волі юридичної особи; натомість обов'язковість правових наслідків рішення загальних зборів для осіб, які не голосували за нього, свідчить лише про особливість рішення загальних зборів юридичної особи як правочину; 3) здатність рішення загальних зборів здатне породити правовий результат у внутрішніх (корпоративних) відносинах, не заперечує кваліфікацію таких рішень як правочинів з огляду на відповідність ознакам останніх;

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно з використанням останніх досягнень доктрини корпоративного права та правових позицій, сформованих судовою практикою. Усі напрацьовані висновки та пропозиції що стосуються вдосконалення здійснення основних корпоративних прав та основних способів їх захисту є результатом самостійної творчої роботи автора, його власного осмислення проблем та недоліків поточного стану розвитку національного законодавства та правової доктрини.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дисертаційної роботи виносилися на публічне обговорення в межах наступних науково-практичних заходів: Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Харків, 18-19 вересня 2020 року); Науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права» (м. Київ, 11-12 вересня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики» (21 травня 2021 року).

Структура та обсяг дисертації. Структурними елементами дисертації є анотація, вступ, три розділи, які складаються з дев'яти підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки. Повний обсяг дисертації складає 262 сторінки, з них 206 сторінок основного тексту, 10 сторінок анотації (по 5 сторінок українською та англійською мовою). Список використаних джерел становить 291 найменування і викладено на 28 сторінках.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

1.1. Поняття та склад корпоративних правовідносин

Корпоративні правовідносини є надзвичайно динамічним в своєму розвитку суспільним явищем. Ця динаміка проявляється як в площині суспільних відносин, так і в постійних спробах законодавця надати корпоративним правовідносинам правового регулювання, яке би відповідало суті останніх, а також потребам їх учасників. Однак ані законодавець, ані вчені чи судова практика не сприяють (та й не в змозі) надати єдине та вичерпне розуміння корпоративних правовідносин. Так, чинне законодавство містить два сутнісно відмінних визначення корпоративних правовідносин, наведених в ч. 6 ст. 96¹ «ЦК України» та п. 3 ч. 1 ст. 20 «ГПК України», в той час як серед вчених відсутній консенсус щодо правової природи корпоративних відносин, етапів їх існування, поняття «корпорації» (в розумінні юридичної особи в якій виникають корпоративні правовідносини) тощо. [1] [2] З огляду на зазначене й виникає потреба в здійсненні дослідження проблематики корпоративних відносин, розпочати яке варто зі встановлення їхнього поняття а також складу: об'єкту, змісту та суб'єктів.

Ю. Ю. Симонян визначає корпоративні правовідносини як врегульовані нормами права суспільні відносини, які виникають, змінюються та припиняються між засновниками та учасниками юридичної особи і самою юридичною особою в результаті здійснення ними своїх корпоративних прав. [3, с. 6] Згідно з А. В. Сороченком, корпоративні правовідносини це особливі майново-організаційні відносини, що мають господарсько-правовий характер і виникають, змінюються і припиняються внаслідок набуття, здійснення та припинення суб'єктами таких відносин корпоративних прав і обов'язків після створення та у процесі функціонування, припинення господарських товариств (об'єднань капіталів), управління ними. [4, с. 42] Зазначені доктринальні визначення вчених слід визнати не надто вдалимими, оскільки вони є значною

мірою описовими та розкривають поняття корпоративних правовідносин через відсилання до понять «корпоративні права» та «суб'єкти корпоративних правовідносин». Подібні дефініції не визначають сутнісних ознак корпоративних правовідносин, за якими останні можна було б вирізнити з множини суспільних відносин, а отже і не сприяють розумінню того, що під ними слід розуміти та в яких межах вони існують.

Н. С. Глузь визначає корпоративні правовідносини як цивільні та інші відносини, що виникають між акціонером, учасником і самою корпорацією, а також між самим учасниками чи акціонерами з приводу здійснення їх права власності на акцію чи права власності на частку в статутному фонді корпорації. [5, с. 4-5] Подібне визначення вченої є не коректним та суперечливим, оскільки корпоративні правовідносини ототожнюються з відносинами власності, у зв'язку з чим заперечується існування корпоративних правовідносин, дослідженню яких присвячена наукова робота вченої. Більше того, здійснення класичних корпоративних прав – на отримання дивідендів, на управління, на інформацію – жодним чином не пов'язане з розпорядженням належними особі часткою, акціями, чи паєм, а отже з визначенням вченої навряд чи можна погодитися.

О. М. Вінник визначає корпоративні правовідносини як такі, що виникають у процесі створення, функціонування та припинення господарських товариств за участю безпосередніх (засновники, учасники, саме товариство, його органи) та опосередкованих учасників (кредитори, споживачі, наймані працівники, облігаціонери товариства, територіальна громада, держава в особі уповноважених органів), і забезпечують збалансовану реалізацію інтересів зазначених осіб. [6, с. 21-22]

На нашу думку, коло суб'єктів корпоративних правовідносин не варто піддавати надмірному розширенню. Якщо комплексно поглянути на «зовнішні корпоративні правовідносини» за участі «опосередкованих учасників», то можна дійти висновку, що практично будь-які відносини за участі корпорацій чи щодо корпоративних прав слід вважати корпоративними (наприклад, спадкування частки, акцій чи паю; реєстрація юридичної особи тощо). При цьому,

корпоративні відносини виступатимуть поняттям та правовим явищем, яке є безмежним за сферою існування та позбавленим власного змісту. Дослідження корпоративних правовідносин через призму багатоманітності критеріїв їх кваліфікації – перебування в статусі учасника (члена), здійснення корпоративних прав чи все ж їх набуття, здійснення управління юридичною особою чи пов'язаність відносин з діяльністю останньої – не сприяє їх розумінню, формуванню чіткої та однозначної дефініції. В такому підході відсутня системність, а отже він навряд може використовуватися при дефініції корпоративних правовідносин.

Так, С. В. Батрин слушно зазначає, що «зовнішні відносини» є обслуговуючими (допоміжними) щодо корпоративних відносин як відносин внутрішніх, оскільки: 1) зовнішні відносини не обов'язково виникають (як от потреба у відчуженні частки чи акцій); 2) зовнішні відносини мають точковий характер, охоплюють окремі проміжки часу; 3) зовнішнім відносинам не притаманний сталий суб'єктний склад; 4) елементи зовнішніх правовідносин (суб'єкти, об'єкт, зміст) не володіють необхідною однорідністю та не об'єднані спільним зв'язком, на відміну від внутрішніх відносин. [7, с. 72-73] Відповідно, корпоративні правовідносини повинні розглядатися, в першу чергу, як відносини внутрішні. Однак навіть за такого підходу доволі дискусійним є питання щодо складу суб'єктів таких внутрішніх корпоративних правовідносин.

Так, наприклад, Р. Б. Прилуцький визначає корпоративні правовідносини як відносини, що складаються із господарсько-майнових і організаційно-господарських відносин, які виникають між учасниками корпорації і цією корпорацією, між учасниками корпорації і її органами, між органами корпорації, а також між учасниками корпоративного підприємства. [8, с. 8]

Ми не можемо погодитися з подібним підходом вченого, оскільки вважаємо, що орган управління юридичної особи не може бути суб'єктом корпоративних правовідносин – він не є правосуб'єктним утворенням, здатним розглядатися окремо від юридичної особи. Наведене підтверджується тим, що органи юридичної не здатні виражати власну персоніфіковану волю чи володіти

власними інтересами, а також не є суб'єктами будь-яких прав та обов'язків, відокремлених від прав та обов'язків юридичної особи. [9, с. 66-67] [10, с. 215-216]. Дії, які вчиняються органами юридичної особи, є діями самої юридичної особи і породжують для неї певні права та обов'язки. [11, с. 19] Окрім цього, незалежно від того чи припинено відносини з конкретними особами, органи корпорації незмінно уособлюватимуть корпорацію, від них не можна позбавитися, якщо законодавством та статутом товариства вони передбачені. [7, с. 84]

З огляду на зазначене, доходимо висновку, що орган управління є структурною частиною юридичної особи, що наповнюється людським субстратом. Орган управління не є суб'єктом правовідносин, зокрема й корпоративних, оскільки є лише інструментом (площадкою), через який (яку) формується та виражається воля, а також набуваються й здійснюються права та обов'язки юридичної особи.

Однак слід задатися питанням – чи є суб'єктами корпоративних правовідносин, згідно з чинним законодавством, посадові особи? На нашу думку, відносини, в яких перебувають посадові особи, є доволі специфічними, з огляду на що складно віднести таких осіб до суб'єктів корпоративних правовідносин. Такі відносини: 1) не обумовлені членським зв'язком з корпорацією; 2) не пов'язані з реалізацією корпоративних прав; 3) можуть існувати і поза юридичними особами, в яких існують членські відносини та корпоративні права (в тих же установах та унітарних підприємствах) – в обох випадках засновник установи чи унітарного підприємства або ж учасники (члени, акціонери) делегують іншим особам управління юридичною особою за посадою. Ми не погоджуємося з Верховним Судом, який у своїх рішеннях, зокрема Постанові від 10.05.2023 в справі № 201/2885/20, зазначає, що відносини між товариством та особами, яким довірено повноваження з управління ним, є корпоративними. [12] На нашу думку, більш вірною є позиція А. В. Смітюха та В. М. Кравчука, які відносини за участі посадових осіб називають похідними відносинами, які мають трудову природу. [13, с. 139-140] [14, с. 30]

Безпосереднє законодавче визначення корпоративних правовідносин наведено в ч. 6 ст. 96¹ ЦК України. Під корпоративними правовідносинами законодавець пропонує розуміти відносини між учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) юридичних осіб, у тому числі ті, які виникають між ними до державної реєстрації юридичної особи, а також відносини між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) щодо виникнення, здійснення, зміни і припинення корпоративних прав. Опосередковано корпоративні правовідносини визначені в процесуальному законодавстві через поняття корпоративного спору. Так, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК України, такими, що виникають із корпоративних правовідносин, є спори між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів.

Таким чином, під корпоративними правовідносинами законодавець пропонує розуміти внутрішні відносини участі в юридичній особі, пов'язані з реалізацією суб'єктивних прав, обумовлених статусом членства (корпоративних прав), а також пов'язані зі створенням, діяльністю, припиненням юридичної особи. Однак наведені нами законодавчі визначення корпоративних правовідносин не позбавлені суттєвих недоліків.

Перший недолік полягає в недосконалому законодавчому визначенні корпоративних правовідносин щодо розуміння об'єкта цих правовідносин. Так, в ст. 96¹ ЦК України законодавець визначає корпоративні правовідносини як такі, що існують щодо виникнення, зміни та припинення корпоративних прав. Подібне формулювання дозволяє зробити висновок, що корпоративні права визначені законодавцем в якості об'єкту корпоративних правовідносин. Однак з огляду на нерозрізнення законодавцем понять «об'єкт правовідносин» та «зміст правовідносин», з таким підходом законодавця навряд чи можливо погодитися. Адже під об'єктом правовідносин традиційно розуміють матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини чи

здійснюють належні їм права. Останні, разом з обов'язками, складають «юридичний зміст» правовідносин на противагу «матеріальному змісту», яким виступає поведінка правомочної та зобов'язаної особи. [15, с. 400] [16, с. 194-207] [17, с. 100]

Відповідно, корпоративні права, будучи різновидом суб'єктивних прав, здійснення яких спрямована на задоволення інтересів особи як суб'єкта корпоративних правовідносин (набуття певного блага), повинні розглядатися як частина змісту корпоративних правовідносин. Якщо ж визнавати корпоративні права об'єктом корпоративних правовідносин, то в такому випадку в нас складається термінологічна рекурсія – корпоративні права реалізуватимуться щодо корпоративних прав. Відповідно, об'єкт та зміст правовідносин збігатимуться, що не сприятиме розумінню корпоративних відносин як правового явища, а лише спотворюватиме його.

Аналіз законодавчого визначення корпоративних правовідносин в п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК України свідчить про те, що об'єктом таких правовідносин законодавець визначає створення, діяльність та припинення юридичних осіб. Визначення корпоративних правовідносин як відносин з певним суб'єктним складом щодо створення, діяльності та припинення юридичної особи є описовим, механічним та не надає сутнісного критерію корпоративних правовідносин. [18, с. 96] Більше того, таке визначення наводиться у відриві від понять «корпоративних прав» чи «корпорації». Наслідком такого некоректного формулювання є судова практика, в якій поняття «корпоративності» має різне, ледь не автономне, процесуальне та матеріальне змістовне наповнення. Так, наприклад, Верховний Суд в Постанові від 02.02.2023 в справі № 910/11872/21 зазначив, що спір у справі щодо оскарження рішення загальних зборів релігійної організації відноситься до спорів щодо управління юридичною особою і має розглядатись у порядку господарського судочинства на підставі пункту 3 частини першої статті 20 ГПК України як процесуальної норми, проте не є корпоративним в розумінні статті 167 Господарського кодексу України, як норми матеріального права. [19] Принагідно зазначимо, що на момент

виникнення спору ст. 167 «ГК України» визначала поняття корпоративних прав та корпоративних правовідносин. [20] Наведене підкреслює, що стан «дуальності» законодавчих визначень корпоративних правовідносин (існування матеріального та процесуального) несприятливо позначається на правовому регулюванні, створює загрозу вихолощення корпоративних правовідносин як поняття та правового явища в свідомості учасників суспільних відносин, а отже повинен бути вирішений на користь вироблення єдиного законодавчого терміну, втіленого в матеріальній нормі.

З огляду на недосконалість легальних визначень корпоративних правовідносин в частині ідентифікації об'єкта останніх, слід задатися логічним запитанням щодо того, а що, власне, слід вважати об'єктом корпоративних правовідносин.

І. В. Лукач та М. К. Богуш вважають, що об'єкт корпоративних правовідносин є комплексним, та включає в себе корпоративні права та корпоративне управління. [21, с. 177] [22, с. 35-36] На нашу думку, з такою точкою зору також складно погодитися.

По-перше, корпоративні права є змістом корпоративних правовідносин і їх здійснення повинно бути спрямованою на єдиний об'єкт правовідносин, натомість, з усіх корпоративних прав лише здійснення права на управління спрямована щодо управління як певного блага – як наслідок, складно говорити що «управління» є об'єктом корпоративних правовідносин. По-друге, управління юридичною особою існує як в юридичних особах, в яких існують членські відносини (наприклад, господарських товариствах та корпоративних підприємствах), так і тих, яким зазначені юридичні особи протиставляються (наприклад, установах чи унітарних підприємствах). Відповідно, визначення управління як об'єкту корпоративних правовідносин не сприяє розрізненню та виокремленню цих правовідносин серед сукупності інших суспільних відносин. По-третє, управління юридичною особою здійснюється як суб'єктами корпоративних прав (учасниками, акціонерами, членами), так і найманими працівниками (посадовими особами), які не володіють ані корпоративними

правами, ані статусом членства в юридичній особі. Якщо вчені визначають комплексність об'єкту корпоративних правовідносин, пов'язують управління з корпоративними правами, то така позиція позбавлена послідовності та узгодженості.

А. В. Сороченко, під об'єктом корпоративних правовідносин пропонує розуміти поведінку суб'єктів, спрямовану на отримання благ, а не самі блага. Такий підхід вчений пояснює тим, що право може регулювати лише поведінку осіб, а не речі чи блага. [4, с. 38] Вбачається, що даному випадку яскраво простежується змішування вченим понять «об'єкт правового регулювання» та «об'єкт правовідносин». Дійсно, вплив права, як регулятивного інструменту, проявляється саме щодо суспільних відносин та поведінки осіб, що виступають їх суб'єктами – він не спрямований на блага та результати, яких прагнуть досягти суб'єкти правовідносин. Однак якщо за спрямованістю дії суспільні відносини визнаються об'єктом правового регулювання, та за цим же критерієм суспільні правовідносини, як взаємодія між кількома суб'єктами, спрямовані на досягнення певних результатів, якими виступають матеріальна та нематеріальні блага. За таких умов, твердження про те, що право впливає саме на поведінку осіб, не заперечує можливості визнавати об'єктом правовідносин майнові та немайнові блага, оскільки «об'єкт правового регулювання» та «об'єкт правовідносин» перебувають в абсолютно різних площинах.

С. В. Батрин визначає об'єкт корпоративних правовідносин як здійснення корпоративного господарювання – опосередкованого господарювання (підприємництва), ініціаторами якого виступають учасники товариства (власники майна). [7, с. 10] Недоліком такої позиції є те, що, не всі корпоративні права спрямовані на корпоративне господарювання як об'єкт корпоративних правовідносин – таким є лише право на управління. Наприклад, право на отримання дивідендів чи право на отримання ліквідаційної квоти спрямовані не щодо ведення підприємництва – господарської діяльності – а щодо його результатів. Аналогічно, здійснення права на отримання інформації може бути спрямована на задоволення інформаційного інтересу пов'язаного як з веденням

підприємницької діяльності (управлінням корпорацією), так і задоволенням особистих інтересів особи (отримання відомостей про ринкову вартість частки, акцій чи паю при виході з товариства; відомостей про дату, розмір, порядок та строк виплати дивідендів).

А. В. Смітюх вважає, що узагальненим об'єктом корпоративних правовідносин, є створення, діяльність, припинення корпоративного підприємства *та результати його діяльності* [23, с. 144] Однак недоліком подібного визначення об'єкту корпоративних правовідносин є те, що автор пропонує поєднати в межах одного поняття як відносини членства й реалізацію обумовлених ним корпоративних прав, так і відносини, які передують членству та створенню юридичної особи. В подібній позиції прослідковується певна непослідовність та відсутність єдності критеріїв у виборі та обґрунтуванні об'єкта корпоративних правовідносин, а отже таке визначення об'єкту досліджуваних правовідносин слід визнати недосконалим. (*питання існування корпоративних правовідносин на етапі створення юридичної особи нами буде розглянуто децю згодом – прим. Г. Ю.*).

Аналіз вищенаведених доктринальних визначень об'єкту корпоративних правовідносин дозволяє зробити висновок щодо ще одного, спільного для них усіх, недоліку – в них оминається увагою статична складова корпоративних правовідносин. Про статику корпоративних правовідносин доцільно вести мову тоді, коли жодне корпоративне право не реалізується. [24, с. 35] За таких умов, корпоративні правовідносини існують виключно в межах організаційної приналежності особи до юридичної особи – перебування особи в статусі учасника. Змістом статичних корпоративних відносин є право особи бути учасником корпорації та обов'язок корпорації (а також третіх осіб) визнавати за нею це право (статус учасника). В разі протиправного виключення, саме право участі порушується та підлягає захисту.

З огляду на наведене, ми вважаємо, що об'єкт корпоративних правовідносин слід виділяти з урахуванням статичної та динамічної складової корпоративних правовідносин. Відповідно, на нашу думку, об'єктом

корпоративних правовідносин варто вважати участь в діяльності юридичної особи. Дане визначення охоплює як участь в розумінні членського зв'язку, так і участь суб'єктів корпоративних правовідносин в результатах діяльності юридичної особи (як майнових, так і немайнових).

Другий недолік законодавчого визначення корпоративних правовідносин: визначення корпоративних правовідносин, наведене в ст. 96¹ ЦК України, є внутрішньо суперечливим та непослідовним, оскільки корпоративними відносинами визнаються як відносини членські, в яких існують корпоративні права та юридична особа, так і ті відносини, які їм передують. Наведене викликає запитання щодо доцільності віднесення засновників юридичної особи до суб'єктів корпоративних правовідносин.

Серед українських вчених можна знайти прихильників подібної позиції. Так, В. М. Кравчук зазначає, що у проміжку між укладенням засновницького договору (прийняттям рішення про створення товариства) і державною реєстрацією товариства, між засновниками існують корпоративні правовідносини, пов'язані із участю у створюваному товаристві. На думку вченого, ще до реєстрації товариства, і тим більше до виникнення права власності на акцію, в особи виникає право на участь в установчих зборах, де діє характерний для акціонерних товариств принцип визначення голосів відповідно до кількості акцій. [14, с. 47-48] А. В. Смітюх вважає, що засновницькі відносини, що виникають з приводу здійснення засновницького права, слід вважати модусом корпоративних відносин, поряд з відносинами участі у корпоративному підприємстві, оскільки такі відносини спрямовані на формування юридичної особи та її майна, а також виникнення корпоративних прав. [18, с. 106-107] О. В. Гарагонич також визнає існування корпоративних правовідносин до створення юридичної особи, виходячи з особливостей набуття акціонерами акцій та посвідчуваних ними прав ще до створення акціонерного товариства. [25, с. 157] На нашу думку, відносини до створення товариства навряд чи можна кваліфікувати як корпоративні, попри їх передування останнім.

По-перше, на даному етапі відсутні як самі корпоративні права (зміст корпоративних відносин), так і корпорація (суб'єкт відносин, щодо якого корпоративні права набуваються).

По-друге, можливість існування корпоративних прав в акціонера на етапі створення акціонерного товариства обумовлена виключно помилковістю положень чинного законодавства. Зрозуміло, що подібна модель правового регулювання спрямована, в першу чергу, на недопущення створення акціонерних товариств з фіктивною метою чи компаній-оболонок (без наміру реального здійснення відповідної діяльності), для чого п. 3-8 ч. 5 ст. 10 ЗУ «Про АТ» передбачено: 1) випуск цінних паперів до створення АТ; 2) набуття (оплату) засновниками акцій та посвідчуваних ними корпоративних прав до створення АТ. [26] Зазначимо, що згідно ч. 2 ст. 8 та ст. 9 Закону України ЗУ «Про ринки капіталу», акція є емісійним цінним папером і посвідчує права його власника відносно емітента (юридичної особи, яка здійснила випуск цих цінних паперів (акцій) – прим. Г. Ю.). Емісія цінних паперів, відповідно до ст. 91 ЗУ «Про ринки капіталу», визначається як сукупність дій емітента, спрямованих на реєстрацію випуску цінних паперів у Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку, їх розміщення серед інвесторів у фінансові інструменти. [27]

Таким чином, емісія акції, як цінного паперу, без створення самого емітента є неможливою (відсутній суб'єкт емісії), а отже неможливим є й існування на даному етапі як самої акції, так і тих прав, які вона посвідчує щодо емітента. [28, с. 284] Як наслідок, положення ч. 5 ст. 10 та ст. 12 ЗУ «Про АТ» є помилковими. Зрозуміло, що за відсутності акціонерного товариства, засновнику нема чим управляти, а отже й відповідне корпоративне право на управління існувати не може. Аналогічно, відсутність акціонерного товариства обумовлює відсутність господарської діяльності та прибутку від неї, який би можна було спрямувати на виплату дивідендів акціонерам. Більше того, відсутня зобов'язана особа, якій би адресувалася вимога щодо виплати дивідендів.

Тобто, можна констатувати, що п. 3-8 ч. 5 ст. 10 ЗУ «Про АТ» суперечать як поняттю акції, так і поняттю процедури емісії останньої, а отже ці положення

є помилковими. [28, с. 283-284] Принагідно зазначимо, що, наприклад, Ф. М. Ханієва, досліджуючи питання внесення вкладів при створенні юридичних осіб, стверджує, що тільки зареєстроване господарське товариство є належним отримувачем вкладів, однак, водночас, вважає, що здійснення приватного розміщення акцій до державної реєстрації акціонерного товариства є основоположною умовою створення такого товариства. [29, с. 98]

Таким чином, ми пропонуємо відмовитися від існуючої моделі правового регулювання. Натомість, пропонуємо перейняти досвід іноземних держав та встановити на законодавчому рівні обов'язкову процедуру із внесення засновниками суми, яка дорівнює статутному капіталу, на рахунок у банку, що передбачено ст. 62 Закону Іспанії «Про корпоративні підприємства; ст. 23 Закону Чехії «Про комерційні компанії та кооперативи (бізнес корпорації)» [30] [31] [28, с. 284]. Чинним законодавством можливість відкриття такого рахунку до створення юридичної особи передбачена Розділом 4 «Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах». [28, с. 284] Внесені засновниками кошти будуть передані акціонерному товариству з моменту його створення. Якщо ж оплата статутного капіталу (вартості акцій) здійснюватиметься не грошима, а іншим майном, то цілком слушною є ідея Ф. М. Ханієвої – вчена пропонує передбачити процедуру, за якої обиратиметься особа, уповноважена розпоряджатися вкладами (засновник, майбутній директор тощо), і до обов'язків якої буде входити передача отриманого майна товариству після його створення. [29, с. 97-98] [28, с. 284-285] Оплата статутного капіталу негрошовими вкладками в такий спосіб передбачена ст. 18-21 Закону Чехії «Про комерційні компанії та кооперативи (бізнес корпорації)». [28, с. 284]

По-третє, якщо ми визнаємо існування корпоративних відносин на етапі створення юридичної особи, то ми відмовляємось від визнання членства конститутивною ознакою «корпоративності» та опосередкованих нею «корпоративних правовідносин». Виникає запитання: в чому є спільний знаменник між відносинами до створення юридичної особи та членськими

відносинами після її створення; що їх поєднує й дозволяє вивести в окрему групу правовідносин? Вочевидь, доведеться констатувати, що корпоративний характер відносин між засновниками на етапі створення юридичної особи обумовлений спрямованістю на набуття корпоративних прав та організацію корпоративних відносин в майбутньому – встановлення розмірів часток, порядку та строків їх оплати; визначення сфери діяльності корпорації, структуру органів управління та їх компетенцію, тощо. [32, с. 36]

Однак якщо наша відповідь на раніше поставлене запитання є саме такою, то слід задатися наступним питанням: чому ж ми тоді не визнаємо корпоративними відносинами між засновниками установи (юридичної особи, де корпоративні відносини відсутні)? Адже засновники установи також на етапі її створення вирішують питання щодо порядку та строків передачі майна, напрямку діяльності установи, структури та компетенції органів управління; також можуть визначити порядок прийняття рішень між собою на етапі заснування (аналогічно тому, як прийняття рішення відбувається під час установчих зборів за визначеною законодавцем процедурою). Виходить, що тотожні за своїм змістом відносини зі створення юридичної особи зазнають різної законодавчої та доктринальної кваліфікації виключно за критерієм того, щодо виникнення якої юридичної особи (корпорації чи ні) та яких правовідносин вони спрямовані. На нашу думку, законодавець та вчені допускають кваліфікацію правового явища за супутньою (факультативною) ознакою, що призводить до змішування сутностей та позбавлення корпоративних правовідносин розрізняльних властивостей. Погоджуємося з позицією В. В. Луця, який зазначає, що юридичним фактом, з яким пов'язане виникнення корпоративних відносин, є створення юридичної особи. [33, с. 39]

Після розгляду питання існування корпоративних відносин між засновниками корпорації та набувачами оборотоздатних об'єктів, на нашу думку, доцільно задатися також іншим, спорідненим питанням – чи існують корпоративні відносини між учасником, який вибув, та корпорацією? На перший погляд, відповідь очевидна, адже законодавець в п. 3 ч. 1 ст. 20 ГПК України

визначив такі відносини як корпоративні, однак чи дійсно це так? На нашу думку, якщо ми хочемо досягнути однозначності та послідовності в понятійно-категоріальному апараті та розумінні сутності правових явищ, то слід керуватися тим же критерієм, що й при вирішенні питання кваліфікації відносин між засновниками та юридичною особою. Так, варто погодитися з О. Р. Ковалишиним, що учасник, який вибув, не пов'язаний з товариством членським зв'язком, а отже не може бути суб'єктом корпоративних правовідносин. [34, с. 132] Якщо особа, як учасник (акціонер, член) корпорації, набула право вимоги щодо належної їй частини дивідендів, однак, згодом припинила свою участь в корпорації – такі відносини є не корпоративними, а зобов'язальними. Водночас, якщо особа набула право вимоги виплати оголошених дивідендів, однак, не припинила свою участь в корпорації, то дане право вимоги реалізовуватиметься в межах корпоративних правовідносин та, з певною мірою умовності, може бути розглянуто як елемент останніх: дане право здатне виникати лише в межах корпоративних відносин та обумовлене реалізацією корпоративного права на дивіденди, спрямованого на виникнення та реалізацію похідного права вимоги. Наприклад, С. С. Кравченко відносить право виплати нарахованих дивідендів до так званих «майнових корпоративних прав, що містять зобов'язальну вимогу». [35, с. 139]

Надалі в межах нашої роботи пропонується здійснити дослідження поняття юридичної особи, в межах якої існують корпоративні правовідносини. В правовій доктрині найбільш поширеним терміном, яким позначаються такі юридичні особи, є «корпорація». Дана категорія, як слушно зазначає О. В. Бігняк, є системоутворюючою при визначенні корпоративних відносин і корпоративних прав, і саме на основі розуміння цієї категорії можна вести мову про сутність корпоративних прав як таких. [36, с.46]

Варто зазначити, що в науковій літературі відсутній консенсус щодо того, якою є етимологія терміну «корпорація». Одна група вчених стверджує, що цей термін є похідним від пізньолатинського «corporatio», що означає «союз», «товариство», «об'єднання»; друга група вчених наполягає, що термін

«корпорація» походить від «corpus habere» і позначає юридичну особу; деякі вчені притримуються позиції, що термін «корпорація» походить від латинського «corporalis» та позначає не стільки юридичну особу, скільки колектив людей, об'єднання. [37, с. 81]

З наведеного можна зробити висновок, що більшість вчених вважає, що етимологія терміну «корпорація» пов'язана з позначенням колективного утворення. Власне, саме такий погляд на «корпорацію» було покладено в основу даного терміну за часів Стародавнього Риму. Так, Римське право під корпораціями розуміло об'єднання, союзи, створювані для задоволення певних суспільних потреб. [38, с. 113-114] Спочатку корпорації не були наділені статусом окремого суб'єкта права і вважалися множинністю суб'єктів (фізичних осіб), що входили до їх складу. Лише в часи імператорського Риму корпорація стала визнаватися самостійним суб'єктом. [39, с. 83-85]

Погляди на корпорацію як на об'єднання членів що входять до її складу підтримувалися і в XIII столітті. Так, каноністи під корпорацією розуміли правосуб'єктне об'єднання осіб, яке визнане єдиним цілим. Спочатку корпорацією визнавали церкву, а потім і світські об'єднання людей. [40, с. 19-24] З працями каноністів пов'язана і розробка теорії фікції корпорації. Так, Папа Інокентій IV стверджував, що «корпорації існують тільки в уяві; корпорація позбавлена власного тіла та волі, а діяти можуть тільки її члени». На думку Інокентія IV, оскільки корпорація не є живою розумною істотою, то вважати її «особою» можна лише за допомогою фікції. Дещо пізніше, з другої половини XIII століття, легісти почали приписувати корпорації традиційні ознаки юридичної особи: майнову відокремленість, організаційну єдність (яка незалежала від зміни складу учасників). Водночас, під корпораціями легісти розуміли будь-які людські об'єднання, в тому числі державу. [40, с. 19-24]

Сучасне розуміння корпорацій, як юридичних осіб, заснованих на членстві або участі, було закладено О. Гірке та Ф. К. Савіньї. Так, О. Ф. Гірке визначав корпорацію як реально існуючу збірну (складену) особу, між якою та індивідуальними особами, що входять до її складу, виникає особисто-правовий

союз, який відсутній поза корпорацією. [4, с. 21-22] Ф. К. Савіньї, виділяв серед юридичних осіб таку групу як «довільні об'єднання», які поділялися за критерієм наявності вияву в юридичній особі суми окремих її членів (корпорації) та відсутності такого субстрату (інституції)». [41, с. 18]

Таким чином, можна побачити, що термін «корпорація», з точки зору своєї етимології та історичного становлення, використовується для позначення юридичної особи, в якій існують відносини членства та участі. Щодо національного законодавства, то визначення «корпорації» наведено в ч. 3 ст. 120 ГК України: під корпорацією розуміється договірне об'єднання підприємств з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації. Принагідно зазначимо, що наразі на розгляді Парламенту України знаходиться Проект Закону «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» від 09.09.2021 року № 6013 (далі – Проект Закону «Про особливості підприємницької діяльності»). [42] Відповідно до п. 4 Прикінцевих та Перехідних положень Проекту Закону «Про особливості підприємницької діяльності», з дня набрання ним чинності Господарський Кодекс України пропонується визнати таким, що втратив чинність. Реалізація подібної фундаментальної реформи здійснюється в поєднанні зі збереженням окремих важливих положень ГК України. Зокрема, відповідно до ст. 11 Проект Закону «Про особливості підприємницької діяльності», в українському законодавстві планується зберегти інститут об'єднань підприємств та такого їх різновиду як корпорація, чие визначення в ст. 11 Проекту Закону «Про особливості підприємницької діяльності» є дослівним відтворенням наразі чинної ч. 3 ст. 120 ГК України. Однак на нашу думку, подібне визначення корпорації, наведене законодавцем, варто визнати невдалим з кількох причин.

По-перше, термін «корпорація» не узгоджений з терміном «корпоративні права». Так, ст. 96¹ ЦК України визначає корпоративні права як такі що набуваються учасником юридичної особи, а отже в розуміння корпоративних

прав покладено погляд на корпорацію як на юридичну особу, засновану на засадах членства. Натомість, визначення, запропоноване законодавцем в ст. 120 ГК України, хоч і також акцентує увагу на членських відносинах у такому утворенні як «корпорація», однак, зводить розуміння останньої виключно до об'єднання юридичних осіб. Такий підхід законодавця заперечує існування корпоративних відносин в господарських товариствах, кооперативах, а також не визнає здатність фізичних осіб бути членами корпорації в розумінні юридичної особи заснованої на засадах членства та володіння ними корпоративними правами.

По-друге, подібного розуміння корпорації (як договірною об'єднання підприємств – прим. Г. Ю.) в іноземних державах просто не існує. Зокрема, під «корпорацією» за правом Англії та Уельсу (Великобританія) прийнято розуміти практично юридичних осіб, які, в свою чергу, можуть бути одноосібними (англ. – corporation sole) та об'єднаннями (англ. – corporation aggregate) [43, с. 146] У Німеччині відсутнє законодавче визначення терміну «корпорація», проте в юридичній літературі даний термін використовується, здебільшого, для позначення юридичної особи яка є об'єднанням з яскраво вираженою організаційною самостійністю щодо своїх учасників. Аналогічно, термін «корпорація» не використовується й в законодавстві Франції, однак для характеристики «підприємницьких корпорацій» використовується термін «торгове товариство», яке охоплює собою такі типові різновиди корпорацій як АТ, ТОВ (в тому числі ТОВ з одним учасником), повні та командитні товариства. [44, с. 15] У законодавстві США та Японії вживається термін «корпорація», до якого зараховують правову форму бізнесу, що створена на базі об'єднання капіталів, відокремлена від конкретних осіб, які ним володіють, та діє за принципом обмеженої відповідальності її власників. [45, с. 81]

Таким чином, в іноземних юрисдикціях, поняття «корпорації» розглядається через критерії наявності членських відносин, майнової відокремленості та самостійної правосуб'єктності корпорації як колективного об'єднання, не обов'язково пов'язаного з перебуванням у статусі юридичної

особи. Більшість правопорядків відносять до «корпорації» не будь-які колективні об'єднання, а лише ті з них, які визнаються юридичними особами та мають на меті одержання прибутку. Однак в жодній зі згаданих держав поняття «корпорації» не розглядається в розрізі виключно об'єднання юридичних осіб – не встановлює обмеження щодо суб'єктного складу учасників корпорації. Наведене дозволяє зробити висновок, що перейняття даного терміну до українського законодавства було здійснено без належного теоретичного та порівняльно-правового опрацювання, у зв'язку з чим було створено вкрай нетипову інтерпретацію цього поняття. Як наслідок, визначення «корпорації», наведене в ч. 3 ст. 120 ГК України, спотворює понятійно-категоріальний апарат та не сприяє ані розумінню таких правових явищ як «корпоративні відносини», «корпоративні права» та «корпорація», ані ефективному правовому регулюванню корпоративних відносин як таких.

На нашу думку, за основу поняття «корпорації» в українському праві необхідно брати уявлення про неї як про юридичну особу, засновану на засадах членства. Такий підхід не тільки відповідатиме традиційному погляду на корпорацію в історичному та порівняльно-правовому аспекті, але й узгоджуватиметься з поняттями «корпоративних прав» та «корпоративних правовідносин», наведених у законодавстві. Керуючись таким підходом, термінами, якими законодавець позначає юридичну особу, в межах якої виникають корпоративні (членські) правовідносини, є «корпоративне підприємство» та «товариство».

Так, згідно з ч. 2 ст. 83 ЦК України, товариством є організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві; товариство може бути створено однією особою, якщо інше не встановлено законом. За критерієм наявності відносин участі товариство протиставляється установі, під якою, згідно з ч. 3 ст. 83 ЦК України, варто розуміти організацію, створену однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. В установі відсутні

членські відносини – засновники не є організаційно приналежними до неї –, а отже й корпоративні права та корпоративні відносини, керуючись їх легальним визначенням, виникнути не можуть.

Натомість, корпоративне підприємство, згідно з ч. 5 ст. 63 ГК України, визначається як таке підприємство, що утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та/або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративне підприємство протиставляється так званому «унітарному підприємству», під яким, згідно з ч. 4 ст. 63 ГК України слід розуміти таке підприємство, що створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний капітал, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який призначається (обирається) засновником (наглядовою радою такого підприємства у разі її утворення), керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства.

Принагідно зазначимо, що використання терміну «унітарне підприємство» передбачається й в ст. 3 Проекту Закону «Про особливості підприємницької діяльності», яким пропонується, серед іншого, визнати положення ГК України такими, що втратили чинність. Однак на відміну від ч. 4 ст. 63 ГК України, у зазначеному Проекті Закону відсутнє визначення унітарних підприємств. Більше того, Проект Закону не містить згадки про «корпоративних підприємств», у зв'язку з чим подібна класифікація є неповною та такою, що не дає можливості навіть на основі аналізу законодавчих положень виокремити класифікаційну ознаку, яка лежить в основі виділення «унітарних підприємств» в окрему категорію. Таким чином, варто з'ясувати зміст даного поняття керуючись законодавством, чинним на момент написання нашої наукової роботи.

Варто зазначити, що при класифікації підприємств на корпоративні та унітарні законодавець використовує критерій способу формування статутного капіталу, однак те, в який спосіб цей критерій сформульовано, обумовлює неоднозначність його тлумачення в доктрині. Так Р. В. Колосов вважає, що корпоративне підприємство відрізняється від унітарного кількістю засновників – в унітарному підприємстві є один засновник, а в корпоративному підприємстві існують два більше засновників. [46, с. 73] Подібну точку зору висловив Верховний Суд в Постанові від 22.03.2023 в справі № 161/6810/21 – суд визнав приватне підприємство унітарним виключно за ознакою наявності в ньому на момент розгляду справи одного учасника (засновника), який володіє часткою в 100% статутного капіталу. [47]

Подібній позиції слушно заперечує А. В. Зеліско, яка зазначає, що такий критерій є неефективним з огляду на існування господарських товариств з одним учасником. На думку вченої, в унітарному підприємстві, на відміну від корпоративного підприємства, не передбачається можливості засновника долучати до нього інших осіб. [48, с. 79]

Позицію вченої уточнює Ю. Ю. Акіменко, яка зазначає, що відмінністю унітарного підприємства від господарського товариства однієї особи є відсутність складеності статутного капіталу, неможливість зміни кількісного складу учасників без реорганізації юридичної особи та незастосовність принципу незалежності господарського товариства від кількості його учасників. [49, с. 17]

А. В. Смітюх дотримується аналогічної позиції, висловленої Ю. Ю. Акіменко та А. В. Зеліско, уточнюючи, що корпоративне підприємство володіє майном на праві власності, а унітарне підприємство – на праві господарського відання чи оперативного управління. [50, с. 156]

На нашу думку, вищенаведене викликає запитання в доцільності існування поділу підприємств на корпоративні та унітарні за критерієм способу формування статутного капіталу. Можливість чи неможливість подальшого розширення кількості учасників навряд чи є достатнім критерієм для

виокремлення унітарних підприємств на протигагу корпоративним підприємствам з одним учасником. На нашу думку, відповідь слід шукати в іншому. Якщо корпорація (товариство, корпоративне підприємство) є, в першу чергу, юридичною особою, створеною на засадах участі, то її протиставлення установі чи унітарному підприємству повинно здійснюватися за критерієм відносин участі. Якщо рухатися в такому напрямку, то цілком можна здійснити розмежування корпорації, унітарного підприємства та установи. [51, с. 58]

Особливість правового статусу учасника корпорації полягає в можливості останнього бути організаційно приналежним до неї та брати участь в управлінні корпорацією. Таке управління передбачає участь у формуванні волі юридичної особи – зазвичай формування волі здійснюється через уповноважений орган управління (загальні збори), однак, наприклад, управління командитними та повними товариствами здійснюється шляхом формування колективної волі осіб, що входять до їх складу. [51, с. 58] Натомість, специфіка відносин між засновниками та установами полягає в тому, що засновники не здійснюють управління установами та не формують їхню волю – управління установами здійснюють посадові особи (професійні менеджери), які є членами того чи іншого органу управління. Окрім цього, між установою та засновниками відсутні відносини членства чи будь-яка організаційна приналежність. [51, с. 58]

Аналогічним чином, управління унітарним підприємством здійснюється не через формування його волі особами, які входили б до його складу (зсередини), а через донесення власної волі її адресантами – так, згідно з ч. 4 ст. 65 ГК України засновник призначає керівника, розподіляє доходи, затверджує статут. [51, с. 58] Такий висновок підтверджується характером відносин між засновником та унітарним державним чи комунальним підприємствами – в обох випадках засновник не перебуває з підприємством у відносинах членства та управляє ними шляхом донесення своєї волі як відокремленого суб'єкта ззовні, що обумовлено його правовим статусом (компетенцією) та правом власності щодо переданого підприємству майна. [51, с. 58]

Таким чином, корпорація, унітарне підприємство та установа співвідносяться таким чином: *корпорація* – члени (учасники) корпорацій є організаційно приналежними до корпорації, входять до її складу, у зв'язку з чим управляють останньою шляхом участі у формуванні її волі; *унітарне підприємство* – засновники є організаційно відокремленими (не входять до складу підприємства) та управління здійснюється ними від власного імені (як власниками майна); *установа* – засновники усуваються від управління взагалі та не входять до її складу. [51, с. 58]

Продовжуючи дослідження кола юридичних осіб, яких слід відносити до корпорацій, вважаємо, що поняттям «корпорація» повинні охоплюватися також господарські товариства однієї особи, в яких слід визнавати існування корпоративних відносин. [51, с. 59] *По-перше*, на відміну від засновника унітарного підприємства, єдиний учасник (акціонер) перебуває в членському зв'язку з юридичною особою та бере участь в формуванні волі юридичної особи. *По-друге*, особа, передаючи належне їй майно у власність юридичної особи, перестає бути його власником і набуває натомість самостійний оборотоздатний об'єкт, який обумовлює виникнення корпоративних прав. [51, с. 59] *По-третє*, вжитий в ч. 6 ст. 96¹ ЦК України термін «частка в статутному капіталі» охоплює також випадки володіння часткою розміром в 100% статутного капіталу, оскільки частка та статутний капітал не співвідносяться як частина та ціле – це зовсім різні поняття. [51, с. 59] *По-четверте*, легальне визначення корпоративного підприємства в українському законодавстві містить вказівку про наявність двох та більше засновників, однак із застереженням, що така кількість засновників є загальною нормою («як правило»). Як наслідок, навіть легальне визначення корпоративних підприємств не зводить їх виключно до юридичних осіб з множиною учасників, а отже не перешкоджає кваліфікації одноосібних юридичних осіб як корпорацій. [51, с. 59]

О. Р. Ковалишин, І. В. Спасибо-Фатєєва, А. В. Зеліско притримуються позиції, що якщо в юридичній особі відносини членства не опосередковують можливість отримати дивіденди, то такі членські відносини не є

корпоративними, а юридичні особи – не є корпораціями. [34, с. 112] [52, с. 85] [53, с. 17-18] Позиція вчених значною мірою ґрунтується на нині не чинній ст. 167 ГК України, якою право на отримання дивідендів визнавалося базовим корпоративним правом. Окрім цього, на користь цієї позиції певною мірою свідчить й ч. 2 ст. 96¹ ЦК України, оскільки даною нормою законодавець пов'язує набуття корпоративних прав з набуттям права власності на частку, акції чи пай – оборотоздатних об'єктів, які не існують в таких непідприємницьких корпораціях як релігійні громади, громадські об'єднання, об'єднання співвласників багатоквартирного будинку. Натомість, В. М. Кравчук, О. І. Зозуляк та В. І. Борисова вважають, що поняття «корпорації» повинно охоплювати колективні утворення, засновані на засадах членства, незалежно від мети здійснення діяльності (є вона підприємницькою чи непідприємницькою) [14, с. 19-21] [54, с. 276] [55, с. 10] В результаті аналізу вищенаведених підходів, на наше глибоке переконання, критерій цілі діяльності юридичної особи – є вона підприємницькою чи непідприємницькою – не є ефективним при характеристиці корпорацій та корпоративних відносин з огляду на наступне.

По-перше, як справедливо зазначає А. В. Коструба, характерним для корпорації є стан відносин між нею та її учасниками (засновниками), який полягає в концентрації їх інтересу та/або капіталу навколо мети її діяльності. Учасники можуть переслідувати мету не лише виключно матеріального змісту. Той інтерес, якого прагнуть учасники, може мати також некомерційний характер та бути скерованим на досягнення спільної для них соціально орієнтованої мети – задоволення економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів певної групи осіб. [41, с. 51, 57]

По-друге, наявність чи відсутність прибутку не є визначальним критерієм розмежування підприємницьких та непідприємницьких юридичних осіб. [51, с. 60] Прибуток є певною сумою доходу, яка є результатом вирахування витрат із загальної суми доходу – він притаманний як підприємницькій, так і непідприємницькій діяльності. Дійсна відмінність між вказаними видами господарської діяльності полягає в тому, як буде використовуватися отриманий

прибуток, куди він буде спрямовуватися. [51, с. 60] Якщо юридична особа є підприємницькою, то прибуток є джерелом задоволення майнових інтересів її учасників та буде, в першу чергу, надалі розподілений між ними. Якщо ж юридична особа є непідприємницькою, то отриманий прибуток буде першочергово спрямовуватися на виконання цілей та завдань, визначених в установчому документі. [51, с. 60] Однак він може використовуватися й з іншою метою, в тому числі розподілятися між учасниками непідприємницької юридичної особи. Так, відповідно до чинного законодавства, кредитні спілки, споживчі та обслуговуючі кооперативи є неприбутковими організаціями. (ст. 85-86 ЦК України). Тим не менш, члени вищенаведених непідприємницьких юридичних осіб, відповідно до ч. 1 ст. 11 ЗУ «Про кредитні спілки та ст. 26 ЗУ «Про кооперацію, наділені правом на отримання виплат відповідно до своїх пайових внесків, що є нічим іншим як дивідендними платежами. [56] [57] [51, с. 60]

Вищенаведене розуміння співвіднесення права на отримання дивідендів з діяльністю юридичної особи підтверджується й положенням п. 2) ч. 3 ст. 96¹ ЦК України, згідно з яким право на отримання дивідендів передбачається лише щодо юридичних осіб, що мають не меті одержання прибутку. Тобто, дане право більше не визнається базовим корпоративним правом, а отже з його існуванням корпоративні правовідносини пов'язуватися не можуть.

По-третьє, підприємницьку діяльність мають право здійснювати й установи та унітарні юридичні особи, яким, за ознакою наявності відносин членства, протиставляється корпорація (зокрема, товариства) та корпоративні відносини в яких відсутні. (ст. 86 ЦК України). [51, с. 60-61]

По-четверте, відповідно до ч. 2 ст. 96¹ ЦК України, частка, акції та пай, будучи об'єктами цивільних прав, що обумовлюють виникнення корпоративних прав, визначаються як такі, що саме засвідчують право участі в юридичній особі. Отже первинним щодо виникнення корпоративних прав та корпоративних правовідносин є набуття участі в юридичній особі, а не того об'єкту, яким ця участь засвідчується. Відповідно, метою даної законодавчої норми є надання

відповіді на дискусійне питання щодо моменту набуття корпоративних прав за часткою, акціями та паєм, а не обмеження існування корпоративних прав виключно членством в підприємницьких юридичних особах. Більше того, оскільки, згідно зі ст. ЦК України, товариства поділяються на підприємницькі та непідприємницькі, а участь в товаристві набувається та засвідчується часткою в статутному капіталі, то ч. 2 ст. 96¹ ЦК України в той же час свідчить і на користь існування корпоративних відносин та корпоративних прав у непідприємницьких корпораціях.

Таким чином, внаслідок здійсненого нами дослідження, доходимо висновку, що ціль діяльності юридичної особи – є вона підприємницькою чи непідприємницькою – не є класифікаційним критерієм корпорації. Остання судова практика демонструє, що Верховний Суд у своїх Постановах також допускає існування корпоративних відносин в непідприємницьких юридичних особах корпоративного типу. Зокрема, в Постанові від 05.07.2022 в справі № 911/2269/20 Верховний Суд визнав існування корпоративних правовідносин в обслуговуючих кооперативах. [58] У Постанові від 24.02.2023 року у справі № 334/3022/18 Верховний Суд визнав існування корпоративних відносин в ОСББ. [59]

Б. І. Борисова та Н. С. Бутрин вважають, що корпорація є самостійним по відношенню до своїх учасників суб'єктом цивільних правовідносин, який набуває цивільні права і бере на себе цивільні обов'язки через свої органи, що діють у межах прав, наданих їм за законом або статутом. [55, с. 13] [60, с. 33] В даних визначеннях вчені акцентують увагу на існуванні системи органів управління як однієї з необхідних класифікаційних ознак. Внаслідок такого підходу, вчені заперечують можливість віднесення до корпорацій командитних та повних товариств. Однак на нашу думку, з таким підходом погодитися складно.

По-перше, в повних та командитних товариствах наявні членські відносини. Членські відносини вкладників є специфічним, оскільки вони беруть лише майнову участь, в той час як існування немайнової (права брати участі в

управлінні) залежить від довіреності та положень статуту. [51, с. 59] Однак наведене не спростовує ані приналежності щодо юридичної особи, ані володіння переліком корпоративних прав, обумовлених та засвідчених часткою в статутному капіталі, а тому не дозволяє заперечувати наявність в повних та командитних товариствах корпоративних відносин та, відповідно, віднесення таких юридичних осіб до корпорацій.

По-друге, наявність в корпорації структурної ієрархії органів управління свідчить лише про специфіку організації управління діяльністю корпорації, не більше. Якщо порівняти здійснення управління в повних та командитних товариствах зі здійсненням управління в інших корпораціях з одним учасником (акціонером, членом), то наявність органів управління перетворюється у формальність з огляду на те, що роль особи учасника в одноосібній корпорації є максимальною, а ступінь відокремленості юридичної особи від її учасника – мінімальним. За таких умов наявність загальних зборів як органу управління, через який одноосібний учасник (акціонер, член) формує волю юридичної особи, обумовлена не стільки специфікою членського зв'язку в повних та командитних товариствах на протипагу одноосібним товариствам, скільки волею законодавця – відсутня потреба в органі управління як специфічному інструменті трансформації волі учасника у волю юридичної особи. Враховуючи мінімальний ступінь відокремленості юридичної особи та максимальний ступінь значення особи одноосібного учасника (акціонера, члена), в одноосібних корпораціях цілком міг би застосовуватися механізм управління повних та командитних товариств. Саме тому слушним є твердження Л. В. Сіщук та Ю. М. Жорнокуя, що учасників повних та командитних товариств можна вважати своєрідними «органами управління» цих товариств. [61, с. 46] [44, с. 14]

Підводячи підсумки, кваліфікація юридичної особи як корпорації повинна здійснюватися шляхом встановлення відносин участі та організаційної приналежності в ній. Решта ознак – здійснювана господарська діяльність, множинність чи одноосібність складу учасників, здійснення управління через уповноважені органи тощо – не є кваліфікуючими ознаками та вказують лише на

особливості корпоративних правовідносин в межах таких юридичних осіб. [51, с. 61]

Таким чином, ми вважаємо, що під корпораціями слід розуміти зареєстровані у встановленому порядку юридичні особи, засновані на засадах членства – участі в їх діяльності фізичних та юридичних осіб, організаційно приналежних до корпорації. Корпораціями слід вважати господарські товариства (в тому числі повні та командитні товариства), кооперативи, кредитні спілки, фермерські господарства, громадські об'єднання, релігійні громади та благодійні організації, тощо.

Доволі дискусійним серед українських вчених є питання галузевої належності корпоративних правовідносин. В цілому, доктринальні підходи зводяться до трьох основних концепцій: 1) цивільно-правова природа; 2) господарсько-правова природа; 3) комплексна правова природа.

Цивільно-правова природа. Згідно з даною концепцією, корпоративні відносини є різновидом цивільних правовідносин, заснованих на юридичній рівності, автономії волі, майновій самостійності та компенсаційному характері відповідальності. *Представники:* О. В. Кучмієнко, О. І. Харитонova, Н. Д. Вінтоняк та інші. [62, с. 23] [63, с. 333] [64, с. 28]

Господарсько-правова природа. Корпоративні правовідносини є різновидом господарських правовідносин, оскільки: 1) складовою частиною корпоративних правовідносин є відносини організаційні, в той час як цивільне право, згідно зі ст. 1 ЦК України, регулює лише майнові та особисті немайнові відносини; 2) в корпоративних правовідносинах існують відносини субординації та владного підпорядкування – юридична рівність відсутня, а відносини такого роду, згідно з ч. 2 ст. 1 ЦК України, не регулюються цивільним правом; 3) в корпоративних правовідносинах існує специфічний суб'єкт – орган управління, який не визнається цивільним правом. *Представники:* О. В. Гарагонич, В. С. Щербина, М. К. Богуш та інші. [65, с. 135] [66, с. 231-232] [22, с. 27]

Комплексна правова природа. Корпоративні правовідносини розглядаються як поєднання організаційних, майнових та немайнових відносин,

а також «відносин іншої галузевої приналежності». *Представники*: Ю. Ю. Симонян, О. М. Вінник та інші. [67, с. 271] [6, 22-23]

На нашу думку, природа корпоративних правовідносин є цивільно-правовою – в них присутня юридична рівність, автономія волі та майнова самостійність.

В науці цивільного права *юридична рівність* розглядається як рівна можливість суб'єктів цивільно-правових відносин набувати своїми діями прав та обов'язків (однаковий обсяг правоздатності), за відсутності в них здатності владного установлення прав та обов'язків інших осіб. Така «обов'язковість» волі однієї особи може проявлятися, наприклад, у відносинах зобов'язальних. Як справедливо зазначає В. Ф. Яковлев, владні відносини відсутні в зобов'язальних правовідносинах, оскільки права та обов'язки набуваються особами добровільно, в той час як владні веління впливають із статусу суб'єкта. [68, с. 107-109] Юридична рівність присутня й у відносинах мажоритарних та міноритарних учасників (акціонерів, членів), оскільки кожен з них володіє однаковою правоздатністю, а кількість голосів визначається пропорційно розміру частки чи кількості акцій, який є єдиним для всіх – ч. 3 ст. 29 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»; ч. 1 ст. 27, ч. 4 ст. 28 ЗУ «Про АТ». [69] Кожен член кооперативу володіє одним голосом – ст. 4 ЗУ «Про кооперацію. Саме фактична (економічна) нерівність, обумовлена різним майновим станом, дозволяє волі однієї групи осіб переважати над іншою. Попри це, підпорядкування та субординація відсутні в корпоративних відносинах, оскільки учасники юридичної особи добровільно надали згоду виконувати рішення органів управління юридичної особи. [70, с. 63-64] Підкорення виникає лише тоді, коли в особи не має вибору, однак учасник (акціонер, член) юридичної особи, який не згоден з прийнятим рішенням, може або продовжити залишатися в своєму статусі, або ж припинити свої корпоративні правовідносини (через механізм викупу, відчуження чи виходу з товариства). [71, с. 202]

Щодо *автономії волі*, то вона в корпоративних відносинах є дещо умовною, оскільки воля одного суб'єкта – юридичної особи – формується

іншими суб'єктами – учасниками, акціонерами, членами. Втім наведене, на нашу думку, не заперечує автономію волі в корпоративних правовідносинах. Формування волі юридичної особи здійснюється її учасниками (акціонерами, членами) та обумовлене тим фактом, що вони діють як відповідний орган управління. Відповідно, формування волі юридичної особи здійснюється нею самостійно через її структурну частину (орган управління), без зовнішнього втручання. Наведене не заперечує наявність автономії волі в корпоративних правовідносинах, а лише вказує на їхню особливість, обумовлену специфікою такого суб'єкта як юридична особа.

Майнова самостійність в корпоративних відносинах полягає в тому, що юридична особа наділена відокремленим від своїх учасників майном, здатна виступати самостійним суб'єктом правовідносин та нести відповідальність за своїми зобов'язаннями усім належним їй майном. (ст. 80, 91-92, 96 ЦК України; ст. 55 ГК України; ст. 3 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»; ст. 3, 12 ЗУ «Про АТ»). Як справедливо зазначають Ю. М. Жорнокуй, В. Г. Жорнокуй та С. О. Сліпченко, частки (акції) закріплюють права учасників (акціонерів), проте не на майно корпоративної організації – вони є формою фіксації корпоративних прав, що надаються учасникам (акціонерам). [72, с. 23]

З огляду на проведене дослідження корпоративних правовідносин, вважаємо за можливе навести авторське визначення корпоративних правовідносин. Під корпоративними правовідносинами ми пропонуємо розуміти різновид цивільних правовідносин, які виникають, змінюються та припиняються між юридичною особою, її учасниками (членами, акціонерами) щодо участі в діяльності юридичної особи.

1.2. Поняття корпоративних прав

В попередньому підрозділі нашої роботи ми дійшли висновку, що корпоративні права є змістом корпоративних відносин – різновиду цивільних правовідносин, які існують між юридичною особою та її учасниками, членами, акціонерами щодо участі в діяльності юридичної особи, яка дозволяє їм задовольняти свої майнові та (або) немайнові інтереси. Наразі ж варто перейти до безпосереднього дослідження корпоративних прав учасників (акціонерів, членів) корпорацій.

Здійснити дослідження корпоративних прав неможливо без аналізу легальних визначень, наведених в законодавстві України. Так, відповідно до ч. 1 ст. 96¹ ЦК України, корпоративні права визначаються як сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства. [1] При цьому, ч. 2 ст. 96¹ ЦК України надано конкретну відповідь на запитання щодо моменту набуття корпоративних прав – відтепер разом з часткою, акцією чи паєм учасник юридичної особи набуває й ті корпоративні права, які цими оборотоздатними об'єктами посвідчуються, що, як буде показано далі, відповідає їх правовій природі. [1] Відповідно до п. 14.1.190 ПК України, під корпоративними правами слід розуміти права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами. [73] Наведені законодавчі визначення містять кілька недоліків, які породжують невизначеність їх змісту та перешкоджають дійсному розумінню корпоративних прав. [80, с. 138]

Перший недолік вищенаведених норм полягає в невиправданому обумовленні існування корпоративних прав виключно набуттям корпоративного паю (частки, акцій, паю). Зокрема, про хибність подібного формулювання

свідчить той факт, що в непідприємницьких корпораціях учасники також набувають специфічних прав, обумовлених відносинами членства, які сутнісно не відрізняються від прав, які набуваються членами підприємницьких корпорацій. Також, недолік обумовлення існування корпоративних прав набуттям частки, акцій чи паю проявляється, наприклад, у випадку викупу частки чи акцій самою корпорацією – ч. 4 ст. 25 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»; ст. 100 ЗУ «Про АТ». Так, попри те, що корпорація є власником частки (акцій), вона не набуває корпоративних прав та обов'язків щодо самої себе. [80,с. 139] Наведене обумовлене тим, що корпоративні права та обов'язки належать особі як учаснику юридичної особи (корпорації) та впливають із відносин участі. Тому набуття частки обумовлює участь в товаристві, а вже у зв'язку з набуттям статусу учасника впливає сукупність прав та обов'язків, якими наділяється фізична чи юридична особа. [74, с. 97] [80,с. 139] Наведене підтверджується також і тим, що законодавець в ч. 2 ст. 96-1 ЦК України позначає частки, акції чи паї як об'єкти, що засвідчують участь в юридичній особі.

Другий недолік – обидві норми визначають носія корпоративних прав як особу з визначеною часткою (акціями, паєм) саме в статутному капіталі юридичної особи. [80,с. 138] Подібне формулювання, на думку А. В. Сороченка, І. В. Лукач дозволяє зробити висновок, що недоцільно називати корпоративними членські права в межах членських відносин у виробничих кооперативах, повних та командитних товариств, адже в даних юридичних осіб існує не статутний капітал, а складений капітал чи пайовий фонд. [4, с. 25] [21, с. 56-57] Ми ж, в свою чергу, не можемо погодитися з такою позицією. [80,с. 138]

Під статутним капіталом прийнято розуміти рахункову одиницю, яка не може бути об'єктом права власності, оскільки є лише обліковою категорією на позначення сукупної вартості вкладів учасників, переданого товариству в якості майна. [75, с. 211-212] Наведене розуміння статутного капіталу відображено й в чинному законодавстві – п. 30 ст. 2 ЗУ «Про АТ; ст. 152 ЦК України. Аналогічним чином визначено й поняття пайового фонду: згідно зі ст. 2 ЗУ «Про кооперацію», під даним поняттям розуміється фонд, що формується з пайових

внесків членів кооперативу і є одним із джерел формування майна кооперативу, розмір якого може змінюватися. [80, с. 139] Складений капітал є такою ж умовною обліковою категорією, що й статутний капітал. Таким чином, виникнення корпоративних прав в підприємницьких корпораціях пов'язується з набуттям оборотоздатного об'єкту, що посвідчує майнову участь – частки, акцій, паю. [80,с. 139]

Третій недолік визначення корпоративних прав властивий виключно п. 14.1.90 ПК України та полягає у використанні формулювання «частки в майні юридичної особи». Використовуючи формулювання «частка в майні юридичної особи», законодавець, всупереч собі, немов «ділить» майно юридичної особи на «частини», породжуючи, взаємовиключні відносини спільної власності учасників та приватної власності юридичної особи, об'єктом яких є одне й те саме майно. [80,с. 139] Учасник, в результаті внесення вкладу, набуває оборотоздатний об'єкт (частку, акцію, пай) – саме він є об'єктом права власності учасника, не пов'язаним з майновою основою діяльності юридичної особи (не є «частиною майна юридичної особи»). [80,с. 139]

В межах свого дисертаційного дослідження ми не одноразово зазначали про відносини членства (участі) в юридичній особі як конститутивну ознаку корпоративних правовідносин. Однак чи дійсно існує *самостійне суб'єктивне право участі* в корпорації? С. В. Несинова та І. Я. Бабецька вважають, що суб'єктивне корпоративне право слід розуміти як право особи бути учасником корпорації, а решта прав учасника є похідними і розкриваються через поняття змісту корпоративного права. [76, с. 183] [77, с. 22] С. С. Кравченко визначає корпоративне право участі як таке що опосередковує зв'язок особи з товариством і є немайновим за своєю природою [29, с. 75-83] В. В. Заборовський вважає, що право членства є сукупністю майнових та немайнових прав, посвідчуваних акцією, та не існує окремо від них. [78, с. 16] Тобто, вчений не виділяє право участі (членства) в самостійне суб'єктивне право, не визнає за ним самостійний зміст. А. В. Смітюх заперечує існування окремого корпоративного права на участь в корпорації, відзначаючи неможливість визначення його змісту, яким

чином воно реалізується та які саме інтереси забезпечує. Автор вважає право участі категорією, що є «суто зайвою для усвідомлення і якісного регулювання корпоративних відносин. [23, с. 121-123]

На нашу думку, слід погодитися з позицією тих вчених, які стверджують про наявність такого суб'єктивного корпоративного права як право участі. Вказане право (суб'єктивна правомочність) варто виділяти як складову так званих статичних корпоративних відносин, опосередкованих не реалізацію корпоративних прав (активною поведінкою), а членським зв'язком з юридичною особою (організаційною приналежністю), і на реалізацію якого спрямований обов'язок юридичної особи із визнання за особою її членства. [80, с. 139] На статистику в корпоративних правовідносинах зверталася увага й В. В. Сосулою в площині здатності «володільця корпоративних прав не вчиняти жодних юридичних дій щодо їх здійснення». [24, с. 35] Інакше кажучи, вчений веде мову про згадані нами відносини членства (приналежності до корпорації) як статичний елемент корпоративних правовідносин. В цьому сенсі, ми не погоджуємося з Р. В. Колосовим, який вважає, що «корпоративні відносини є динамічними за своєю сутністю і не перебувають у статиці», оскільки такий підхід акцентує увагу лише на одній із складових корпоративних правовідносин. [79, с. 99]

З метою доведення доцільності виділення із сукупності корпоративних прав суб'єктивного права участі, можна змодельовати гіпотетичну ситуацію. Наприклад, уявімо собі, що особу протиправно виключили з корпорації на підставі рішення загальних зборів – яке суб'єктивне корпоративне право в даному випадку підлягатиме захисту? Жодне із традиційних майнових чи немайнових прав, посвідчуваних тим чи іншим оборотоздатним об'єктом в даному випадку не зазнало порушень – порушення зазнало тільки право особи перебувати в членському зв'язку з юридичною особою та визнаватися учасником останньої. [80, с. 139] Таким чином, ми вважаємо помилковим скасування ст. 100 ЦК України, якою раніше передбачалося визнання суб'єктивного права участі. [80, с. 139] Недоліком цієї норми було лише визнання даного права

особистим немайновим. Так, для особистих немайнових прав притаманні такі ознаки як неможливість його відчуження (позбавлення), належність його особі довічно та відсутність економічного змісту. Натомість, подібна кваліфікація права участі не відповідає дійсності. Так, від права участі можна відмовитися через вихід зі складу ТОВ чи ТДВ або ж відчуження оборотоздатного об'єкту, який посвідчує корпоративні права – частку, акції чи пай. Оскільки зазначені оборотоздатні об'єкти здатні переходити у спадок, то право участі, посвідчуване ними, здатне переходити до спадкоємців учасника корпорації. Також варто зазначити, що частка, акції та пай є об'єктами, що мають вартісну (економічну) оцінку, що у свою чергу дозволяє вести мову про опосередкований економічний зміст права участі. [80, с. 139]

С. І. Шимон під корпоративними правами розуміє *комплекс прав щодо частки в товаристві та управління ним* [81, с. 39]. Таке ж розуміння корпоративних прав наведено в ст. 2 Закону України «Про режим іноземного інвестування». [82] [80, с. 139]

З наведеного можна зробити висновок, що ані доктринальне, ані законодавче визначення не містять розрізнення права на оборотоздатний об'єкт (право власності) та прав, що впливають із набуття оборотоздатного об'єкту (корпоративні права). Ми вважаємо, що подібний підхід є вкрай помилковим, оскільки призводить до кваліфікації корпоративних прав як прав речових за правовою природою, що не відповідає дійсності. [80, с. 139-140] Так, право власності на частку (акції, паї) охоплює правомочності з володіння, користування та розпорядження, здійснення яких спрямоване саме на зазначені оборотоздатні об'єкти. В цей же час, здійснення корпоративних прав, як змісту корпоративних відносин, спрямоване щодо участі в юридичній особі та отриманні майнових та немайнових благ від її діяльності, що знаходиться за межами здійснення права власності на акцію, пай чи частку в статутному капіталі. [80, с. 139] В цьому сенсі слушним є твердження А. В. Смітюха, що корпоративні права є елементом правового статусу учасника товариства, тоді як речові права на акцію (частку) є елементом правового статусу власника акції

(частки). [83, с. 84] Саме з огляду на наведені вище відмінності в ч. 2 ст. 96¹ ЦК України речові права та корпоративні права розглядаються як взаємопов'язані, однак відмінні поняття. Отже, подібне визначення законодавця є хибним та потребує внесення відповідних змін. [80, с. 139]

А. В. Сороченко визначає корпоративні права як такі суб'єктивні правомочності, що обумовлені фактом внесення вкладу (переданням майна) до господарського товариства з боку учасника останнього. [4, с. 9-10] З подібним визначенням вченого не видається за можливе погодитися з декількох причин.

По-перше, вчений не виправдано зводить набуття корпоративних прав винятково до однієї підстави – внесення вкладу – в той час як корпоративні права можуть набуватися на підставі договору, шляхом випуску додаткових акцій, звернення стягнення на заставлені частку (акції, паї) чи шляхом спадкування зазначених об'єктів. [84, с. 61-62]

По-друге, вчений не виправдано звужує перелік юридичних осіб, в межах яких існують корпоративні відносини членства та оминає увагою інші юридичні особи, в яких такі відносини присутні та членські права учасників яких за своєю природою відповідають правам учасників господарських товариств.

Н. С. Глузь визначає суб'єктивне корпоративне право як сукупність прав, які впливають із права власності на оборотоздатні об'єкти (частки, акції чи паї) та визначені в положеннях національного законодавства чи локальних актах самої корпорації. [5, с. 10] У своїй дефініції авторка робить надмірний акцент на набутті частки чи акцій як передумови виникнення корпоративних прав. Натомість, останні виникають у зв'язку з участю в юридичній особі, яка може набуватися через набуття частки, акцій в тих юридичних особах, в яких такі оборотоздатні об'єкти існують.

С. С. Кравченко визначає суб'єктивне корпоративне право як право особи, яка перебуває у правовідносинах із господарським товариством як її учасник, одержувати від цього певні блага, для чого їй надаються певні можливості щодо участі в управлінні товариством. [85, с. 176] В даному визначенні автор одночасно робить правильний акцент на тому, що корпоративні права є

похідними від статусу учасника юридичної особи, однак обмежує їх існування виключно господарськими товариствами, що є недоліком.

В. М. Кравчук визначає корпоративні права як сукупність прав учасника юридичної особи (товариства або господарської організації), зміст яких визначається її організаційно-правовою формою та установчими документами. [14, с. 86] [80, с. 141] І. В. Спасибо-Фатєєва вважає, що суб'єктивне корпоративне право – це право особи, яка перебуває з корпорацією у відносинах членства, отримувати блага. [71, с. 188] [80, с. 141]

На нашу думку, наведені В. М. Кравчуком та І. В. Спасибо-Фатєєвою визначення корпоративних прав є найбільш вдалим. Корпоративні відносини є членськими відносинами, в яких учасники корпорації наділяються певним обсягом прав з участі в діяльності останньої. [80, с. 141] Саме набуття статусу учасника (члена) юридичної особи є передумовою виникнення в особи специфічних прав – корпоративних прав. Набуття участі може відбуватися через частку (акції, пай), або ж шляхом вступу в тих юридичних особах, де існування оборотоздатних об'єктів не передбачено. Можливість брати участь в розподілі дивідендів чи отримання ліквідаційної квоти характеризує лише розширений обсяг корпоративних прав порівняно з непідприємницькими юридичними особами корпоративного типу. [80, с. 141]

Таким чином, під корпоративними правами ми пропонуємо *розуміти сукупність суб'єктивних юридичних можливостей, які виникають в особи на підставі набуття нею участі в юридичній особі (підприємницькій та непідприємницькій) та дозволяють їй брати участь в її діяльності, отримувати майнові та (або) немайнові блага.* [80, с. 141]

Сукупність корпоративних прав, якими наділені учасники корпорацій, прийнято поділяти на майнові та немайнові.

Так, І. В. Спасибо-Фатєєва під *майновими корпоративними правами* розуміє: 1) право брати участь у формуванні статутного капіталу; 2) право брати участь в розподілі прибутку (право на дивіденди); 3) право отримати кошти від продажу майна ліквідованого товариства; 4) переважне придбання випущених

акцій; 5) право на викуп акцій за окремих умов. До *немайнових корпоративних прав* вчена відносить: 1) право на участь в управлінні; 2) право на отримання інформації. Наведена класифікація вченої не є до кінця правильною та містить ряд недоліків. [86, с. 199-213]

По-перше, право брати участь у формуванні статутного капіталу належить особі як засновнику корпорації, а не її учаснику, а тому не може бути кваліфіковане як корпоративне право. *По-друге*, участь в розподілі прибутку (як буде доведено нами згодом – прим. Г. Ю.) втілена в праві на управління корпорацією, оскільки мова йде про прийняття відповідного рішення щодо спрямування одержаного прибутку. *По-третє*, переважне право спрямоване на пріоритетне укладення договору купівлі-продажу, а не набуття відчужуваного майна – воно набувається в межах зобов'язальних відносин з купівлі-продажу, на виникнення яких спрямоване переважне право купівлі.

Н. А. Сліпенчук під майновими корпоративними правами пропонує розуміти: 1) право отримувати частину прибутку; 2) отримувати частину вартості майна корпорації в разі ліквідації останньої; 3) право розпоряджатися корпоративними правами – продавати, передавати, відчужувати іншим способом у порядку, визначеному чинним законодавством та статутом корпорації. До *немайнових прав* Н. С. Сліпенчук відносить: 1) право входити в корпорацію та виходити з неї в установленому порядку; 2) брати участь у загальних зборах акціонерів (учасників, членів) чи зборах власників; 3) обирати і бути обраним до органів товариств; 4) брати участь в управлінні корпорацією у порядку, визначеному її установчими документами та законодавством; 5) отримувати інформацію про діяльність корпорації. [87, с. 35-36] На нашу думку, класифікація корпоративних прав, наведена Н. А. Сліпенчук, також не позбавлена певних недоліків на які хотілося б звернути увагу.

По-перше, розпорядження корпоративними правами - а вірніше часткою, акціями чи паєм, які їх посвідчують - є правом власника відповідних оборотоздатних об'єктів, а не учасника корпорації. Право власності на частку, акції, паї в підприємницькій корпорації є передумовою виникнення

корпоративних правовідносин, однак правомочність з розпорядження цими об'єктами не впливає з відносин членства в корпорації. *По-друге*, вступ до корпорації є передумовою набуття членства в корпорації, а тому відповідне право не може бути кваліфіковане як корпоративне. *По-третє*, вчена в якості самостійних суб'єктивних прав наводить правомочності, які становлять зміст корпоративного права на управління – право брати участь в загальних зборах; право обирати і бути обраним до органів товариства. (зміст даного права буде розглянуто детальніше в підрозділі 2.1. нашої дисертації – прим Г. Ю.).

Деякі вчені, як А. В. Сороченко та В. В. Кочин, поділяють корпоративні права на майнові та організаційні. До організаційних корпоративних прав А. В. Сороченко відносить право на управління корпорацією, право на отримання інформації та право на вихід з товариства. [4, с. 44] Із вищенаведених прав тільки право на управління корпорацією можна віднести до організаційних прав з огляду на його здатність змінювати внутрішні правовідносини (змінювати обсяг корпоративних прав, обумовлювати виникнення похідних зобов'язальних прав, здійснювати викуп частки, акцій чи паю тощо). При здійсненні права на отримання інформації його носій набуває немайнове благо у вигляді інформації, а вже використання цієї інформації при впорядкуванні (організації) корпоративних правовідносин здійснюється за межами даного права через управління корпорацією. Щодо права на вихід з корпорації, то воно має наслідком припинення корпоративних правовідносин як таких, з огляду на що досить складно стверджувати про його організаційний характер.

В. В. Кочин відносить до організаційних корпоративних прав право на управління корпорацією, допускаючи помилку, здійснену Н. А. Сліпенчук – виділяє в окремі організаційні права традиційні правомочності права на участь в управлінні, зокрема право брати участь в загальних зборах та правомочність обирати та бути обраним до органів управління. Також автор помилково відносить до майнових корпоративних прав право особи розпоряджатися часткою, акціями чи паєм, а також право на спадкування вищенаведених об'єктів

– останнє передуює набуттю участі в корпорації та не може вважатися корпоративним. [88, с. 94-95]

На нашу думку, корпоративні права учасників (акціонерів, членів) корпорації необхідно класифікувати наступним чином. До *майнових корпоративних прав* потрібно відносити: 1) право на дивіденди (участь в розподілі дивідендів; 2) право на отримання ліквідаційної квоти. До *немайнових корпоративних прав* варто віднести: 1) право на управління корпорацією; 2) право на отримання інформації; 3) право на вихід з корпорації. Переважне право купівлі частки, акцій чи паю можна віднести до організаційних прав з огляду на те, що воно не дозволяє особі набути ані майнове, ані немайнове благо, а лише здатне породити договірні відносини купівлі-продажу, за якими і відбуватиметься набуття бажаного оборотоздатного об'єкту.

Доволі дискусійним є питання правової природи майнових прав учасників (членів, акціонерів) корпорації. Зазначимо, що положення національного законодавства (ст. 116 ЦК України та ч. 2 ст. 96² ЦК України) визначають корпоративні права (в тому числі й майнові) як такі, що належать особі з моменту виникнення членського зв'язку та відповідного статусу. [80, с. 141] Однак набуття майна, опосередкованого майновими корпоративними правами (отримання дивідендів чи ліквідаційної квоти) є неможливим без, наприклад, прийняття рішення про виплату дивідендів, рішення про ліквідацію корпорації. Наведене обумовлює відсутність серед вчених консенсусу щодо природи майнових корпоративних прав. [80, с. 141]

О. В. Щербина, І. В. Спасибо-Фатєєва та інші виходять з існування корпоративних майнових та зобов'язальних майнових прав. [89, с. 11] [86, с. 68] [80, с. 141] С. С. Кравченко виділяє так звані *корпоративні права вимоги*, (право на викуп акцій та незгоду; переважне право придбання частки при продажу; переважне право набуття акцій при додатковій емісії; право учасника вийти з господарського товариства) та *корпоративні права, що містять зобов'язальну вимогу* (право на дивіденди та право на ліквідаційну

квоту) [35, с. 110, 139] Ю. М. Жорнокуй, С. О. Сліпченко та інші притримуються позиції, що частка, акції чи пай не посвідчують такі права як право на отримання дивідендів чи право на отримання ліквідаційної квоти [90, с. 56] На нашу думку, подібна точка зору є дещо спірною, зокрема з огляду на наступне. [80, с. 141]

Виникнення зобов'язальних корпоративних прав учасників корпорації на отримання дивідендів чи ліквідаційної квоти повинно відбуватися на якихось підставах, якими є майнові корпоративні права. Суб'єктивне право участі опосередковує правовий зв'язок членства між особою й корпорацією та можливість набуття в майбутньому прав вимоги. Пропорційність задоволення майнових інтересів учасника (акціонера, члена) корпорації знаходиться за межами його здійснення і втілена в змісті майнових корпоративних прав. [80, с. 141] [80, с. 141] Так, до прикладу, змістом майнового корпоративного права є можливість особи брати участь в розподілі дивідендів пропорційно своїй частці, акціям, паю. Аналогічно, корпоративне право на ліквідаційну квоту слід розглядати як можливість особи брати участь в розподілі майна, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів товариства в процесі ліквідації останнього. [80, с. 141]

Оскільки відповідно до чинного законодавства (ч. 2 ст. 96¹ ЦК України та п. 14.1.90 ПК України), набуваючи оборотоздатні об'єкти – частку, акції чи пай – особа наділяється корпоративними правами, то цілком логічно провести аналіз зв'язку між зазначеними об'єктами та суб'єктивними правами, що впливають із участі (членства) в корпорації.

С. І Шимон та В. І. Цікало вважають, що частка в статутному капіталі є сукупністю майнових прав, що обумовлюють набуття її власниками немайнових прав. [81, с. 51] [91, с. 158] На нашу ж думку, з подібними позиціями складно погодитися, оскільки слід розмежовувати частку, акції та пай з корпоративними правами, які ними посвідчуються. Цьому твердженню можна навести декілька аргументів:

По-перше, за загальним правилом, власник арештованих частки, акцій чи паю може здійснювати посвідчувані ними корпоративні права – об'єкти права власності та права участі (членства) розмежовуються. Така позиція втілена в п. 2.28 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин. [92] [80, с. 142]

По-друге, якби частка (акції, пай) були сукупністю корпоративних прав, то внаслідок викупу корпорацією власної частки (акцій, паю), остання мала б набувати корпоративні права, однак цього не відбувається. Наведене пояснюється тим, що за даних обставин набуття відповідного оборотоздатного об'єкту не пов'язане з набуттям статусу учасника (акціонера, члена), а саме правовий зв'язок участі (членства) є передумовою виникнення корпоративних прав. [80, с. 142]

По-третє, сукупність корпоративних прав учасника (акціонера, члена) корпорації не є сталою та здатна змінюватися, в тому числі розширюватися за рахунок внесення відповідних змін до установчого документу (а. 3 ч. 1 ст. 27 ЗУ «Про АТ», ч. 3 ст. 5 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»). За таких умов власник частки, акцій чи паю володітиме відмінною сукупністю суб'єктивних правомочностей, порівняно з тією, якою він володів при набутті цих оборотоздатних об'єктів, що не дозволяє ототожнювати останні з корпоративними правами. [80, с. 142]

Відповідно, ми погоджуємося з тими вченими, які стверджують, що частка (акції, паї) посвідчують та обумовлюють корпоративні права, однак не можуть розглядатися як об'єкти, що є тотожні їм. [93, с. 116] [18, с. 141-142] [80, с. 142] Наведений висновок підтверджується і судовою практикою. Так, Верховний Суд в Постанові від 30.03.2023 в справі № 917/202/21 (917/339/21) зазначив, що об'єктом обороту (продажу, спадкування тощо) є саме частка в статутному (складеному) капіталі господарської організації, з набуттям прав на яку в особи виникають і корпоративні права. [94]

Традиційно корпоративні права учасника (члена) корпорації, є неподільними за змістом і не можуть переходити до іншої особи інакше як в

своїй сукупності. [64, с. 25] Всі суб'єктивні можливості, які входять в цей комплекс, виникають і припиняються в особи одночасно, одним юридичним фактом. [80, с. 142] Виникнення корпоративних прав в непідприємницьких корпораціях обумовлюється здійсненням процедури вступу до такої корпорації. Натомість, виникнення корпоративних прав в підприємницьких корпораціях пов'язане з набуттям частки, акцій чи паю. [80, с. 142] Як наслідок, доходимо наступного висновку: оскільки корпоративні права на дивіденд та ліквідаційну квоту посвідчуються часткою (акціями, паєм), то їхнє відчуження є можливим лише в сукупності з рештою прав, посвідчуваних зазначеними оборотоздатними об'єктами. [80, с. 142] Однак стосовно корпоративних прав вимог (на отримання дивідендів чи ліквідаційної квоти), то вони є не стільки правами учасника (члена) корпорації, скільки правами кредитора щодо боржника, з огляду на що допустимим є мова про їх здатність бути об'єктами відчуження.

Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 27 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» виплата дивідендів здійснюється особам, які були учасниками товариства на момент прийняття рішення про виплату дивідендів. Відповідно до а. 5 ч. 4 ст. 34 ЗУ «Про АТ», у разі відчуження акціонером належних йому акцій після дати складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, але до дати виплати дивідендів право на отримання дивідендів залишається в особи, зазначеної у такому перелік. Тобто, дані права вимоги не посвідчуються часткою, акціями чи паєм і не переходять до набувача наведених оборотоздатних об'єктів разом з іншими корпоративними правами, що дозволяє вести мову про здатність їх відчуження як звичайних прав вимоги кредитора щодо боржника. На можливості відчуження окремих прав учасника корпорації наполягає В. М. Кравчук. [14, с. 65-66] Щодо даного питання доцільно навести положення ч. 2 ст. 281 Закону Чехії «Про комерційні компанії та кооперативи (бізнес корпорації)». [30] Даною нормою передбачено, що право на виплату оголошених дивідендів чи право на отримання ліквідаційної квоти можуть відчужуватися окремо і іменуються «окремо відчужуваними правами» (*в підрозділі присвяченому праву на отримання дивідендів нами більш детально розглянуто питання можливості*

відчуження похідного права вимоги щодо виплати дивідендів – прим. Г.Ю.) [80, с. 142]

Положення про безумовну неподільність корпоративних прав ставиться під сумнів і з огляду на положення законодавств ряду іноземних держав, якими передбачено допустимість передачі часток (акцій, паїв) разом з посвідчуваними ними корпоративними правами в користування (узуфрукт) третій особі. [95] Власник частки (акцій, паю) зберігає за собою статус учасника корпорацій, а особа, на користь якої встановлений узуфрукт, отримує можливість реалізовувати корпоративні майнові, немайнові та похідні зобов'язальні права. [96] Так, відповідно до ч. 1 ст. 127 Закону Іспанії «Про корпоративні підприємства», у випадку встановлення узуфрукту щодо акцій, статус учасника належить номінальному володільцю, а право на дивіденди належить особі, щодо якої встановлено узуфрукт. Відповідно до ст. 690 Зобов'язального кодексу Швейцарії, в разі передачі акцій в узуфрукт, здійснення всіх прав, які впливають з таких акцій, здійснюється узуфруктарієм – тобто, не тільки майнові, але й права на управління чи інформацію реалізуються узуфруктарієм. [97] Відповідно до ст. 1844 Цивільного кодексу Франції, якщо частка в статутному капіталі обтяжена узуфруктом, то право голосу на загальних зборах належить номінальному володільцю, за винятком рішень щодо розподілу прибутку – в таких випадках право голосу зберігається за узуфруктарієм. [98]

Таким чином, корпоративні права є неподільними лише в тій частині, в якій мова йде про їх представлення в цивільному обороті через посвідчувані оборотоздатні об'єкти – частку, акції, пай тощо. Водночас, як демонструють наведені положення законодавств іноземних держав, корпоративні права здатні виступати самотійними об'єктами цивільних прав та обов'язків, при чому мова йде не тільки про корпоративні майнові чи похідні корпоративні права зобов'язального характеру, а й також про немайнові права учасників корпорацій. У національному праві цілком доцільно вести мову про відчужуваність корпоративних прав зобов'язального характеру (*наприклад, відчужуваність*

права вимоги щодо отримання дивідендів буде детальніше розглянуто в підрозділі 2.2. дисертації – Г. Ю.)

Досліджуючи корпоративні права, варто розглянути їх природу й через концепцію секундарного права. П. О. Гринько під секундарним правом розуміє різновид суб'єктивної правової можливості втручання в чужу правову сферу з метою досягнення правового результату шляхом одностороннього волевиявлення. [99, с. 138] А. В. Біцюк вважає, що під секундарним правом необхідно розуміти в одних випадках суб'єктивне цивільне право особи, яке може потенційно виникнути, а в інших – правову можливість, що полягає у вчиненні односторонніх дій, наслідком яких є зміна або припинення суб'єктивного цивільного права, з метою задоволення охоронюваних законом інтересів особи. [100, с. 179] Ю. М. Жорнокуй визначає секундарні права як «особливий різновид суб'єктивних цивільних прав, здійснення яких полягає в односторонньому волевиявленні й спрямоване на виникнення іншого суб'єктивного права». Специфікою даного права, на думку вченого, є те, що оскільки йому не кореспондує конкретний обов'язок, то порушити його не можна: «Юридичний ефект здійснення секундарного права настане неминуче, як би активно та інтенсивно проти нього не заперечувала особа, яка піддалася дії цього ефекту» [101, с. 32-34]

Таким чином, можна виокремити наступні ознаки секундарних прав: 1) здійснюються одностороннім волевиявленням; 2) таке одностороннє волевиявлення обумовлює виникнення прав та обов'язків для третіх осіб (трансформує існуючі права та обов'язки); 3) не можуть бути об'єктом правопорушення, оскільки їх здійснення не залежить від дій (бездіяльності) третіх осіб. [80, с. 142] Якщо керуватися вищенаведеним розумінням секундарних прав, то ними є право на прийняття / відмову від спадщини, на одностороннє розірвання / відмову від договору, зарахування зустрічних однорідних вимог, право вибору в альтернативному зобов'язанні тощо. [80, с. 142]

Серед вчених існує позиція, що секундарним правом є корпоративне право на участь в управлінні, «оскільки секундарно-управомоченому суб'єкту (акціонеру) протистоїть зв'язаність юридичної особи його волевиявленням». [102, с. 22-27] [80, с. 142]

На нашу думку, віднесення до секундарних корпоративного права на участь в управлінні є спірним з огляду на наступне. Виходячи з особливостей здійснення даного суб'єктивного права, в ряді випадків правомочності права на участь в управлінні не можуть бути реалізовані одностороннім волевиявленням:

1) правомочність з голосування здатна породити наслідок у вигляді прийняття відповідного рішення виключно за умови, якщо буде підраховано кількість голосів та складено протокол про підсумки голосування (ч. 5 ст. 56 ЗУ «Про АТ») або ж протокол загальних зборів (ч. 4 ст. 33 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»); [80, с. 142]

2) правомочність з участі в загальних зборах не може бути реалізована без виконання обов'язку з їх щорічного скликання, своєчасного повідомлення про дату загальних зборів та своєчасного надсилання проекту порядку денного. Кожен із цих обов'язків може бути порушено з боку зобов'язаних осіб, а отже порушується й кореспондуюча їм правомочність, що суперечить розумінню секундарного права.

В певному сенсі, секундарним правом можна вважати право на управління єдиного учасника корпорації, оскільки раніше зазначені перешкоди для його кваліфікації як секундарного права відсутні. [80, с. 142] Втім, подібний висновок свідчить про здатність права на управління проявлятися в якості секундарного за певних обставин та не дозволяє говорити про його правову природу як секундарного права в цілому. [80, с. 142]

Не є секундарними й майнові корпоративні та похідні зобов'язальні права: перші реалізуються за рахунок дій корпорації, а не учасників (розподіл дивідендів чи залишку майна після задоволення вимог кредиторів при ліквідації); другі не можуть реалізуватися одностороннім волевиявленням, а

корпорація не пов'язана діями правомочної особи, оскільки вона може як виконати обов'язок з передачі майна, так і не виконати його. [80, с. 142]

Н. І. Майданик та І. Я. Бабецька кваліфікують переважне право купівлі-продажу як секундарне право, зазначаючи що «переважне право на придбання акції є особливого роду (*sui generis*), секундарним правом, яке полягає в тому, що праву уповноваженої особи протистоїть не обов'язок зобов'язаної особи, а стан пов'язаності співвласника (учасника), який має намір продати частку третій особі. [103, с. 105-106] [104, с. 32] На нашу думку, така позиція вчених, з огляду на її досить непоширений характер, потребує більш детального аналізу переважного права та особливостей його здійснення.

Щодо поняття переважного права купівлі в корпоративних правовідносинах, то, наприклад, Т. М. Шемета та В. М. Кравчук визначають його як суб'єктивне цивільне право, яке надає своєму носієві можливість пріоритетно перед третіми особами набути майно (частку, акції, пай), яке підлягає продажу. [105, с. 121] [14, с. 96] Таке визначення є дещо недосконалим та заслуговує на уточнення. Здійснення переважного права не пов'язана з безпосереднім пріоритетним набуттям відчужуваного майна – останнє набувається в межах зобов'язальних відносин з виконання договору купівлі-продажу. Як справедливо зазначає В. І. Крат, підставою набуття речових прав на індивідуально визначений об'єкт (*а щодо часток та паїв, з огляду на їх безтілесний характер, то мова йде про набуття майнових прав – прим. Г. Ю.*) є договір купівлі-продажу, який є наслідком здійснення переважного права. [106, с. 43] Аналогічний підхід до розуміння переважного права втілено й в судовій практиці. Так, Верховний Суд в Постанові від 14.03.2023 року в справі № 904/1774/21 зазначив, що «переважне право - це право (правомочність), яка забезпечує першочерговість перед іншими (третіми) особами на вчинення певної юридичної дії. [107] Саме укладення договору купівлі-продажу з особою, яка бажає продати частку (пай) третій особі, і є тією юридичною дією, першочерговість вчинення якої з учасником корпорації і обумовлена переважним правом купівлі.

Доволі дискусійним є питання природи повідомлення про продаж частки в статутному капіталі ТОВ та ТДВ. І. Я. Бабецька та В. І. Цікало вважають, що повідомлення продавця про продаж частки варто розглядати як оферту, оскільки: 1) в такому повідомленні вказуються всі визначальні умови продажу частки, погоджені з третьою стороною; 2) а. 2 ч. 4 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» передбачено, що в разі ухилення від укладення договору, останній може бути визнано судом укладеним *на запропонованих продавцем умовах*; 3) учасник, який подає заяву про намір скористатися переважним правом не пропонує нових умов, а погоджується з тими умовами, які запропоновані іншим учасником (продавцем). [104, с. 72-73] [70, с. 459-462] Якщо керуватися подібною точкою зору щодо природи повідомлення про намір продати частку (акції, пай), то в такому випадку переважне право купівлі характеризуватиметься правомочністю акцептувати отриману оферту та призвести до укладення договору купівлі-продажу. Право на акцепт – можливість особи одноосібним волевиявленням породити правовий наслідок у вигляді договірної правовідносини – в науці традиційно вважається секундарним правом (правомочністю). [108, с. 29] Також, обов'язок продавця повідомити про свій намір продати частку та умови договору не кореспондуватиме переважному праву учасника товариства в наведеному розумінні, оскільки останнє не реалізується (не вичерпується) через виконання даного обов'язку продавцем. Таким чином, якби переважне співпадало з правом акцепту, забезпеченому обов'язком продавця направити носієві переважного права оферту з укладення договору купівлі-продажу, то переважне право можна було б розглядати як секундарне.

Однак на нашу думку, В. І. Крат слушно зазначає, що «неможливо категорично стверджувати, що повідомлення про продаж буде виконувати роль оферти», оскільки: 1) оферту може вчинити будь-яка сторона майбутнього правочину, повідомлення ж має змогу зробити тільки особа, яка знаходиться у відповідних правовідносинах та здійснює своє право; 2) оферта повинна бути адресована визначеній особі, а повідомлення адресується носіям переважного права; 3) повідомлення продавця про продаж хоч і має спільні ризи з офертою,

однак при множинності суб'єктів переважного права не здатне призвести до укладення договору купівлі-продажу. Зазначимо, що останній аргумент вченого істотно перешкоджає кваліфікації повідомлення продавця про продаж як оферту. Адже при здійсненні переважного права декількома особами, продавець не має змоги укласти договір з кожним із них на умовах, запропонованих третій особі в повідомленні (оферті). [106, с. 96-98] З кожним із бажаючих реалізувати переважне право укладатиметься окремий договір, який відрізнятиметься від договору з третьою особою предметом продажу та його вартістю – початкова частка буде поділена відповідно до кількості бажаючих реалізувати переважне право та пропорційно розміру їх часток; іншою буде, відповідно, й ціна договору. Оскільки умови таких договорів не збігаються з умовами, зазначеними в повідомленні продавця про продаж частки (акцій, паю), то останнє не можна вважати офертою.

Таким чином, ми вважаємо правильним підхід законодавця, який передбачає, що, згідно з ч. 4 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», учасник товариства, заявляючи про намір скористатися переважним правом, не акцептує оферту й не укладає договір купівлі-продажу, а породжує переддоговірне зобов'язання з укладення відповідного договору протягом одного місяця. На нашу думку, здатність учасника корпорації породити переддоговірне зобов'язання з укладення договору купівлі-продажу слід розглядати як складову правомочність переважного права, оскільки вона належить особі як носію переважного права, а також передусє й спрямована на укладення самого договору купівлі-продажу – юридичного факту, з яким пов'язано здійснення переважного права купівлі частки (паю) як такого.

Правомочність носія переважного права породити переддоговірне зобов'язання відповідає ознакам секундарного права (правомочності), оскільки реалізується одностороннім волевиявленням та породжує правові наслідки для продавця (третьої особи) у вигляді переддоговірного зобов'язання з укладення договору. Натомість, правомочність вимоги з укладення договору купівлі-продажу реалізується завдяки кореспондуючому обов'язку продавця з укладення

договору купівлі-продажу – не може бути реалізована одностороннім волевиявленням – та може бути порушена (продавець може відмовитися укласти договір купівлі-продажу), а отже не відповідає ознакам секундарності.

На нашу думку, цілком можливо вести мову про секундарність права учасника на вихід з товариства в тих випадках, коли правопорядок не обмежує його реалізацію необхідністю отримання згоди решти учасників (відсутній критерій одностороннього волевиявлення). Так, наприклад, згідно з ч. 2 ст. 24 Закону України «Про ТОВ та ТДВ», отримання згоди передбачено при виході учасника, що володіє часткою в 50 та більше відсотків статутного капіталу. Здійснення права на вихід одностороннім волевиявленням в даному випадку неможливе, якщо тільки така можливість не буде передбачена статутом, а отже право на вихід за вказаних обставин не може класифікуватися як секундарне. Натомість, згідно з ч. 1 ст. 24 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», секундарним є право учасника, який володіє часткою в обсязі меншому за 50% статутного капіталу, вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників. В цьому випадку право реалізується одностороннім волевиявленням, йому не кореспондує обов'язок інших осіб, а останні є пов'язаними правовими наслідками здійснення права на вихід – повідомити учаснику, що вийшов, вартість його частки (надати необхідні документи для встановлення вартості частки) та здійснити виплату майна, пропорційного вартості частки учасника, що вийшов.

Таким чином, ми вважаємо, що концепція секундарних прав може бути застосованою до корпоративних прав та корпоративних правовідносин, однак лише в окремих випадках, що не дозволяє говорити про секундарність корпоративних прав в цілому.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I

1. Корпоративні правовідносини є різновидом цивільних правовідносин, які існують між юридичною особою та її учасниками, членами, акціонерами щодо участі в діяльності юридичної особи, яка дозволяє їм задовольняти свої майнові та (або) немайнові інтереси. Відносини між засновниками до створення юридичної особи є договірними зобов'язальними відносинами, а відносини зі здійснення прав вимоги щодо виплати дивідендів після припинення участі є звичайними зобов'язальними відносинами.

2. Під корпоративними правами слід розуміти сукупність суб'єктивних юридичних можливостей, які виникають в особі на підставі набуття нею участі в юридичній особі, дозволяють їй брати участь в її діяльності (приймати рішення від її імені), отримувати майнові та (або) немайнові блага.

3. Корпоративні права не є секундарними правами, однак здатні проявляти себе як такі в окремих випадках свого здійснення.

4. Під корпораціями слід розуміти зареєстровані у встановленому порядку підприємницькі та непідприємницькі юридичні особи, засновані на засадах членства – участі в їх діяльності фізичних та юридичних осіб, організаційно приналежних до корпорації. Наявність відносин членства є єдиною конститутивною ознакою корпорації, а такі ознаки як характер здійснюваної діяльності (підприємницька чи непідприємницька), кількість учасників, вид установчого документу, назва облікової категорії на позначення сукупності вкладів учасників або ж наявність структури органів управління – є факультативними (другорядними) ознаками корпорації.

5. Переважне право купівлі-продажу складається з двох правомочностей: 1) правомочність особи своїм одностороннім волевиявленням породити переддоговірне зобов'язання з укладення договору купівлі-продажу; 2) правомочність особи вимагати укладення договору купівлі-продажу в межах переддоговірного зобов'язання.

6. Набуття корпоративних прав за акцією, як і прав на саму акцію, є неможливим до створення самого акціонерного товариства як емітента.

Запропоновано переглянути процедуру створення акціонерних товариств та відмовитись від можливості емісії та приватного розміщення акцій до створення акціонерного товариства. Натомість, в цілях попередження створення юридичних осіб з фіктивною метою чи компаній-оболонок (без наміру реального здійснення відповідної діяльності), необхідно передбачити при створенні акціонерного товариства обов'язок засновників вносити грошові кошти в розмірі вартості визначених за ними пакетів акцій на банківський рахунок, які будуть передані товариству на момент його заснування. Якщо ж внески здійснюватимуться в негрошовій формі, то засновники передають їх уповноваженій особі – «розпоряднику вкладів».

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

2.1. Особливості здійснення права на управління корпорацією.

Право на участь в управлінні є одним з основоположних корпоративних прав, які належать учасникові (акціонерові, члену) юридичної особи. Дане право передбачено ч. 2 ст. 96¹, ст. 116 ЦК України; п. а) а. 1 ст. 10 ЗУ «Про господарські товариства»; п. 1 ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»; ст. 25 ЗУ «Про АТ»; ст. 12 ЗУ «Про кооперацію»; ст. 14 ЗУ «Про ОСББ» та іншими актами, присвяченими правовому регулюванню діяльності корпорацій. [109] [110] [128, с. 70] Зазначена нами основоположна роль права на участь в управлінні серед інших корпоративних прав виражається в тому, що його здійснення дозволяє його носіям, діючи від імені та в інтересах корпорації як її вищий орган управління (загальні збори), забезпечити інтереси більшості учасників (акціонерів, членів) при управлінні діяльністю корпорації та здійсненям організації корпоративних (внутрішніх членських) відносин. [128, с. 70]

Право на участь в управлінні задовольняє немайновий інтерес свого носія в організації як корпоративних (внутрішніх членських) відносин, так і діяльності юридичної особи. Дане право лише опосередковано здатне задовільнити майнові інтереси (прийняття рішення про виплату дивідендів, управління майном від імені юридичної особи, тощо). В цьому сенсі можна погодитися з У. В. Яримович та А. В. Смітюхом, які відзначають тісний зв'язок між майновими та немайновими корпоративними правами, відносячи до останніх право на участь в управлінні. [111, с.]. [112, с. 21-22] В. Г. Жорнокуй відносить право на участь в управлінні до немайнових прав, наголошуючи що останні опосередковують немайнову участь учасників господарських товариств у їх діяльності. [113, 218-219] С. І. Шимон вважає, що право на управління корпорацією є немайновим, однак базується виключно на майнових правах, не має самостійного значення і обумовлюється майновими правами. [81, с. 36-38] С. С. Кравченко вважає, що немайнові корпоративні права покликані обслуговувати майнові корпоративні

права. [35, с. 8] На нашу думку, з подібними твердженнями С. І Шимон та С. С. Кравченка можна погодитися лише в частині немайнової природи права на здійснення управління, однак не характеру його зв'язку з майновими корпоративними правами.

По-перше, корпоративні правовідносини існують не тільки в підприємницьких корпораціях, але й в непідприємницьких корпораціях, про що нами було зазначено раніше. В непідприємницьких корпораціях майнові корпоративні права на отримання дивідендів чи ліквідаційної квоти відсутні, а отже не видається можливим вести мову про «обслуговуючий характер» немайнових прав щодо майнових – немайнові права є самодостатніми й рівнозначними суб'єктивними правами, спрямовані на задоволення суто немайнового інтересу, яким, у випадку з правом на управління, є організація як корпоративних (внутрішніх членських) відносин, так і діяльності юридичної особи.

По-друге, в підприємницьких корпораціях між правом на управління корпорацією та майновими правами дійсно прослідковується тісний зв'язок, який полягає в тому, що факт виникнення останніх та обсяг задоволення залежать від здійснення права на управління (ефективність управління, прийняття рішення про виплату / невиплату дивідендів, прийняття рішення про ліквідацію тощо) – право на участь в управлінні виступає гарантією здійснення майнових прав. Водночас, даний зв'язок між правом на управління корпорацією та майновими корпоративними правами не дає можливості стверджувати про те, що право на управління покликане обслуговувати майнові інтереси свого носія. Адже подібна категорична теза, як справедливо зазначає А.В. Смітюх, спростовується тим фактом, що загальні збори учасників (акціонерів) можуть прийняти рішення не виплачувати дивіденди. [18, с. 271]

Відповідно, право на здійснення управління корпорацією є самостійним, рівнозначним корпоративним правом, природа якого є немайновою. Наведене, однак, не дозволяє ототожнювати його з особистими немайновими правами.

Так, О. М. Вінник, характеризуючи правову природу права на здійснення управління, називає його «особистим» [114, с. 88] С. І. Шимон називає право на участь в управлінні «персональним», що по суті є синонімом слова «особистий». [81, с. 36] Водночас, «особистісність» є однією з ознак особистих немайнових прав, і, згідно з Р.О. Стефанчуком, полягає в тому, що фізична особа не може ані відмовитися від особистих немайнових прав, ані бути позбавлена них [115, с. 122-123]. Право на здійснення управління даним ознакам не відповідає, оскільки особа може відмовитися від нього (разом з рештою корпоративних прав) шляхом виходу з ТОВ чи ТДВ чи відчуження частки, акцій чи паїв, які посвідчують корпоративні права. Виникнення та перехід права на здійснення управління у зв'язку з набуттям та передачею майна, в свою чергу, не дозволяє стверджувати про відсутність в ньому економічного змісту в повній мірі та заперечує довічний характер володіння ним. [116, с. 49] З огляду на зазначене, варто погодитися з В. Г. Жорнокуй в тому, що термін «немайновий» слід вживати як антипод «майновим» правам, і не розглядати його як вказівку на належність даного права до особистих немайнових прав [117, с. 53].

Таким чином, доходимо висновку, що правова природа корпоративного права на управління є немайновою. Наступним ми пропонуємо проаналізувати питання змісту права на управління, встановити перелік правомочностей з яких воно складається. [128, с. 71]

На думку В. Г. Жорнокуй право на управління охоплює наступні правомочності: 1) правомочність на участь у підготовці до проведення загальних зборів, що включає в себе можливість вчасно отримувати повідомлення про скликання загальних зборів, своєчасно знайомитися з матеріалами, пов'язаними з порядком денним, а також вносити пропозиції; 2) правомочність брати участь в загальних зборах особисто або через представника; 3) правомочність голосувати з питань порядку денного; 4) правомочність вимагати проведення позачергових загальних зборів учасників. [113, с. 219]

М. О. Суханов в змісті права на управління корпорацією виділяє такі правомочності як: 5) право бути присутнім на загальних зборах; 6) право брати участь в обговоренні питань порядку денного. [118, с. 148]

І. О. Харитонova до управлінських повноважень учасників корпорацій, серед іншого, відносить: 7) право вносити пропозиції до порядку денного; 8) право бути обраним до органів управління корпорації. [119, с. 43]

Я. С. Марущак виділяє додатково такі правомочності як: 9) право на контроль за діяльністю органів управління юридичної особи; 10) право на внесення пропозицій щодо поліпшення роботи юридичної особи та її органів управління. [9, с. 189-190] Щодо останніх двох правомочностей, то варто не погодитися з їх виділенням. Контроль за діяльністю юридичної особи не представлений в праві на управління корпорацією, оскільки виступає лише ціллю здійснення права на управління, а останнє – інструментом здійснення контролю. В свою чергу, право на внесення пропозицій щодо поліпшення роботи юридичної особи, як справедливо зазначає М. О. Суханов, варто розглядати як правомочність зі внесення пропозицій щодо питань порядку денного, не більше. [118, с. 147]

Серед інших правомочностей учасників (акціонерів, членів) корпорації слід розмежовувати право вимагати скликання та право скликання загальних зборів. [128, с. 71] Акціонери та учасники ТОВ та ТДВ можуть вимагати скликання загальних зборів лише при одноосібному чи сукупному володінні 10% голосуючих акцій чи часткою (частками) в розмірі 10% статутного капіталу – в п. 2 ч. 5 ст. 42 ЗУ «Про АТ»; ч. 9 ст. 31 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ». [128, с. 71] Самостійно ж скликати позачергові загальні збори учасники (акціонери, члени) корпорацій можуть лише тоді, якщо вони не отримали повідомлення протягом 10 днів з моменту отримання відповідної вимоги товариством. [128, с. 72]

У зв'язку з тим, що особи, які одноосібно чи сукупно володіють акціями чи часткою в статутному капіталі в розмірі 10% здатні особисто скликати загальні збори, їхнє право на управління не здатне бути об'єктом правопорушення, оскільки не залежить від дій (бездіяльності) інших осіб. Як

наслідок, усталеною є судова практика щодо відмови в задоволенні позовів про встановлення обов'язку зі скликання загальних зборів, якщо вони заявлені особами, що одноосібно чи сукупно володіють часткою (акціями) в розмірі 10% статутного капіталу. [128, с. 72] Наведена позиція втілена в Постанові Верховного Суду від 25.11.2020 в справі № 910/8802/19. [120]

Вищенаведений комплексний перелік правомочностей є властивим для корпоративного права на участь в управлінні *корпораціями, в яких існує множина учасників (акціонерів, членів)*. Водночас, дане корпоративне право здатне проявляти себе у відмінний спосіб в корпораціях з єдиним учасником (акціонером, членом). [128, с. 72]

По-перше, варто зазначити, що в даних корпораціях в основі прийняття рішення лежить воля однієї особи, а отже не може йти мова про «участь в управлінні». [128, с. 72]

По-друге, зміст права єдиного учасника на управління корпорацією є відмінним, і не включає в себе ті правомочності, які притаманні даному праву в корпораціях з множиною учасників (акціонерів, членів) – брати участь в обговоренні питань порядку денного, внесення пропозицій до порядку денного, голосування, правомочність вимагати проведення позачергових загальних зборів тощо. [128, с. 72]

Так, в корпораціях з єдиним учасником (акціонером, членом), згідно зі ст. 60 ЗУ «Про АТ» та ст. 37 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», не застосовуються положення щодо порядку скликання та проведення загальних зборів учасників (акціонерів) корпорації – рішення з питань, що належать до компетенції загальних зборів, приймаються учасником (акціонером) товариства одноособово та оформляються його письмовим рішенням. [128, с. 72] В даному випадку, як зазначає Ю. Ю. Попов, рішення учасника є рішенням товариства в особі його вищого органу, який складається з однієї особи. [121, с. 257] В. І. Борисова притримується аналогічної точки зору, наголошуючи, що воля засновника товариства та воля, яку засновник реалізовує через орган управління, не в усьому збігаються, а це означає що остання перетворюється на самостійну волю товариства. Наведене,

на думку вченої, обумовлене тим, що засновник підпорядковує свою діяльність інтересам товариства, меті її створення, тобто реалізує інтерес самого товариства. [122, с. 118]

Безумовно, як в одноосібних корпораціях, так і корпораціях з множиною учасників, управлінський інтерес задовольняється через кореспондуюче йому суб'єктивне право на управління – нове право не виникає. Однак в кожному з вищенаведених випадків право управляти корпорацією опосередковане різним змістом (право складається з різних правомочностей) й характеризується досить відмінною процедурою здійснення. Інакше кажучи, право на управління корпорацією з одним учасником не тотожне праву на управління корпорацією з множиною учасників, що обумовлює об'єктивну потребу у пошуку способу позначення здатності корпоративного права на управління до подібної трансформації.

На нашу думку, вищенаведене досягається шляхом констатації здатності корпоративного права управляти корпорацією здійснюватися в двох формах залежно від кількості учасників (акціонерів, членів) корпорації: *право на здійснення управління* як форма одноосібного управління корпорацією та *право на участь в управлінні* як форма колективного управління корпорацією.

За загальним правилом, виникнення права на управління обумовлюється наявністю в особи статусу учасника (акціонера, члена) корпорації: в підприємницьких корпораціях – через володіння часткою, акціями чи паєм, а в непідприємницьких корпораціях – через вступ до юридичної особи. [128, с. 73] Однак в окремих випадках обсяг правомочностей права на здійснення управління може бути вужчим, аніж зазвичай, з огляду на специфіку статусу членських відносин. Так, наприклад, відповідно ч. 5 ст. 27 ЗУ «Про АТ» правомочність голосувати власників привілейованих акцій обмежується визначеним законодавством переліком питань, з можливістю його розширення в статуті акціонерного товариства. Обсяг правомочностей права на здійснення управління власників привілейованих акцій в усьому іншому не обмежується. Аналогічно, право на здійснення управління асоційованих учасників, відповідно

до ст. 14 ЗУ «Про кооперацію», обмежене відсутністю в них права голосувати як здатності впливати на прийняття рішень з питань порядку денного як однієї з його правомочностей – асоційовані учасники наділені правом дорадчого голосу. Наведене, однак не дозволяє стверджувати, що в асоційованих учасників кооперативу право на здійснення управління відсутнє повністю, оскільки воно не обмежується однією правомочністю. [18, с. 298] Звертаємо увагу, що ч. 3 ст. 14 ЗУ «Про кооперацію» передбачено, що в статуті кооперативу може бути визначено права та обов'язки асоційованого члена, що, за відсутності прямої заборони, свідчить про можливість збільшення обсягу правомочностей права на управління асоційованого члена, в тому числі шляхом надання можливості голосувати з питань порядку денного.

Про відсутність права на здійснення управління у зв'язку зі специфікою статусу членства в корпорації можна говорити в командитних товариствах. Так, згідно зі ст. 81 ЗУ «Про господарські товариства», правом на участь в здійсненні управління наділені лише повні учасники командитного товариства, в той час як вкладники – ні. Так, ч. 2 ст. 136 ЦК України передбачено, що вкладники не мають права брати участі в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства. [128, с. 73] Наведене дозволяє А. В. Смітюху, Ю. Ю. Симонян, В. Г. Жорнокуй та іншим стверджувати про відсутність у вкладників права здійснювати управління товариством. [18, с. 298] [3, с. 10] [113, с. 217] На противагу зазначеному, Ю. В. Соколовська та В. І. Борисова вважають, що вкладник може здійснювати управління командитним товариством, якщо такі повноваження будуть передбачені довіреністю. [123, с. 180-182] [122, с. 115] Підтвердженням такої позиції служать положення ч. 2 ст. 136 ЦК України та п. б) ч. 1 ст. 79 ЗУ «Про господарські товариства, які прямо передбачають можливість наділити вкладника правом діяти від імені товариства відповідно до довіреності.

Аналізуючи питання здатності вкладників бути залученими до процесу управління корпорацією варто зазначити наступне. Правовий статус вкладників

командитного товариства полягає в тому, що вони відмовляються від традиційного корпоративного права на управління, обмежуючи натомість свою майнову відповідальність за зобов'язаннями товариства виключно вартістю внесених вкладів та отримуючи майнові корпоративні права для задоволення своїх майнових інтересів. [128, с. 73] Попри наведене, за потреби, повними учасниками командитного товариства може бути розширено обсяг корпоративних прав вкладників – останнім може бути надано можливість здійснювати управління корпорацією. До прикладу можна навести наступні підстави: 1) повні учасники бажають отримати певний актив вкладника, який становить цінність для діяльності товариства, однак останній готовий його передати тільки в обмін на отримання можливості впливати на управлінські рішення; 2) взаємини між повними учасниками та вкладниками засновані на засадах довіри. Збільшення сукупності корпоративних прав вкладника може бути здійснено шляхом передбачення відповідних положень в засновницькому договорі чи довіреності, що передбачено а. 3 ст. 79 ЗУ «Про господарські товариства». [128, с. 73] До прикладу, такий підхід до правового регулювання правового статусу вкладника командитного товариства можна побачити в положеннях законодавств інших країн. Так, можливість передбачити в засновницькому договорі право вкладника на участь в управлінні товариством передбачена в ч. 1 ст. 121 Кодексу Комерційних компаній Польщі; Параграфі 88.425 Закону штату Невада «Про командитні товариства»; §128 Комерційного кодексу Естонії [124] [125] [126]. Визначення права вкладника управляти корпорацією в довіреності встановлено ст. 30 Закону Республіки Казахстан «Про господарські товариства». [127] [128, с. 73]

Незважаючи на вищезазначене, надання вкладникам командитних товариств права управляти останніми можливе лише за згоди на це повних учасників, що, в свою чергу, не забезпечує паритет інтересів в командитному товаристві, з урахуванням специфіки правових статусів повних учасників та вкладників. [128, с. 73] Так, вступ та залучення майнових внесків вкладників можуть відбуватися на одних умовах, а згодом повні учасники можуть прийняти

рішення про зменшення обсягу корпоративних прав вкладника або ж їхнього змісту та порядку здійснення. [128, с. 73-74] Окрім цього, зазначимо, що відсутність у вкладників командитних товариств права управляти корпорацією призводить до ситуації, коли вони не мають можливості гарантувати чи бодай якось вплинути на задоволення власних майнових інтересів шляхом здійснення майнових корпоративних прав – питання виплати дивідендів чи ліквідації товариства (в тому числі порядок виплати ліквідаційної квоти) вирішуються повними учасниками товариства. [128, с. 74] На необхідності забезпечення майнових інтересів вкладників командитних товариств наголошують й А. В. Смітюх та В. М. Захарченко, пропонуючи надати їм право дорадчого голосу та визначення порядку денного. [18, с. 297-298] Втім, пропозиція вчених не вирішує ключову проблему, а саме нездатності вкладників реально впливати на прийняття рішень, які стосуються їх майнових інтересів – вони перебувають в повній залежності від добросовісності повних учасників. [128, с. 74]

Таким чином, ми вважаємо, що варто наділити вкладників командитних товариств правом на управління, зокрема голосувати з питань, які стосуються їх корпоративних прав та майнових інтересів. Мова йде про надання права голосувати з питань: 1) щодо припинення юридичної особи; 2) щодо виплати дивідендів; 3) щодо внесення змін до статуту, які обмежують чи іншим чином змінюють їхні права. Такі рішення повинні прийматися за умови отримання більшості голосів як повних учасників, так і вкладників. [128, с. 74]

В чинному законодавстві існують й інші приклади обмеження права на здійснення управління корпорацією. Так, учасник, який не повністю вніс свій вклад до статутного капіталу ТОВ чи ТДВ, згідно з ч. 3 ст. 15 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», не може голосувати з питань щодо його виключення зі складу учасників, зменшення статутного капіталу, перерозподіл неоплаченої частки чи ліквідації товариства. [128, с. 73] Обмеження права на участь в управлінні шляхом позбавлення особи права голосу має місце і тоді, коли мова йде про вчинення юридичною особою правочину із заінтересованою особою. В чинному

законодавстві інституту правочинів із заінтересованістю присвячені ст. 45-46 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» та ст. 107-108 ЗУ «Про АТ». [128, с. 73]

Варто зазначити, що під «правочинами із заінтересованістю» в літературі розуміють правочини, щодо яких наявний конфлікт інтересів [129, с. 157-159] [132, с. 193-194] Як справедливо зазначає В. А. Васильєва, конфлікт інтересів «виникає в силу того, що сторони даного правочину можуть бути родичами, пов'язаними чи залежними один від одного особами. За таких умов, сторона правочину може діяти не в інтересах товариства, а на свою користь чи користь інших осіб, внаслідок чого укладення правочину може призвести до майнових втрат для товариства». [130, с. 278-279] [132, с. 193-194]

Варто зазначити, що в цілях превенції заподіяння збитків товариству з огляду на присутній конфлікт інтересів, ч. 12 ст. 107 ЗУ «Про АТ» передбачено, що акціонер, заінтересований у вчиненні правочину, позбавляється права голосувати з відповідного питання. Втім, аналогічного положення щодо учасників ТОВ та ТДВ чинне законодавство не містить. В даному випадку, за відсутності правового регулювання в спеціальному нормативно-правовому акті, застосуванню підлягає загальна норма. Зокрема, згідно з ч. 3 ст. 98 ЦК України, учасник товариства не має права голосу при прийнятті загальними зборами товариства рішень з питань щодо вчинення з ним правочину. Подібне обмеження права голосу не поширюється на ситуацію, коли в товаристві є лише один учасник, що є зрозумілим, оскільки це унеможливило б формування та виявлення волі товариства через його вищий орган управління. Щоправда наведений підхід не вирішує проблеми відсутності правового регулювання даного питання в спеціальному законодавчому акті, яким є ЗУ «Про ТОВ та ТДВ».

Справа в тому, що стаття 98 ЦК України визначає лише один із різновидів заінтересованості – учасник є стороною правочину. Більше того, ст. 45 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» визначає лише перелік осіб, які можуть вважатися заінтересованими особами, однак не містить жодної вказівки на умови, при яких ця заінтересованість може мати місце. Так, якщо звернути увагу на ч. 3 ст. 107

ЗУ «Про АТ», то відносно учасників ТОВ та ТДВ поза увагою законодавця залишаються такі різновиди заінтересованості як: 1) особа отримує винагороду за вчинення правочину від товариства (посадових осіб товариства) або від особи, яка є стороною правочину; 2) особа набуває майно внаслідок вчиненого правочину; 3) особа бере участь у правочині як представник або посередник.

Однак на цьому недоліки правового регулювання інституту правочинів із заінтересованістю не вичерпуються. Якщо звернутися до ч. 2 ст. 107 ЗУ «Про АТ», то в ній законодавець визначає коло осіб, що можуть бути заінтересовані, а ч. 3 ст. 107 ЗУ «Про АТ» визначає умови (обставини), за яких ця заінтересованість вказаних осіб має місце. Розмежування вищенаведених правових приписів має дуже важливе значення. Так, наприклад, Верховний Суд в Постанові від 22.04.2021 року в справі № 911/2571/19 зазначив, що «для визначення, чи є особа заінтересованою у вчиненні товариством правочину, та, відповідно, чи є правочин таким щодо вчинення якого є заінтересованість, така особа має відповідати одному з критеріїв, встановлених у ч. 2 ст. 71 Закону України "Про акціонерні товариства" та одночасно відповідати одному з критеріїв, які встановлені ч. 3 вказаної статті Закону. [131] Попри те, що в своєму рішенні, суд посилався на норми ЗУ «Про АТ» в попередній редакції, правове регулювання правочинів із заінтересованістю в чинній редакції ЗУ «Про АТ» здійснюється аналогічним чином – через визначення переліку осіб, щодо яких може настати заінтересованість, а також переліку умов, за яких у вказаних осіб, власне, і виникає заінтересованість в укладенні правочину. Відповідно, аби щодо акціонера застосовувалось положення ч. 12 ст. 107 ЗУ «Про АТ» в чинній редакції, необхідно аби щодо безпосередньо нього застосовувався критерій заінтересованості, визначений ч. 3 ст. 107 ЗУ «Про АТ». Однак в такій моделі правового регулювання закладений суттєвий недолік.

Пропонуємо уявити ситуацію, коли стороною правочину є афілійована особа акціонера. Аналіз даної ситуації на відповідність ст. 107 ЗУ «Про АТ» дозволяє зробити наступні висновки: 1) афілійована особа є суб'єктом, щодо якого може виникнути заінтересованість (ч. 2 ст. 107 ЗУ «Про АТ»); 2) щодо

афілійованої особи наявна заінтересованість у зв'язку з її статусом сторони правочину (ч. 3 ст. 107 ЗУ «Про АТ»). Однак акціонер, щодо якого сторона правочину з товариством є афілійованою особою, за даних обставин не є заінтересованою особою, оскільки обставина, за якої наявна заінтересованість в укладенні правочину (перебування в статусі сторони правочину) не стосується його безпосередньо. Інакше кажучи, заінтересованою особою є не акціонер, а його афілійована особа.

Зрозуміло, що в змодельованій нами ситуації акціонер може взяти участь в голосуванні щодо укладення договору, відносно якого існує заінтересованість на боці афілійованої особи такого акціонера. Відповідно, у зв'язку з відносинами контролю – за посадою щодо фізичної особи чи шляхом володіння часткою, акціями, паєм чи на підставі договору тощо в юридичній особі, а також родинних зв'язків (шлюбу чи кровного споріднення) –, такий акціонер керуватиметься інтересами своєї афілійованої особи при здійсненні свого права на управління. Оскільки ж заінтересованою особою є не акціонер, то позбавити його права голосу (впливу) щодо правочину із заінтересованістю на підставі ч. 12 ст. 107 ЗУ «Про АТ» неможливо. Аналогічна ситуація виникне і щодо афілійованої особи учасника ТОВ або ТДВ з огляду на положення ч. 3 ст. 98 ЦК України.

На нашу думку, вирішення вищенаведеної прогалини інституту правочинів із заінтересованістю й права на управління можна шляхом передбачення поняття «опосередкованої заінтересованості». [132, с. 195] Під опосередкованою заінтересованістю ми пропонуємо розуміти непрямий конфлікт інтересів юридичної особи та її учасника (акціонера, члена) у зв'язку з наявністю безпосередньої заінтересованості у вчиненні правочину афілійованої особи учасника (акціонера, члена), яка пов'язана з учасником (акціонером, членом) відносинами контролю-підпорядкування, особистими (сімейними) зв'язками тощо та здатна впливати на здійснення ним управління. [132, с. 195] Особа, яка є «опосередковано заінтересованою» у вчиненні правочину з корпорацією, позбавляється права голосу з відповідного питання. [132, с. 195]

На реалізацію окремих правомочностей права на управління, в залежності від того, про які з них йде мова, може впливати розмір оборотоздатного об'єкту (частки, акцій), яким володіє особа пропорційно до статутного (складеного) капіталу чи пайового фонду. Так, кількість голосів учасника є пропорційною до розміру частки (ч. 3 ст. 29 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»), а кожна проста чи привілейована акція надає акціонеру один голос (а. 2 ч. 1 ст. 27, а. 2 ч. 4 ст. 28 ЗУ «Про АТ»). [128, с. 74] На противагу зазначеному, згідно із ст. 4 ЗУ «Про кооперацію», кожен член кооперативу наділяється одним голосом. В непідприємницьких корпораціях, участь в яких не пов'язана з володінням будь-яким оборотоздатним об'єктом, учасники також володіють лише одним голосом, оскільки статус учасника кожної особи є рівноцінним. [128, с. 74]

Правомочністю скликати загальні збори, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 31 ЗУ «Про ТОВ» та п. 2 ч. 5 ст. 42 ЗУ «Про АТ» наділені: в ТОВ та ТДВ – учасники, що володіють 10% статутного капіталу; в АТ – акціонери, що володіють 5% статутного капіталу. Учасники (акціонери), частка чи пакет акцій яких є меншими, такої правомочності позбавлені. [128, с. 74] В свою чергу, правомочність висувати кандидатуру (як власну, так і іншої особи) на посаду члена органу управління, від обсягу майнової участі учасника (акціонера, члена) юридичної особи не залежить. [128, с. 74] Обсяг майнової участі не впливає також на право щодо ініціювання прийняття рішень загальних зборів шляхом проведення опитування – ініціатором, згідно з ч. 4 ст. 36 ЗУ «Про ТОВ» може бути будь-який учасник товариства.

Відповідно до ст. 32 ЗУ «Про ТОВ», ст. 49 ЗУ «Про АТ, а. 5 ч. 1 ст. 12 ЗУ «Про кооперацію» правом на подання пропозицій до порядку денного наділений кожний учасник (акціонер, член) корпорації, втім обов'язковому включенню підлягають ті пропозиції, які надані особами, які одноосібно чи сукупно володіють визначеним законом розміром частки чи пакету акцій в статутному (складеному) капіталі корпорації. [128, с. 74] Для АТ (згідно з ч. 7 ст. 49 ЗУ «Про АТ»), ТОВ та ТДВ (згідно з ч. 7 ст. 3 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ») цей обсяг становить 5% одноосібного чи сукупного володіння акціями чи часткою в статутному

капіталі. [128, с. 74] Окрім цього, зміни до порядку денного загальних зборів ТОВ та ТДВ вносяться обов'язково, якщо на те наявна згода всіх учасників товариства (ч. 10 ст. 32 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»).

Принагідно зазначимо, що, на відміну від акціонерних товариств, чинним законодавством не передбачено гарантій здійснення даної правомочності для учасників ТОВ та ТДВ. [128, с. 75] Так, відмова у включенні до проекту порядку денного загальних зборів, згідно з ч. 10 ст. 47 ЗУ «Про АТ» є можливою та вмотивованою, якщо її підставою є:

1) подання акціонером пропозицій пізніше 20 днів до дати проведення загальних зборів (пізніше ніж за 7 днів – якщо пропозиції подаються щодо кандидатів до складу органів товариства); [128, с. 75]

2) якщо при поданні пропозицій не будуть вказані обов'язкові реквізити, передбачені законом. Так, підставою для відмови у включенні пропозиції до проекту порядку денного є відсутність інформації щодо кількості, типу чи класу належних особі акцій; не зазначено що саме пропонує акціонер, а якщо пропонується питання – відсутній проект рішення щодо нього; відсутня інформація щодо претендента на посаду в одному з органів корпорації, який висувається автором пропозиції. [128, с. 75]

Положення ч. 10 ст. 47 ЗУ «Про АТ», яким визначаються причини для відмови в здійсненні акціонерами правомочності з внесення пропозицій при здійсненні управління, поширюється як на акціонерів, що володіють менше 5% акцій в статутному капіталі, так і на тих, які володіють акціями в розмірі більше 5% статутного капіталу. Однак аналіз ст. 32 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» дозволяє нам дійти висновку, що чинне законодавство не містить положення, яке, аналогічно до ч. 10 ст. 47 ЗУ «Про АТ», встановлювало б чіткі підстави, за яких допускалося б відмовити у включенні пропозицій учасників ТОВ та ТДВ до порядку денного. [128, с. 75] Наведене призводить до невтішного стану правового регулювання здійснення даної правомочності учасниками ТОВ та ТДВ

По-перше, якщо учасники таких товариств не є одноосібними власниками (чи у сукупності) частки в 10% статутного капіталу, то здійснення їх

правомочності щодо внесення пропозицій до проекту порядку денного є скоріше декларативною, адже повністю залежить від виконавчого органу товариства, щодо рішення якого вимога вмотивованої відмови не передбачена. [128, с. 75] По-друге, з огляду на те, що чинне законодавство не містить положень, які б регулювали питання строків подання таких пропозицій чи встановлювали перелік їх обов'язкових реквізитів, то учасники, які володіють 10 і більше відсотками статутного капіталу, мають можливість недобросовісно реалізувати свою правомочність щодо подання пропозицій до проекту порядку денного – наприклад, подати пропозиції за день до проведення загальних зборів та позбавити решту учасників можливості підготуватися до розгляду запропонованого питання. [128, с. 75]

Важливо також підкреслити той факт, що в Україні відсутнє правове регулювання здійснення правомочності з надання пропозицій до порядку денного учасників (членів) інших юридичних осіб, заснованих на засадах членства, окрім як АТ чи ТОВ та ТДВ. Вважаємо, що такий стан правового регулювання варто переглянути та надати учасникам всіх корпорацій право оперативного змінювати порядок денний загальних зборів відповідно до виявленої чи отриманої інформації, а також змін обставин. [128, с. 74-75]

Таким чином, ми пропонуємо, за аналогією з регулюванням внесення пропозицій до порядку денного в акціонерних товариствах, передбачити в українському законодавстві відносно учасників всіх корпорацій (юридичних осіб, в яких існують корпоративні відносини), умови щодо строку подання пропозицій, а також підстави обґрунтованої відмови в прийнятті пропозицій які підлягають обов'язковому врахуванню. Щодо тих корпорацій, в яких участь не посвідчується оборотоздатним об'єктом на кшталт акцій, частки чи паю, обов'язковість включення пропозицій до порядку денного має бути обумовлена не майновим, а кількісним цензом – з пропозицією виступають особи, що становлять 10% від загальної кількості учасників (членів) корпорації

Зазвичай, здійснення права на управління корпорацією пов'язане з участю в засіданні загальних зборів останньої. Учасники (акціонери, члени) корпорацій

можуть брати участь в загальних зборах особисто, або через своїх представників. [128, с. 75] Згідно з ч. 2 ст. 29 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» кожен учасник товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю має право брати участь в загальних зборах в разі їх скликання – бути присутнім, обговорювати питання порядку денного та голосувати щодо них. Жодних додаткових умов ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» не передбачає. [128, с. 75]

На противагу зазначеному, правомочністю на участь в загальних зборах акціонерного товариства, згідно з ч. 1 ст. 41 ЗУ «Про АТ», наділені особи, включені до переліку акціонерів, які мають право на таку участь. Зазначений перелік, який, згідно з а. 2 ч. 1 ст. 41 Закону, складається станом на 23 годину за 2 робочих дні до дня проведення таких зборів у порядку, встановленому законодавством про депозитарну систему України, при цьому є підставою для проведення реєстраційною комісією, згідно з ч. 1 ст. 51 ЗУ «Про АТ», реєстрації відповідного акціонера (його представника) та внесення його до переліку акціонерів, що зареєструвалися для участі в загальних зборах. Підставами для відмови в реєстрації акціонера, згідно з ч. 4 ст. 51 ЗУ «Про АТ», є відсутність документів, що підтверджують його особу або ж відсутність відомостей про акціонера в переліку акціонерів, а щодо представника – також документів, які підтверджують його повноваження на участь в загальних зборах. [128, с. 75]

Здійснення права на управління полягає в можливості особи взяти участь в загальних зборах та належним чином сформулювати свою волю з питання порядку денного (підготуватися до розгляду питання). [128, с. 76] Належне здійснення права на здійснення управління забезпечується дотриманням порядку скликання загальних зборів щодо:

1) *строку направлення повідомлення про їх проведення*. Згідно з ч.1 ст. 47 ЗУ «Про АТ», з ч. 3 ст. 32 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», ч. 3 ст. 14 ЗУ «Про кредитні спілки» – не пізніше ніж за 30 днів до дати проведення загальних зборів (для ТОВ та ТДВ передбачено можливість передбачити інший строк в статуті). Згідно зі ст. 15 ЗУ «Про кооперацію» – не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення загальних зборів; [128, с. 76]

2) *змісту повідомлення про проведення загальних зборів.* Згідно з ч. 5 ст. 32 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», ст. 15 ЗУ «Про кооперацію», ч. 3 ст. 14 ЗУ «Про кредитні спілки», а. 4 ст. 6 ЗУ «Про ОСББ» таке повідомлення повинно містити інформацію про дату, час, місце проведення та порядок денний загальних зборів. Дещо ширший перелік обов'язкової інформації визначено ч. 2 ст. 47 ЗУ «Про АТ» – серед іншого має бути вказано коли починається та закінчується реєстрація акціонерів для участі в загальних зборах; веб-сторінка з інформацією щодо проектів рішень щодо питань порядку денного; процедурні аспекти здійснення права на інформацію; особливості участі в загальних зборах та голосування за довіреністю тощо. [128, с. 76]

3) *способу направлення повідомлення про проведення загальних зборів.* Згідно з ч. 4 ст. 32 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» повідомлення надсилається поштовим відправленням з описом вкладення, якщо інший спосіб не передбачено статутом. Згідно з ч. 1 ст. 47 ЗУ «Про АТ» повідомлення надсилається кожному акціонеру особою, що скликає загальні збори: 1) в спосіб визначений наглядовою радою або радою директорів, якщо вказані органи є суб'єктами скликання загальних зборів; 2) через депозитарну систему, якщо загальні збори скликаються акціонерами товариства. [128, с. 76] Згідно з а. 4 ст. 6 ЗУ «Про ОСББ», ч. 3 ст. 14 ЗУ «Про кредитні спілки» повідомлення направляється в письмовій формі і вручається кожному співвласнику під розписку або шляхом поштового відправлення (рекомендованим листом).

В зазначених положеннях національного законодавства акцентується увага саме на особистому повідомленні учасників (акціонерів, членів), що підтверджується також Верховним Судом, зокрема в Постанові від 11.01.2023 в справі № 924/1234/21. [133] [128, с. 76]

Однак, на нашу думку, повідомлення учасників об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, кредитних спілок, кооперативів та інших корпорацій повинно здійснюватися не рекомендованим листом, а цінним листом з описом вкладення. Адже такий спосіб повідомлення, як справедливо зазначає М. О. Суханов, дозволяє попередити зловживання з боку виконавчого органу,

яке проявляється в надсиланні повідомлення (листа) із пустим вмістом.
[134, с. 45]

Загальні збори учасників можуть проводитися:

– *Шляхом опитування.* Згідно зі ст. 36 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», учасник корпорації або виконавчий орган, якщо інше не передбачено статутом, ініціює процедуру опитування та направляє решті учасників запит з проектом рішення із запропонованих питань, а останні повинні надіслати ініціатору відповідь у вигляді згоди чи незгоди протягом 15 днів з моменту отримання запиту.
[128, с. 76] Шляхом опитування не можуть прийматися рішення щодо виключення учасника, обрання чи припинення повноважень членів наглядової ради чи виконавчого органу, ліквідації товариства та з інших питань, визначених ч. 2 ст. 36 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ». Відповідно до ч. 10 ст. 36 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», рішення приймаються лише одностайно – всіма учасниками товариства. Процедура прийняття рішення загальних зборів шляхом опитування передбачена й ст. 58 ЗУ «Про АТ». [128, с. 76-77]

– *В режимі відеоконференції.* Передбачено ч. 3 ст. 33 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ». Єдина вимога законодавства – забезпечення можливості бачити та чути в режимі відеоконференції всіх учасників загальних зборів учасників одночасно.
[128, с. 77]

– *В форматі електронних зборів.* Подібний спосіб проведення загальних зборів передбачений п. 2 ч. 1 ст. 38 ЗУ «Про АТ» та ч. 6 ст. 27² ЗУ «Про депозитарну систему України» відносно товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, і є доволі поширеним в інших державах, зокрема Норвегії та Іспанії (ст. 5-8 Закону Норвегії «Про публічні акціонерні товариства»; ст. 182 Закону Іспанії «Про корпоративні підприємства») тощо. [135] [29] [128, с. 77] Електронні загальні збори, згідно з а. 2 ч. 2 ст. 38 ЗУ «Про АТ», проводяться шляхом заочного електронного голосування з використанням інформаційної системи, спеціально розробленої Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (далі – «НКЦПФР»). При цьому, згідно з ч. 2 ст. 38 ЗУ «Про АТ», використання електронного голосування допускається щодо

кожного акціонера індивідуально й під час проведення очних загальних зборів. Способом ідентифікації акціонерів в авторизованій електронній системі, відповідно до ч. 3 ст. 51 ЗУ «Про АТ», виступатиме кваліфікований електронний цифровий підпис. Перелік способів ідентифікації є невиключним, однак закон не дає відповіді на питання що розуміти під «іншими засобами електронної ідентифікації». [128, с. 77] Щодо документообігу, то він буде здійснюватися також із використанням авторизованої електронної системи (ч. 4 ст. 47, ст. 48 ЗУ «Про АТ») [128, с. 77]

Як було зазначено раніше, учасники (акціонери, члени) корпорації можуть брати участь в загальних зборах як особисто, так і через своїх представників. В даному випадку мова йде про інститут представництва в цілому, а отже представниками можуть виступати не тільки особи за довіреністю, але й батьки, усиновлювачі, опікуни, арбітражний керуючий тощо. [121, с. 235-236] [128, с. 77] Верховний Суд в Постанові від 17.03.2021 в справі № 912/969/19 зазначив, що довіреність, яка не відповідає вимогам законодавства, не дозволяє представникові голосувати з питань порядку денного, оскільки вважається, що голоси за такою довіреністю не було передано. Відповідно, та частина голосів, яка припадала на особу, яка видала довіреність, не враховуватиметься при встановленні кворуму загальних зборів. [136]

Згідно з а. 3 ч. 5 ст. 50 ЗУ «Про АТ», акціонер може видавати довіреності, які містять вказівки щодо того, як голосувати з того чи іншого питання, або без таких вказівок – в такому випадку повірений голосує на власний розсуд. Попри відсутність прямої вказівки в чинному законодавстві щодо довіреностей учасників ТОВ та ТДВ, командитних та повних товариств, а також учасників (членів) решти юридичних осіб, заснованих на засадах членства, такі учасники (члени) також не позбавлені можливості, за бажанням, зазначити у виданій представникові довіреності вказівки щодо здійснення належних їм голосів. [128, с. 78] Однак видача довіреності, в якій не передбачено вказівок щодо голосування на загальних зборах, містить ризик того, що недобросовісний представник проголосує всупереч інтересам довірителя, або і всупереч інтересам

товариства (а надто якщо довіритель володіє контрольним пакетом акцій). [128, с. 78] Подібний ризик існує також при видачі довіреності з чіткими вказівками щодо здійснення голосу довірителя – представник може бути недобросовісним.

Станом на сьогодні, шляхом імплементації ч. 2 ст. 10 Директиви 2007/36/ЕС Європейського парламенту та Ради від 11 липня 2007 р. «Про використання певних прав акціонерів у лістингованих компаніях» (далі – «Директива про права акціонерів в лістингових компаніях»), ч. 7 ст. 50 ЗУ «Про АТ» передбачено один із способів запобігання зазначеним ризикам, а саме обов'язок потенційного представника надати інформацію про наявність у неї конфлікту інтересів, пов'язаного з реалізацією права голосу. [137] [128, с. 78] Спосіб, обраний законодавцем, є безумовно правильним, оскільки, наприклад, скасування можливості видавати довіреності без конкретних вказівок, що передбачено п. б ч. 3 ст. 10 Директиви про права акціонерів в лістингових компаніях, було б надмірним заходом, та таким, що також не сприяє задоволенню ані інтересів акціонера, ані самого товариства: в результаті обговорення питань порядку денного, може з'ясуватися, що інтереси довірителя потребують від представника вийти за межі вказівок. [128, с. 78]

Однак якщо для акціонерних товариств законодавець передбачив модель попередження конфлікту інтересів у представницьких відносинах щодо здійснення права на управління, жодного подібного механізму не встановлено щодо аналогічних відносин у решті корпорацій. *На нашу думку, обов'язок повідомляти про конфлікт інтересів варто передбачити й щодо потенційних представників учасників (членів) решти корпорацій.* [128, с. 78]

Варто зазначити, що в окремих різновидах корпорацій, учасники прямо позбавляються можливості реалізувати своє право на управління через представника. Так, згідно з ч. 10 ст. 15 ЗУ «Про кооперацію» член кооперативу не може передати своє право голосу іншій особі. Окрім цього, ч. 8 ст. 15 ЗУ «Про кооперацію» та ч. 10 ст. 10 ЗУ «Про ОСББ» містить розмежування загальних зборів учасників та загальних зборів представників. [128, с. 78] В кооперативах такий орган іменується загальними зборами уповноважених, які скликаються за

неможливості проведення загальних зборів учасників. В ОСББ, з аналогічних міркувань, участь загальних зборах представників беруть представники об'єднання.

На нашу думку, не має жодних передумов для існування подібної структури управління корпорацією. В цьому сенсі ми погоджуємося з А. В. Смітюхом, який зазначає, що наявність українському законодавстві інституту представництва позбавляє сенсу підхід, за якого у загальних зборах корпоративного підприємства беруть участь лише або учасники, або делеговані уповноважені. [18, с. 290] [128, с. 78] Відповідно, варто оптимізувати управління в кооперативах та ОСББ шляхом скасування інституту загальних зборів представників та надання можливості членам корпорацій самостійно призначати представників та визначати обсяг їх повноважень (в тому числі вказівки щодо голосування).

Правомочність голосувати на загальних зборах в непідприємницьких корпораціях, де відсутні оборотоздатні об'єкти, які б позначали обов'язкову майнову участь, реалізується за принципом «одна особа – один голос». В підприємницьких корпораціях здійснення даної правомочності залежить від розміру частки чи пакету акцій, власником яких є особа. [128, с. 79] Згідно з а. 2 ч. 1 ст. 27, а. 2 ч. 4 ст. 28 ЗУ «Про АТ» кожна проста чи привілейована акція надає своєму власнику один голос для вирішення питання порядку денного (щодо якого він має права брати участь в голосуванні – прим. Г. Ю.) Кількість голосів власників простих акцій при кумулятивному голосуванні множиться на кількість членів органу управління). [128, с. 79] В інших випадках, можливість відступу від вищенаведеного співвідношення голосів не передбачена в ЗУ «Про АТ». [128, с. 79] Аналогічно, згідно з ч. 3 ст. 29 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», кожен учасник товариства на загальних зборах учасників має кількість голосів, пропорційну до розміру його частки у статутному капіталі товариства, *якщо інше не передбачено статутом*. Подібне формулювання законодавчої норми свідчить, що, на відміну від АТ, в ТОВ та ТДВ допускається можливість відступу від пропорційності кількості голосів відносно частки майнової участі учасника.

Аналіз законодавств іноземних держав дозволяє виявити наявність аналогічних положень, якими передбачається визначення голосів інакше, аніж на засадах пропорційності майновій участі носія корпоративних прав. [128, с. 79] Так, згідно зі ст. L225-123 Комерційного кодексу Франції Кодексу передбачено, що акціонерам, які володіють акціями понад два роки, може бути подвоєно кількість голосів на одну належну акцію. Натомість ст. L225-125 Кодексу передбачено можливість встановлення в статуті обмеження кількості голосів за акціями. [138] Можливість обмеження кількості голосів за акціями передбачено ст. 135 Закону Німеччини «Про акціонерні товариства» [139] [128, с. 79]

Диспозитивність відступу від засад пропорційності цілому, надаватиме учасникам (акціонерам, членам) юридичної особи обрати ту модель управління, яка відповідає їхнім потребам. Так, рішення можуть прийматися за згодою більшості учасників (членів, акціонерів) від їх загальної кількості – коли голос кожного має однакову вагу попри розмір частки (акцій, паю), що може бути обумовлено досвідом, знаннями чи побудовою моделі управління на фідучіарній основі. Окрім цього, можливість відступу від засад пропорційності виступатиме превентивним механізмом щодо зловживань з боку мажоритарних учасників (акціонерів) з метою задоволення власних інтересів; використовуватиметься для протидії недружнім злиттям та поглинанням. [128, с. 79]

На нашу думку, з метою узгодження корпоративного законодавства, розширення можливостей учасників щодо організації управління корпорацією та задля підвищення захисту прав та інтересів міноритарних акціонерів, необхідно, аналогічно з ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», передбачити в ЗУ «Про АТ» можливість відступу від співвідношення «одна акція – один голос» в бік обмеження кількості голосів. [128, с. 79]

Вищенаведене обмеження повинне стосуватися саме кількості голосів, а не акцій такої особи. Якщо допустити встановлення верхньої межі для кількості акцій, якими може володіти особа, то в такому разі особа обмежуватиметься в (а то й зовсім позбавлятиметься) здійсненні переважного права купівлі частки (акцій, паю), а акціонери ще й в здійсненні переважного права набути акції при

їх додатковій емісії. [128, с. 79] Усвідомлення цієї проблеми лежить в основі законодавств Франції та Німеччини, положеннями яких передбачено, що обмежуватися може саме кількість голосів за акціями. [128, с. 79]

Таким чином, ми пропонуємо внести зміни до законодавства та викласти а. 2 ч. 3 ст. 22 ЗУ «Про АТ» наступним чином: *«Статутом акціонерного товариства може бути передбачено обмеження кількості голосів за акціями, що належать одному акціонеру, групі афілійованих осіб або осіб, які перебувають між собою у відносинах контролю (опосередковане набуття права власності). Умови обмеження кількості голосів повинні бути однаковими для всіх акціонерів товариства»* Аналогічне положення повинно бути передбачене й щодо повних та командитних товариств, а отже потребує внесення відповідних змін до ЗУ «Про господарські товариства» [128, с. 80]

2.2. Особливості здійснення права на отримання дивідендів.

Право на отримання дивідендів є найістотнішим правом учасників підприємницьких корпорацій. Як справедливо зазначає І. Р. Калаур: «прибуток – це той визначальний майновий інтерес, заради якого учасник товариства вкладає своє майно». [140, с. 101] Право на отримання дивідендів, в свою чергу, дозволяє розподілити отриманий учасниками прибуток між собою та отримати належну його частину на пропорційних засадах. [155, с. 144] Аналіз зазначеного права пропонується розпочати зі встановлення поняття дивідендів, правової природи права на отримання дивідендів та його правомочностей, а згодом – особливостей його вітчизняного та іноземного правового регулювання. Подібний підхід забезпечить краще розуміння того, яким шляхом потрібно рухатися при його законодавчій регламентації. [155, с. 144]

Щодо поняття «дивіденду», то його визначенню присвячено кілька законодавчих положень. Так, згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 15 "Дохід", затвердженим Наказом Міністерства Фінансів України від 29.11.1999 року №290, «дивіденд» визначається як частина чистого прибутку, розподілена між учасниками (власниками) відповідно до частки їх участі у власному капіталі підприємства. [141] [155, с. 144] Аналогічним чином дивіденди визначені згідно з ч. 1 ст. 26 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» та а. 1-2 ч. 1 ст. 34 ЗУ «Про АТ».

Згідно з пп. 14.1.49 ПК України, дивіденди – платіж, що здійснюється юридичною особою, в тому числі емітентом корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів чи інших цінних паперів, на користь власника таких корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів та інших цінних паперів, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку. [155, с. 145] При цьому, під «частиною прибутку» яка підлягає розподілу законодавець розуміє саме частину чистого прибутку, про що свідчить а. 1 пп. 14.1.49 ПК України. [155, с. 145]

Визначення поняття «чистий прибуток («дохід») наведено в п. 3 Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Під чистим прибутком (доходом) розуміється дохід, що визначається шляхом вирахування з доходу від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг (у тому числі платежів від оренди об'єктів інвестиційної нерухомості) наданих знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, доходів, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податків і зборів. [142] Аналогічне визначення наведено в п. 3.3 Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності, затверджених наказом Міністерства фінансів України від 23.03.2013 року № 433 [143]

Таким чином, виплата дивідендів здійснюється за рахунок чистого прибутку, отриманого після сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів за результатами фінансово-господарської діяльності товариства протягом попереднього (попередніх) звітного (-их) періоду (-ів). [130, с. 138-139] Це пояснюється тим, що законодавець ставить за мету забезпечити надходження коштів від сплати податків та зборів до державного та місцевого бюджетів й попередити зловживання при розподілі прибутку, в результаті яких на користь учасників буде вилучено максимум коштів, а борги зі сплати податків та інших обов'язкових платежів, погашення кредитів та розрахунки з кредиторами будуть залишені товариству (у зв'язку з банкрутством якого, наприклад, існуватиме ризик, що ці борги не буде погашено у зв'язку з недостатністю майна та черговістю його спрямування на задоволення вимог кредиторів – прим. Г. Ю.) [121, с. 201] [155, с. 145]

На противагу зазначеному, відповідно до ст. 15 ЗУ «Про господарські товариства», виплата дивідендів передують формуванню чистого прибутку, а право на дивіденди, відповідно до ст. 10 Закону, сформовано як право на отримання частки прибутку. Тобто, в командитних та повних товариствах дивіденди формуються в результаті розподілу прибутку, отриманого до сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів, що не забезпечує надходження коштів від

сплати податків та зборів до державного та місцевого бюджетів та не попереджає зловживанню при розподілі прибутку. [155, с. 145]

Таким чином, ми пропонуємо викласти ч. 1 ст. 15 ЗУ «Про господарські товариства» наступним чином: *«прибуток товариства утворюється з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних та прирівняних до них витрат і витрат на оплату праці. З балансового прибутку товариства сплачуються проценти по кредитах банків та по облигаціях, а також вносяться передбачені законодавством України податки та інші платежі до бюджету. Чистий прибуток, одержаний після зазначених розрахунків, використовується товариством для виплати дивідендів, а також в інший спосіб, визначений відповідно до установчих документів.* [155, с. 145]

О. В. Бігняк, з яким ми цілком погоджуємося, слушно зауважує, що дивіденди є пасивним доходом, не пов'язаним з активними підприємницькими діями особи, і виникають лише тоді, коли критерієм їх виплати є внесок (*розмір частки, пакету акцій, паю – курсив наш Г.Ю.*), а не особиста трудова участь осіб, які є учасниками товариства. [36, с. 69] [155, с. 145]

Справді, якщо особа отримує платежі у зв'язку з роботою / послугами, які вона надала, в тому числі беручи особисту участь в діяльності товариства, то такі платежі є відповідною платою, але аж ніяк не дивідендами. Окрім цього, згідно зі ст. 26 ЗУ «Про кооперацію», особиста участь в діяльності виробничого кооперативу надає такій особі право на кооперативні виплати, які є способом перерозподілу прибутку на основі трудової, а не майнової участі учасників, а отже такі платежі не є дивідендами. [155, с. 145]

Однак слід мати на увазі, що сам факт того, що учасники кооперативу беруть особисту трудову участь в його діяльності не обов'язково свідчить про відсутність в таких осіб права на отримання дивідендів. Так, ч. 2 ст. 26 ЗУ «Про кооперацію» передбачено право членів та асоційованих членів кооперативу отримувати за результатами розподілу прибутку виплату на паї, що є нічим іншим як дивідендним платежем, який особа отримує пропорційно своєму майновому внеску (паю) до виробничого кооперативу. [155, с. 145]

Водночас, варто звернути увагу, що дивідендні платежі та право на їх отримання можуть виникати як в підприємницьких, так і не підприємницьких корпораціях. Ми вже зазначали, що ч. 2 ст. 26 ЗУ «Про кооперацію» передбачає право членів будь-яких кооперативів отримувати виплати на паї (дивіденди). Водночас, споживчий кооператив є непідприємницькою юридичною особою, проте його члени наділені правом отримувати «виплати на паї», які є нічим іншим як дивідендними платежами. [155, с. 145] Аналогічно, попри те, що кредитні спілки є також неприбутковими юридичними особами – про що свідчить ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про кредитні спілки» – , можливість одержувати дохід на свій пайовий внесок передбачена й ч. 1 ст. 11 ЗУ «Про кредитні спілки». [155, с. 145]

Наведене пояснюється тим, що прибуток, як різниця між доходами та витратами, притаманний як підприємницькій, так і непідприємницькій діяльності. [155, с. 145] Різниця полягає в тому, яким чином він використовується: в підприємницьких юридичних особах – для розподілу між учасниками (акціонерами, членами); в непідприємницьких – для досягнення статутних цілей, але при цьому залишок може використовуватися іншим чином, в тому числі розподілятися між учасниками (членами) непідприємницької корпорації, що не суперечить поняттю непідприємницької юридичної особи. [155, с. 145]

З огляду на з'ясування змісту поняття «дивіденд», слід перейти до аналізу правової природи та змісту права на дивіденди. М. І. Козирева вважає, що право особи отримувати дивіденди охоплюється поняттям «права на участь в розподілі прибутку», а поняття «право на отримання дивідендів», на думку вченої, варто використовувати не на позначення корпоративного права, а для позначення зобов'язання, яке виникає у товариства перед його учасниками за результатами прийнятого рішення про розподіл прибутку. [144, с. 329] М. О. Суханов та В. І. Цікало розмежовує право на отримання дивідендів та право на участь в розподілі прибутку, вважаючи останнє самостійним суб'єктивним правом, яке є передумовою права на отримання дивідендів. [118, с. 184-185] [145, с. 98]

Н. С. Бутрин вважає, що право на дивіденди є складовою правомочністю єдиного базового корпоративного права брати участь в розподілі прибутку товариства та одержувати його частку [60, с. 77] Такий підхід закріплено в п. 2 ч. 3 ст. 96¹, п. 2 ч. 1 ст. 116 ЦК України, та ст. 5 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ». Водночас, дане суб'єктивне право не передбачене ст. 27-28 ЗУ «Про АТ». Зазначене викликає запитання щодо того, яким же чином співвідносяться право на участь в розподілі прибутку та право на отримання дивідендів.

Зазначимо, що свого часу ми відстоювали позицію щодо існування двох самостійних суб'єктивних корпоративних прав – права на отримання дивідендів та права на участь в розподілі прибутку. [146, с. 58-59] Однак з часом ми переглянули свою позицію, а тому наразі вважаємо, що як вчені, так і законодавець не тільки помилково пов'язують правомочність із безпосереднього здійснення розподілу прибутку з правом на отримання дивідендів, але й помилково виділяють право на участь в розподілі прибутку в самостійне корпоративне право. [155, с. 146] Наведений висновок обумовлено тим, що право розподіляти прибуток, в тій частині, в якій воно стосується прийняття рішення загальними зборами, очевидно пов'язане з реалізацією учасниками (членами) юридичної особи їхнього права на участь в управлінні (прийняття рішення з питання порядку денного щодо розподілу прибутку), а тому не може становити зміст корпоративного права на дивіденди. [155, с. 146] Такої ж точки зору притримуються А. В. Смітюх, С. С. Кравченко та інші вчені. [18, с. 377-378] [147, с. 16].

О. В. Щербина, А. В. Смітюх та інші вчені розрізняють корпоративне та зобов'язальне право на отримання дивідендів, яке виникає після прийняття рішення загальними зборами корпорації щодо розподілу прибутку та виплати дивідендів. [89, с. 5][148, с. 88] Корпоративне право на дивіденди полягає в можливості особи бути залученою до участі в розподілу дивідендів та вимагати його здійснення на пропорційних засадах. [155, с. 146] Однак з моменту прийняття рішення про виплату дивідендів, корпоративне право на отримання

дивідендів є реалізованим та обумовлює виникнення похідного від нього зобов'язального права вимоги виплати належних дивідендів. [155, с. 146]

Варто зазначити, що корпоративне та зобов'язальне право на дивіденди перебувають між собою в особливому зв'язку – лише корпоративне право на дивіденди посвідчується часткою (акцією, паєм) та здатне переходити до нового власника вищенаведених оборотоздатних об'єктів. Натомість зобов'язальне право на дивіденд такою властивістю не наділене. [155, с. 146] Так, згідно з а. 5 ч. 4 ст. 34 ЗУ «Про АТ», у разі відчуження акцій після дати складення переліку акціонерів, які мають право на отримання дивідендів, але раніше самої виплати дивідендів, право на отримання дивідендів залишається в особи, яка зазначена в даному переліку. [155, с. 146] Аналогічно, виплата дивідендів в ТОВ та ТДВ здійснюється, згідно з ч. 1 ст. 26 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» лише особам, які були учасниками на момент прийняття відповідного рішення, і, відповідно, не залежить від факту передачі частки в статутному капіталі третій особі. [146, с. 58] [155, с. 146] Втім, в іноземному законодавстві існує і протилежна практика. Так, а. 5 ч. 1 ст. 22 Закону Республіки Казахстан «Про акціонерні товариства» передбачено, що «відчуження акції з невиплаченими по ній дивідендами здійснюється з правом на їх отримання новим власником акції, якщо інше не передбачено даним Законом або договором відчуження» [149]. [155, с. 146]

Дискусійною на сьогодні є можливість права на отримання дивідендів бути самостійним оборотоздатним об'єктом та предметом договорів щодо його відчуження третій особі. [155, с. 146] Деякі вчені, серед яких В. М. Кравчук та Ю. Ю. Попов, вважають, що право на отримання дивідендів є самостійним оборотоздатним правом в зобов'язанні щодо виплати якого можливою є заміна кредитора – зокрема, через договір цесії. [14, с. 66] [121, с. 199-200] [155, с. 146]

Інші вчені відстоюють позицію, що корпоративні права є неподільними, а тому відчуження права на отримання частини прибутку окремо від інших корпоративних прав є неможливим. Так, В. А. Васильєва вважає, що відчуження права на отримання частини прибутку без права на участь в управлінні є

неможливим, бо суперечить концепції корпоративного права як єдиного оборотоздатного об'єкта. [150, с. 111] Н. С. Бутрин, виходячи з неподільності корпоративних прав як єдиного оборотоздатного об'єкта та визнання права на участь в розподілі прибутку й права на отримання дивідендів як правомочностей права на дивіденди, також наполягає на можливості відчуження за правочином лише всіх корпоративних прав єдиним комплексом. [60, с. 54-55] На неподільності корпоративних прав та неможливості бути самостійним об'єктом правовідносин права на прибуток наголошує й Н. Д. Вінтоняк [64, с. 25]

Аналізуючи даний аспект права на отримання дивідендів, варто здійснити аналіз підстав неможливості його відчуження. Згідно з ч. 3 ст. 512 ЦК України кредитор у зобов'язанні не може бути замінений, якщо це встановлено договором або законом. Прямої заборони на відчуження права на отримання дивідендів чинне законодавство не містить. [155, с. 146] З огляду на вищенаведене, слід звернути увагу на положення ст. 515 ЦК України, якою передбачено, що заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора. Відповідно, необхідно з'ясувати, чи є воно нерозривно пов'язаним з особою кредитора. [155, с. 146]

На нерозривність права на отримання дивідендів з особою кредитора (учасника, акціонера) міг би вказувати факт їх належності до решти корпоративних прав, які посвідчуються часткою, акціями чи паєм. Однак як ми зазначали раніше, зобов'язальне право на дивіденди не посвідчується часткою, акцією чи паєм та не переходить до набувача цих оборотоздатних об'єктів. Окрім цього, якщо виплата дивідендів здійснюється в грошовій формі, то, як справедливо відзначає О. А. Беляневич, право вимоги за грошовим зобов'язанням не має нерозривного зв'язку із особою кредитора, і його відступлення іншій особі не підпадає під заборону, встановлену ст. 515 ЦК [151, с. 50] [155, с. 146]

Щодо можливості заміни кредитора в зобов'язанні з виплати дивідендів свідчить й остання практика Верховного Суду. Так, в Постанові від 8 липня 2020 року в справі № 910/12608/18 суд вказав, що «зобов'язання з виплати дивідендів

є грошовим, та не є таким, що нерозривно пов'язано з особою кредитора, тому заборона, встановлена у статті 515 ЦК України, не поширюється». Суд також наголошує в зазначеній Постанові, що чинне законодавство не встановлює жодних заборон щодо відступу такої вимоги третій особі. [152] [155, с. 147]

Доволі цікаву точку зору з зазначеного питання висловила Г. О. Вронська в своїй Окремій Думці від 05 листопада 2019 року в справі 910/14113/18. Зокрема, суддя звернула увагу на той факт, що правовідносини з отримання дивідендів є корпоративними, а ст. 513 ЦК України передбачено, що правочин щодо заміни кредитора здійснюється в тій самій формі що й правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається. [155, с. 147] Відповідно, як зазначено в Окремій Думці, оскільки підставою виникнення права на отримання дивідендів є не правочин, а тому видається сумнівним виконання вимог такої норми. [153] Щодо застосування ст. 513 ЦК України до уступки (відчуження) права на отримання дивідендів, вважаємо за необхідне зазначити наступне. [155, с. 147]

Так, дійсно, згідно зі судовою практикою, зокрема Постановою Верховного Суду від 15.02.2023 в справі № 910/8343/21, рішення органу управління юридичної особи є актом ненормативного характеру, і не може розглядатися як правочин в розумінні ст. 202 ЦК України (*детальніший аналіз правової природи рішень загальних зборів як юридичних фактів буде здійснено при дослідженні оскарження рішень загальних зборів як способу захисту корпоративних прав – прим. Г. Ю.*) [154] [155, с. 147] Зміст же ст. 513 ЦК України слід тлумачити таким чином, що нею лише визначається форма для правочину про заміну кредитора, і лише в тих зобов'язаннях, підставою виникнення яких є правочин. [155, с. 147] Відповідно, якщо виходити з того, що рішення органу управління не вважається правочином, то ст. 513 ЦК України не підлягає застосуванню, а отже для правочину про заміну кредитора в зобов'язанні з виплати дивідендів законодавством не встановлено форми вчинення. [155, с. 147] Це єдине на що, в такому випадку, вказує дана стаття ЦК

України, і жодних обмежень щодо зміни кредитора в зобов'язанні з виплати дивідендів вона не встановлює. [155, с. 147]

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що зобов'язальне право на отримання дивідендів, на відміну від корпоративного права, не є нерозривно пов'язаним з особою та є грошовим (майновим), щодо якого можлива зміна кредитора на підставі договорів, що опосередковують перехід майна (майнових прав) від однієї особи до іншої (цесії, факторингу, міни, дарування та ін.) [155, с. 147]

Варто звернути увагу на відмінності в здійсненні права на отримання дивідендів власників простих акцій та власників привілейованих акцій. *По-перше*, відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 35 ЗУ «Про АТ», з огляду на переважний характер прав власників привілейованих акцій, виплата дивідендів їм здійснюється в першу чергу, порівняно з власниками простих акцій – до виплати дивідендів за привілейованими акціями в повному обсязі, виплата дивідендів за простими акціями не допускається. [155, с. 147] *По-друге*, у власників привілейованих акцій більше джерел виплати належним їм дивідендів, аніж у власників простих акцій. Так, власникам простих акцій дивіденди можуть виплачуватися з чистого прибутку за звітний рік та/або нерозподіленого прибутку, та/або резервного капіталу (ч. 3 ст. 34 ЗУ «Про АТ»). [155, с. 147] Натомість, власникам привілейованих акцій дивіденди можуть виплачуватися, окрім вищенаведених джерел, також зі спеціального фонду для виплати дивідендів власникам привілейованих акцій (а. 5 ч. 3 ст. 34 ЗУ «Про АТ»), створення та розмір відрахувань до якого, згідно з «Порядком формування та використання спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями» визначаються загальними зборами. [156]

Варто зазначити, що учасники (члени) решти підприємницьких корпорацій, де передбачається виплата дивідендів (ТОВ та ТДВ, повних та командитних товариств, виробничих та споживчих кооперативів) позбавлені можливості отримувати виплату дивідендів за рахунок нерозподіленого прибутку, що є нічим іншим, як прорахунком законодавця, не обумовленим

особливістю корпоративних відносин в даних корпораціях. З огляду на зазначене, ми погоджуємося з М. К. Богуш щодо необхідності закріпити аналогічну норму щодо інших організаційно-правових форм корпорацій (товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю, повних та командитних товариств, споживчих та виробничих кооперативів, кредитних спілок тощо – прим Г. Ю.) [22, с.173]

Доволі цікавим є питання щодо умовності чи безумовності права на отримання дивідендів. Так, М. К. Богуш вважає, що умовним є право на отримання дивідендів за простими акціями та часткою в статутному (складеному) капіталі, оскільки залежить від факту наявності / відсутності прибутку. Натомість, право на отримання дивідендів власників привілейованих акцій вчена відносить до безумовних. [22, с. 174] [155, с. 147]

В. І. Цікало вважає, що здійснення права на отримання дивідендів може бути умовним та безумовним залежно від типу акцій. Якщо мова йде про прості акції, то дане право є умовним, оскільки може бути застосоване лише у разі прийняття рішення загальними зборами акціонерів про їх виплату. [155, с. 147] Натомість право на отримання дивідендів власників привілейованих акцій, як зазначає вчений, є безумовним, оскільки не залежить від прийняття рішення про їх виплату. [146, с. 99] [155, с. 147] На нашу думку, позиції вищенаведених авторів не позбавлені недоліків і заслуговують на деякі уточнення з нашого боку. [155, с. 147]

Для початку зауважимо, що дискусію щодо безумовності / умовності суб'єктивного права слід перенести в площину аналізу як корпоративного майнового права на дивіденди, так і похідного корпоративного права на дивіденди зобов'язального характеру. [155, с. 147] Так, наприклад, згідно зі ст. 26 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», підставою виплати дивідендів для учасників ТОВ та ТДВ є рішення загальних зборів товариства про їх виплату, а також наявність відповідного прибутку, з якого дивіденди можна сформулювати. Зобов'язальне право на отримання дивідендів є умовним в частині здійснення корпоративного права на дивіденди (пропорційного розподілу дивідендів між учасниками) та

наявності прибутку, з якого відбуватиметься виплата. [155, с. 147] Аналогічно, згідно з а. 1 ч. 2 ст. 30 ЗУ «Про АТ», умовними є корпоративне та зобов'язальне право власників простих акцій. [155, с. 147]

А. В. Смітюх та Я. С. Марущак справедливо зазначають, що для виплати дивідендів власникам привілейованих акцій не потрібно прийняття загальними зборами рішення про їх виплату. [18, с. 163-164] [9, с. 86-87] Подібна позиція обумовлена а. 2 ч. 3 ст. 34 ЗУ «Про АТ», згідно з яким виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку, та/або резервного капіталу, сформованого для виплати дивідендів за привілейованими акціями *відповідно до статуту акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року*. [155, с. 148] В даному випадку законодавець уникає згадки про рішення загальних зборів акціонерів як підставу виникнення зобов'язального права на отримання дивідендів, а юридичним фактом, з настанням якого пов'язується виникнення зобов'язання з виплати дивідендів протягом 6 місяців є, власне, закінчення звітного року. [155, с. 148]

Таким чином, корпоративне право на дивіденди за привілейованими акціями є реалізованим, оскільки вони вже розподілені між власниками привілейованих акцій в установчому документі. [155, с. 147] Наведений аналіз також дозволяє стверджувати, що корпоративне право зобов'язального характеру власників привілейованих акцій на отримання дивідендів виникає не на підставі рішення загальних зборів акціонерів, а у зв'язку з юридичною подією – закінченням звітного року, у зв'язку з чим зазначене корпоративне право зобов'язального характеру є умовним. [155, с. 148]

Окрім цього, Верховний Суд в Постанові від 25.05.2022 в справі № 910/7126/20 зазначив, що здійснення права особи на виплату належної їй суми дивідендів не обумовлена необхідністю окремо звертатися до товариства з вимогою про виплату дивідендів – такий обов'язок чинним законодавством не передбачено, а в корпорації обов'язок виплати дивідендів виникає в силу юридичного факту, яким є прийняте рішення загальних зборів (*або ж закінчення*

звітнього року, якщо мова йде про власників привілейованих акцій – прим. Г. Ю.)
[157]

Повертаючись до дискусії умовності / безумовності корпоративного та зобов'язального права на дивіденди власників привілейованих акцій, наведене дозволяє стверджувати що корпоративне право на дивіденди таких акціонерів є умовним, оскільки його здійснення обумовлене внесенням відповідних відомостей до статуту. Дане право є реалізованим один раз і здатне надалі регулярно та неодноразово визначати обсяг виплати за зобов'язальним правом на отримання дивідендів в обумовлених розмірах. В свою чергу, зобов'язальне право на дивіденди власників привілейованих акцій є умовним в частині здійснення корпоративного права на дивіденди та наявності прибутку, з якого відбуватиметься виплата.

Варто також наголосити на тому, що в товариства (корпорацій) немає обов'язку з прийняття рішення про виплату дивідендів. Так, наприклад, ч. 2 ст. 31 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» передбачено обов'язок із включення до порядку денного загальних зборів питання про розподіл прибутку та збитків товариства, *питання про виплату дивідендів та їх розмір*. [155, с. 148] Водночас, якщо звернутися до а. 3 ч. 3 ст. 37 ЗУ «Про АТ», то обов'язковому включенню до порядку денного підлягає лише питання щодо розподілу прибутку та збитків товариства, однак не питання щодо визначення розміру дивідендів. Зазначене свідчить про те, що в учасників (акціонерів) господарських товариств немає жодної гарантії, що їхніми правами не буде знехтувано – питання виплати дивідендів може навіть не розглядатися. [155, с. 148] Відсутність в чинному законодавстві положень, які б обумовлювали обов'язковість прийняття рішення про виплату дивідендів в певній частині щодо чистого прибутку обумовлює ризик незахищеності міноритарних учасників (акціонерів, членів) в частині здійснення ними права на отримання дивідендів. [155, с. 148]

В національному законодавстві можна знайти приклад, коли для юридичної особи передбачено обов'язок з прийняття рішення про виплату дивідендів. Так, згідно з а. 4 ч. 5 ст. 11 ЗУ «Про управління державною

власністю» господарські товариства, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, до 1 травня року, що настає за звітним, приймають рішення про відрахування не менше 30 відсотків чистого прибутку на виплату дивідендів, якщо інше не встановлено законом. [158] Дана норма засвідчує стан неприйняттого та несправедливого правового регулювання, коли держава, як суб'єкт приватних відносин, набуває привілейованого статусу, порівняного з іншими учасниками корпоративних правовідносин, пов'язаного з підвищеним рівнем забезпечення майнових інтересів всіх учасників (акціонерів) такої юридичної особи порівняно з учасниками (акціонерами, членами) решти юридичних осіб приватного права.

Варто погодитися з В. І. Цікало, який зазначає: «Правило про обов'язкову виплату дивідендів не повинно залежати від того, чи є у статутному капіталі господарського товариства частка держави. Право на безумовне отримання дивідендів повинні мати учасники всіх господарських товариств» [70, с. 478] З відповідних міркувань В. М. Коссака пропонує передбачити в законодавстві норму, яка б установлювала обов'язок органів управління акціонерного товариства спрямувати частину чистого прибутку на виплату дивідендів. [159, с. 77-78] [155, с. 148] М. К. Богуш, наприклад, пропонує визначити обов'язкове спрямування частини прибутку на виплату дивідендів в розмірі 5% від чистого прибутку (нерозподіленого прибутку), якщо інший розмір не встановлено статутом. [22, с. 176] [155, с. 148] Дана пропозиція створює широкі можливості для господарського товариства щодо розподілу його прибутку. Однак оскільки рішення прийматиметься простою більшістю, доволі великий ризик того, що незалежно від ситуації та потреб товариства, розмір дивідендів учасників (акціонерів) так і залишиться в межах обов'язкових 5%. [155, с. 148-149] Адже розмір дивідендів, призначених до виплати, формують саме загальні збори, їхня більшість (або ж мажоритарні учасники, акціонери чи члени). Зміни до законодавства в частині здійснення корпоративного та зобов'язального прав на дивіденди повинні ґрунтуватися на балансі інтересів учасників (акціонерів, членів) та корпорації. [155, с. 149] Відповідно, слід знайти більш оптимальний

розмір відсотку чистого прибутку, який підлягатиме спрямуванню на виплату дивідендів. [155, с. 149]

Для порівняння, можна обрати два кардинально різних законодавчих приклади за обсягом частини прибутку, яка підлягає обов'язковому спрямуванню на виплату дивідендів. [155, с. 149] Наприклад, ст. 671, 677 Зобов'язального кодексу Швейцарії передбачено, що розмір обов'язкової частини чистого прибутку, яка повинна бути спрямованою на виплату дивідендів, становить не менше 5%. [96] [155, с. 149] В цей же час, згідно зі ст. 217 Кодексу комерційних компаній Португалії, якщо інше не передбачено статутом, або трьома-чвертями голосів учасників при прийнятті рішення про виплату дивідендів, то половина чистого прибутку у фінансовому році підлягає обов'язковому розподілу між учасниками товариства з обмеженою відповідальністю. [160] [155, с. 149] Законом Фінляндії «Про товариства з обмеженою відповідальністю», зокрема Главою 13, §7, передбачено, що принаймні половина прибутку, отриманого за звітний рік, підлягає спрямуванню на виплату дивідендів, якщо відповідна вимога буде заявлена учасником, який володіє 10% статутного капіталу. [161] [155, с. 149]

На нашу думку, підхід, продемонстрований в законодавствах Португалії та Фінляндії, краще захищає право учасників (акціонерів, членів) на отримання дивідендів (особливо міноритарних) – в підприємницьких корпораціях отримання дивідендів є пріоритетним майновим інтересом, а обов'язковість спрямування 5 чи 10 відсотків чистого прибутку не здатна гарантувати його задоволення в прийнятних обсягах за стабільної господарської діяльності корпорації. [155, с. 149] Більше того, спрямування прибутку на розвиток та підтримку діяльності товариства на противагу задоволенню власних майнових інтересів повинно бути в інтересах переважної більшості акціонерів. Відповідно, ми пропонуємо передбачити обов'язковість спрямування на виплату дивідендів саме 50% чистого прибутку або нерозподіленого прибутку. [155, с. 149] З огляду на зазначене, ми цілком підтримуємо пропозицію А. В. Сороченка щодо того, що рішення про невиплату дивідендів має прийматися кваліфікованою більшістю

(трьома-чвертями) голосів. [162, с. 101] Прийняття рішення про невиконання дивідендів простою більшістю голосів поставить міноритарних акціонерів в залежність від волі мажоритарних, створюючи ризик неотримання дивідендів взагалі, а отже й не сприятиме поставленому завданню – покращенню гарантій здійснення даного права. [155, с. 149] Безумовно, аналогічний підхід повинен бути відображений в ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», ЗУ «Про господарські товариства», ЗУ «Про кооперацію» та ЗУ «Про кредитні спілки». [155, с. 149]

Варто вказати, що в чинному законодавстві, залежно від виду господарського товариства, наявний диференційний підхід як щодо строків виплати дивідендів, так і щодо періоду, за який вони виплачуються. Так, згідно з ч. 3-4 ст. 26 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» дивіденди виплачуються протягом шести місяців (якщо інший строк не встановлено статутом або рішенням про виплату) за будь-який період, що є кратним кварталу, якщо інше не передбачено статутом. [155, с. 149] Інакше кажучи, законодавство надає учасникам ТОВ та ТДВ дискрецію щодо питання періоду, за який виплачуватимуться дивіденди. В свою чергу, ч. 2 ст. 30 ЗУ «Про АТ», передбачено, що виплата дивідендів здійснюється як власникам простих, так і власникам привілейованих акцій виключно за звітний рік (або попередні роки – якщо мова йде про нерозподілений прибуток). [155, с. 149] Виплата дивідендів, згідно з ч. 1 ст. 30 ЗУ «Про АТ» здійснюється: власникам простих акцій – протягом шести місяців з дати прийняття рішення про їх виплату власникам; власникам привілейованих акцій – протягом шести місяців після закінчення звітного року. [155, с. 149] Однак а. 3 ч. 2 ст. 30 ЗУ «Про АТ», рівно як і для ТОВ та ТДВ, законодавцем передбачено можливість прийняття загальними зборами рішення щодо виплати дивідендів у строк, менший ніж передбачений законом. [155, с. 149]

Вважаємо слушним зауваження І. Б. Саракун та А. В. Сороченка, на думку яких, строк виплати дивідендів в шість місяців є надто великим та створює ризики порушення корпоративних прав як поточних акціонерів, так і майбутніх. [163, с. 11] [162, с. 100] [155, с. 149] Так, тривалий строк пов'язаний з такими ризиками як інфляція, банкрутство, зловживання та шантаж з боку більшості чи

мажоритарних учасників (акціонерів). Відповідно, учасник (акціонер, член) корпорації цілком ймовірно може опинитися в економічно не вигідному становищі (особливо якщо дивіденди сприймаються ним як значна частина джерел для існування), а отже потребує додаткової гарантії здійснення та своєчасності виплати дивідендів. [155, с. 149] Погоджуємося з А. В. Сороченком, та вважаємо строк в 3 місяці достатнім для здійснення виплати дивідендів як учасникам ТОВ та ТДВ, так і акціонерам. [162, с. 100] Цілком доцільно передбачити цей же строк для виплати дивідендів у решті корпорацій, де передбачено право на отримання дивідендів. [155, с. 150] Так, чинним ЗУ «Про господарські товариства» (щодо командитних та повних товариств), ЗУ «Про кооперацію», ЗУ «Про кредитні спілки» питання строку виплати дивідендів не врегульовано зовсім, а отже зазначена пропозиція повинна бути відображеною і в даних Законах. [155, с. 150]

Надалі пропонуємо дослідити питання форми виплати дивідендів, щодо якого законодавець демонструє диференційний підхід. Якщо для акціонерів, згідно з а. 3 ч. 1 ст. 34 ЗУ «Про АТ», передбачено, що виплата дивідендів здійснюється виключно грошовими коштами, то для учасників ТОВ та ТДВ, згідно з ч. 2 ст. 26 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», передбачено можливість виплати дивідендів не тільки грошима, але й в інший спосіб, визначений одностайним рішенням загальних зборів, в яких взяли участь всі учасники товариства. Ми вважаємо, що слід погодитися з І. Б. Саракун, яка, з огляду на світову практику, пропонує передбачити законодавством можливість в статуті акціонерного товариства визначити можливість виплати дивідендів не лише грошима, але й іншим майном. [163, с. 11] Однак, на нашу думку, розширення можливостей з виплати дивідендів в інших формах, окрім як грошовій, повинно здійснюватися поступово. Для початку слід передбачити такий традиційний спосіб як виплата дивідендів цінними паперами. Зазначена форма виплати дивідендів (повністю або частково) передбачена зокрема ч. 1 ст. 22 Закону Республіки Казахстан «Про акціонерні товариства» та ст. 103 Закону Квебеку «Про бізнес корпорації». [164]. Згідно з ч. 5 § 157 Комерційного кодексу Естонії, за згодою акціонера, виплата

дивідендів може здійснюватися іншим майном, відмінним від грошей. Можливість виплати дивідендів у формі додатково емітованих акцій обумовлена тим, що в такий спосіб у товариства з'являється можливість реінвестувати всі грошові ресурси, які могли б бути спрямовані на виплату дивідендів, в свою господарську діяльність, водночас не позбавляючи акціонерів права на отримання дивідендів (*що не забезпечується при політиці нульового дивідендів – курсив наш Г. Ю.*) Окрім цього, за таких обставин, розмір дивідендів, право на отримання яких в подальшому матиме акціонер, збільшиться пропорційно тому, як зросте прибутковість діяльності юридичної особи у зв'язку з реінвестицією вивільнених коштів. Тому, на нашу думку, впровадження такої форми виплати дивідендів є доцільним та виправданим.

Виплата дивідендів в такий спосіб передбачає додаткову емісію акцій та збільшення статутного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку, при якій, однак, акціонери не здійснюють додаткові внески. Оскільки мова йде про збільшення статутного капіталу, то і, відповідно, виплата дивідендів цінними паперами (акціями) є неможливою, якщо, згідно з а. 2 ч. 4 ст. 17 ЗУ «Про АТ» у товариства наявні викуплені чи іншим чином набуті акції. Також, необхідною умовою збільшення статутного капіталу є відповідність його розміру мінімальному розміру статутного капіталу, а саме – 200 мінімальним заробітним платам (ч. 5 ст. 17, ч. 1 ст. 16 ЗУ «Про АТ»)

Щодо превентивного механізму зловживанню запропонованим нами правом виплачувати дивіденди шляхом додаткового розміщення акцій (коли акціонери тривалий час не отримуватимуть реальних грошових коштів), ми пропонуємо передбачити, що рішення, яким передбачається виплата дивідендів за рахунок додатково емітованих акцій, приймається кваліфікованою більшістю голосів – трьома чвертями голосів. Зазначене обумовлене тим, що окрім рішення про розподіл прибутку, такому товариству доведеться також прийняти рішення про збільшення статутного капіталу, яке, згідно з ч. 6 ст. 53 ЗУ «Про АТ», приймається трьома чвертями голосів. Інакше можливим є виникнення ситуації, за якої у товариства може бути достатньо голосів для прийняття рішення про

розподіл прибутку за чинним законодавством (проста більшість), однак недостатньо голосів для прийняття рішення про збільшення статутного капіталу. Відповідно, виникне ситуація, коли обов'язок з виплати дивідендів в товариства з'явиться, однак не виникне можливості цей обов'язок у зв'язку з відсутністю волі на це з боку кваліфікованої більшості.

Відповідно, ми пропонуємо викласти а. 3 ч. 1 ст. 34 ЗУ «Про АТ» наступним чином: *Товариство виплачує дивіденди грошовими коштами. Загальні збори товариства трьома чвертями голосів можуть прийняти рішення про виплату дивідендів за рахунок цінних паперів (акцій).*

2.3. Особливості здійснення права на інформацію

Корпоративне право на інформацію займає особливе місце серед решти прав учасника (акціонера, члена) корпорації як суб'єкта корпоративних відносин. Дане право за своєю природою є немайновим, оскільки надає своєму носієві задовільнити його немайновий інформаційний інтерес щодо отримання відомостей, які мають значення для особи як суб'єкта корпоративних правовідносин – як щодо внутрішніх (членських) відносин з корпорацією, так і відносин зовнішніх, пов'язаних з безпосередньою діяльністю корпорації. [169, с. 244] Варто погодитися з В. М. Коссаком, що право на інформацію покликане забезпечити суб'єкту корпоративних правовідносин можливість ефективного контролю за виробничою діяльністю корпоративної структури, щодо якої він має корпоративні права, а також виконує превентивну функцію попередження можливих порушень і захисту прав та інтересів їх володільця. [165, с. 48] Окрім цього, метою корпоративного права на інформацію є захист капіталовкладень та забезпечення досягнення якомога більшого прибутку в підприємницьких корпораціях, а також забезпечення участі та досягнення відмінних від прибутку цілей в непідприємницьких корпораціях. [169, с. 244]

Ключова роль корпоративного права на інформацію також проявляється в тому, що воно забезпечує реалізацію учасником (акціонером, членом) решти корпоративних прав. [166, с. 35] Так, повідомлення про скликання загальних зборів та ознайомлення з інформацією про корпорацію та її діяльність забезпечує реалізацію права на здійснення управління. [169, с. 244] Корпоративне право на отримання дивідендів залежить від поінформованості учасників (акціонерів, члени) корпорації про стан її діяльності, а здійснення права вимагати виплати оголошених дивідендів забезпечена можливістю учасників (акціонерів, членів) корпорації отримати відомості щодо дати, розміру, порядку та строку виплати дивідендів: згідно з а. 4 ч. 4 ст. 34 ЗУ «Про АТ» таку інформацію акціонери можуть отримати в порядку запиту чи повідомлення. [169, с. 244]

Розпочати дослідження корпоративного права на інформацію хотілося б із констатації відсутності в судовій практиці єдиного розуміння даного суб'єктивного права. Так, Верховний Суд в Постанові від 23.02.2023 в справі № 916/248/20 зазначив, що право на інформацію не входить до складу права на управління, не є його різновидом, а є самостійним видом корпоративних прав. [167] Натомість, в Постанові від 28.02.2023 в справі № 925/5/22 Верховний Суд дійшов висновку, що корпоративне право на інформацію в дійсності є складовою корпоративного права на управління. [168] На нашу думку, з останньою позицією Верховного Суду складно погодитися – дані права хоч і є взаємопов'язаними, але є самостійними один відносно одного й одне право не є складовою змісту іншого. [169, с. 245]

Право на інформацію спрямоване на задоволення корпоративного інформаційного інтересу шляхом отримання необхідних відомостей, які надалі особа використовуватиме на власний розсуд. Інакше кажучи, право на інформацію має самостійний об'єкт – власне, інформацію. Натомість, право на управління спрямоване на прийняття від імені корпорації управлінських рішень (хоч і поінформованих), якими упорядковуються та трансформуються внутрішні та зовнішні відносини останньої. Так, право на інформацію в корпоративних правовідносинах може реалізовуватися одночасно з правом на управління корпорацією (отримання повідомлення при скликанні загальних зборів). Однак отримання повідомлення про проведення загальних зборів є реалізацією права на інформацію. [169, с. 245] Також варто звернути увагу й на той факт, що право на інформацію може здійснюватися і поза реалізацією інших корпоративних прав: коли особі необхідно ознайомитися зі станом ведення діяльності корпорації, для чого така особа звертається з відповідним запитом – про жодне «управління» в даному випадку не може йти і мови, що не дозволяє розглядати дане право як «складову права на управління». [169, с. 245] На самостійний характер права на інформацію учасника (акціонера, члена) корпорації вказує й той факт, що порушення даного права є підставою для його захисту шляхом звернення до суду з позовом щодо надання запитуваної інформації –

самостійним відносно права на управління способом захисту. В тих же випадках, коли ненадання інформації учаснику (акціонеру, корпорації) перешкоджає особі належно реалізувати своє право на управління (бути присутнім на загальних зборах та підготуватися до розгляду питань порядку денного), порушення права на інформацію може одночасно призвести до порушення права на управління, що, однак свідчить лише про тісний взаємозв'язок даних корпоративних прав, але не їхнє ототожнення. [169, с. 245]

В. Г. Жорнокуй та Ю. М. Жорнокуй виділяють три способи здійснення корпоративного права на інформацію: 1) отримання інформації на запит суб'єкта права; 2) отримання інформації в процесі підготовки до проведення загальних зборів; 3) отримання загальнодоступної інформації про корпорації (в тому числі, в порядку розкриття інформації акціонерним товариством). [170, с. 85] [171, с. 60;] [169, с. 245]

На нашу думку, під формою здійснення корпоративного права на інформацію слід розуміти випадки надання інформації виключно учаснику (акціонеру, члену) корпорації з метою задоволення його інформаційного інтересу як суб'єкта корпоративних правовідносин. [169, с. 245] Попри те, що ознайомлення з загальнодоступною інформацією є способом задоволення інформаційного інтересу учасника (акціонера, члена) корпорації, однак воно не пов'язане з реалізацією корпоративного права на інформацію, оскільки з публічно доступною інформацією (в тому числі розкритою акціонерним товариством) може ознайомитися будь-яка заінтересована особа. [169, с. 245]

І. В. Лукач, В. Г. Жорнокуй та інші під корпоративним правом на отримання інформації розуміють право учасника отримувати інформацію саме про діяльність юридичної особи. [21, с. 347]; [170, с. 79-81]; Подібна позиція відтворена в українському законодавстві в п. 4 ч. 1 ст. 27 ЗУ «Про АТ», п. 2 ч. 1 ст. 5 ЗУ ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»; п. 5, ч. 3 ст. 96¹, п. 5 ч. 1 ст. 116 ЦК. [169, с. 245] Водночас, варто погодитися з А. В. Смітюхом, що такий підхід є дещо некоректним, оскільки, наприклад, відомості про установчі документи чи внутрішні локальні акти юридичної особи (положення про органи управління,

положення про філії та представництва, кодекс корпоративного управління тощо – прим. Г. Ю.) передують діяльності останньої, яка має здійснюватися відповідно до них, а отже право на інформацію охоплює відомості як про юридичну особу, так і її діяльність, які потрібно розмежовувати. [18, с. 348] [169, с. 245] Принагідно зазначимо, що аналіз ч. 2 ст. 47 ЗУ «Про АТ» свідчить, що й повідомлення про проведення загальних зборів не містить інформації про діяльність юридичної особи, оскільки вся інформація стосується виключно проведення загальних зборів – процедури, що передує прийняттю рішень органом управління від імені юридичної особи чи будь-якій участі юридичної особи в суспільних відносинах, а отже її діяльності як такій. [169, с. 245]

В корпоративних правовідносинах також існують випадки, коли надана особі у зв'язку з її статусом учасника (акціонера, члена) корпорації інформація не може бути віднесена ані до інформації про саму юридичну особу, ані інформації про її діяльність. [169, с. 245] Такими випадками зокрема є: 1) отримання повідомлення від учасника (акціонера, члена) про його намір продати частку (акції, пай) – ч. 3 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»; ч. 3 ст. 166 ЦК України; 2) отримання від акціонера оферти (та повідомлення про прийняття оферти) з придбання контрольного чи значного контрольного пакету акцій – ч. 4, 6 ст. 93; ч. 4, 6 ст. 94 ЗУ «Про АТ»; 3) отримання повідомлення про конфлікт інтересів посадової особи – ч. 6 ст. 42 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»; 4) повідомлення потенційного представника акціонера про свій конфлікт інтересів – ч. 7 ст. 50 ЗУ «Про АТ». [169, с. 245] Втім на цьому правомірний корпоративний інтерес учасників (акціонерів, членів) корпорації в отриманні інформації не вичерпується.

На нашу думку, з огляду на тісний організаційний та інформаційний зв'язок між материнською (контролюючою) та дочірньою (контрольованою) компаніями, дослідження корпоративного права на інформацію повинно також здійснюватися через призму відносин між вказаними юридичними особами. В найпростішому своєму розумінні, як зазначає А. В. Сульженко, дочірнім підприємством є «господарська організація, яка перебуває під прямим чи

опосередкованим контролем іншої (материнської) господарської організації». [172, с. 96] Подібні визначення дочірнього підприємства (компанії) можна помітити в ст. 2 Законі України «Про банки та банківську діяльність» та в Національному положенні (стандарту) бухгалтерського обліку № 19. [173] [174] Останнє, щоправда, містить уточнення, що під контролем слід розуміти «вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства або підприємництва з метою одержання вигод від його діяльності».

І. В. Лукач визначає *дочірнє підприємство* як підприємство, що контролюється холдинговою (головною) компанією через: 1) переважну участь в його статутному капіталі; 2) утримання більшості голосів в його органах управління; 3) у інший визначений законодавством спосіб. При цьому, під холдинговою компанією вчена пропонує розуміти не тільки акціонерне товариство (як це здійснено в легальному визначенні поняття), а будь-яку господарську організацію, що здійснює контроль над дочірнім підприємством. [175, с. 85] Наведені вченою форми здійснення контролю над дочірнім підприємством є відтворенням визначення «дочірнього підприємства», наведеного в ст. 1159 Закону Великобританії «Про компанії». [176]

Л. О. Переверзева під *дочірнім підприємством* розуміє підприємство, залежне від іншого підприємства, яке володіє щодо дочірнього підприємства правом вирішального впливу (контролю), що виникло незалежно від його волі. Способами контролю, на думку вченої, є: 1) право власності на майно; 2) переважна участь у статутному капіталі (фонді); 3) вирішальний вплив на прийняття рішень органами підприємства згідно з установчими документами; 4) володіння безпосередньо або через пов'язаних фізичних та/або юридичних осіб часткою (паєм, пакетом акцій) статутного фонду в розмірі не менш як 20 відсотків статутного фонду; 5) вирішальний вплив на формування складу, результати голосування та прийняття рішення органами управління суб'єкта господарювання, у т.ч. завдяки договорам з іншими інвесторами; 6) обіймання більше половини посад членів спостережної ради, правління, інших наглядових

чи виконавчих органів суб'єкта господарювання особами, які вже обіймають одну чи кілька із зазначених посад в контролюючому підприємстві *або відповідну посаду обіймають члени їх сім'ї*; 7) обіймання посади керівника, заступника керівника спостережної ради, правління, іншого наглядового чи виконавчого органу особою, яка вже обіймає одну чи декілька із зазначених посад в контролюючому підприємстві *або відповідну посаду обіймають члени їх сім'ї*. [177, с. 200-203] Перелік форм контролю, наведений вченою, значною мірою втілено в переліку, наведеному законодавцем в ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції».

У зв'язку з тим, що з'ясовано зміст поняття «дочірнє підприємство» та окреслено форми контролю, який може над ним здійснюватися, слід звернути увагу, що в окремих іноземних правопорядках учасник (акціонер, член) корпорації має можливість отримати відомості не тільки про саму корпорацію та її діяльність, але й про дочірні (контрольовані) підприємства останньої. [169, с. 245]

Так, згідно зі ст. 131 Закону Німеччини «Про акціонерні товариства», запит акціонера може стосуватися відносин між акціонерним товариством та його афілійованими юридичними особами (в тому числі дочірніми (контрольованими) компаніями). Дещо ширше даний аспект права на інформацію врегульовано в законодавстві штатів Флорида та Делавер (США) – згідно з ч. 12 §607.1602 Закону штату Флориди «Про бізнес корпорації»; §220 Кодексу штату Делавер учасники (акціонери, члени) корпорацій здатні запитувати інформацію про дочірні (контрольовані) компанії в цілому, не обмежуючись виключно їх відносинами з материнською компанією. [179] [180] [169, с. 245-246] Важливо звернути увагу, що згідно зі §220 Кодексу штату Делавер, отримати інформацію про дочірню (контрольовану) юридичну особу акціонер корпорації може за таких умов: 1) материнська компанія володіє відповідними документами або може їх отримати через здійснення контролю над дочірньою компанією; 2) надання документів для ознайомлення не порушуватиме договір між дочірньою (контрольованою) юридичною особою та

третіми особами (тобто, йде мова про доступ до конфіденційної інформації, визначеної сторонами договорів). [169, с. 246]

Можливість учасників (акціонерів, членів) корпорацій запитувати інформацію про діяльність дочірніх компаній пояснюється специфічним зв'язком, в якому перебувають материнська (контролююча) та дочірня (контрольована) компанії. В даному випадку мова йде про існування єдиної бізнес-структури (ланки господарювання) або системи бізнес структур (якщо мова йде про діяльність на одразу кількох ринках), де материнській компанії відведена роль адміністративного (управлінського) центру, а дочірні компанії виконують функцію операційних центрів на місцях – безпосередньо виробляють товари, надають послуги та виконують роботи або ж є ланкою циклу виробництва вищенаведених благ. В цій системі, з огляду на відносини контролю, материнська компанія наділена щодо дочірньої компанії правом давати обов'язкові до виконання вказівки.

Учасники (акціонери, члени) материнської компанії, зазвичай, не здійснюють безпосереднє управління дочірньою (контрольованою) компанією, а остання наділена самостійною правосуб'єктністю, відмінною від материнської компанії – не перебуває з учасниками (акціонерами, членами) в жодному безпосередньому зв'язку. Однак будучи об'єднаними в єдину систему господарювання, дочірня компанія, з огляду на відносини контролю, є продовженням материнської компанії; інструментом задоволення майнових та немайнових інтересів як материнської компанії, так і, як наслідок, її учасників (акціонерів, членів).

Відповідно, в учасників (акціонерів, членів) материнської компанії, як в кінцевих бенефіціарів, яким належить єдина господарська організація (бізнес) за участю материнської та належних їй дочірніх компаній, є правомірний інтерес в отриманні інформації про діяльність дочірньої компанії з метою контролю за станом справ останньої та, власне, всієї системи господарювання (бізнесу). Право на отримання інформації про дочірню компанію здебільшого слугуватиме інструментом виявлення порушень та недоліків в управлінні, які призвели або

можуть призвести до заподіяння збитків чи недосягнення цілей господарської діяльності групи компаній.

Однак слід розрізняти надання учаснику (акціонеру, члену) материнської компанії інформацію про дочірню компанію, якою материнська компанія вже володіє, і надання цієї інформації шляхом її попереднього отримання материнською компанією на запит свого учасника (акціонера, члена). В першому випадку, суб'єкт права на інформацію реалізує своє корпоративне право і отримує доступ до інформації, якою володіє адресат його запиту. В другому випадку, дочірня компанія виконує не стільки запит материнської компанії, скільки учасників (акціонерів, членів) останньої, чим ігнорується самостійна правосуб'єктність дочірньої компанії – правом запитувати інформацію про дочірню компанію наділена материнська компанія як її учасник (акціонер, член), а не фізичні особи, що входять до її складу, а отже відбувається «проникнення під корпоративну вуаль». Саме тому, наприклад, в Сполучених Штатах Америки прецедентним правом сформовано правило, що «проникнення під корпоративну вуаль» шляхом надання інформації про діяльність дочірньої компанії на запит учасника (акціонера, члена) материнської компанії можливо лише в тому разі, якщо материнську та дочірню компанію можна розглядати як єдине ціле.

В справі *Martin v. D. V. Martin Co.*, 10 Del. Ch. 211 (1913) суд зазначив, що самостійною правосуб'єктністю дочірньої компанії можна знехтувати, якщо остання є інструментом або додатком материнської компанії: 1) одна компанія володіє всіма акціями іншої компанії; 2) дві компанії співпрацюють в межах одного бізнесу (в даній справі материнська компанія фінансувала дочірні компанії й вела бухгалтерську звітність); 3) одні і ті ж особи є посадовими особами обох компаній [181]

Канцлерський суд штату Делавер в справі *Skouras v. Admiralty Enterprises, Inc.*, зазначив, що централізоване управління чи повне володіння дочірньою компанією з боку материнської компанії саме по собі не є належною підставою для нехтування самостійною правосуб'єктністю юридичних осіб, у зв'язку з чим

вирішив відмовити у задоволенні прохання позивача про надання доступу до документів дочірніх підприємств компанії, учасником якої він був. [182]

В справі *Weinstein Enterprises, Inc. v. Orloff* суд навів кілька важливих тверджень: 1) акціонер материнської компанії може запитувати документи про діяльність дочірньої компанії, якими материнська компанія не володіє, лише якщо остання може їх отримати через «фактичний контроль» над дочірньою компанією; 2) для застосування норми законодавства, що дає право акціонерам однієї компанії запитувати документи про дочірню компанію, не обов'язково аби всі акції дочірньої компанії належали іншій компанії – позивач повинен довести наявність фактичного контролю з боку, в тому числі, міноритарного акціонера дочірньої компанії; 3) здатність мажоритарного акціонера дочірньої компанії обрати склад директорів останньої не свідчить про «відносини фактичного контролю» в розумінні надання доступу до інформації про дочірню компанію акціонеру материнської компанії – директори дочірньої компанії не звільняються від фідучіарних обов'язків перед дочірньою компанією та міноритарними акціонерами; 4) суд не дає конкретного визначення що саме слід розуміти під «фактичним контролем», однак наголошує, що твердження про такий контроль повинні супроводжуватися фактами, які демонструють що директори дочірньої компанії є зобов'язаними перед контролюючою особою через особисті чи інші зв'язки. Оскільки суд встановив відсутність «фактичного контролю» через те, що лише 2 з 7 директорів дочірньої компанії є також директорами материнської компанії, можна зробити висновок, що фактичний контроль досягатиметься за умови, що посадові особи материнської компанії є посадовими особами дочірньої компанії або ж становлять більшість їх виконавчого органу [183]

Аналіз вищенаведеного дозволяє дійти наступних висновків. Прецедентне право Сполучених Штатів Америки не заперечує право учасників (акціонерів, членів) материнських компаній отримувати інформацію про дочірні компанії останніх. Більше того, тією мірою, якою запитувана інформація знаходиться в розпорядженні материнської компанії, єдині вимоги пов'язані з її отриманням стосуються лише конфіденційності запитуваної інформації у відносинах

дочірньої компанії з особами, не пов'язаними з материнською компанією (третіми особами).

Проникнення під корпоративну вуаль натомість застосовується лише щодо випадків, коли материнська компанія не здатна самотійно задовільнити інформаційний інтерес акціонера у зв'язку з відсутністю у її володінні відповідних документів щодо дочірньої компанії. Проникнення під корпоративну вуаль застосовується при одночасному існуванні наступних критеріїв: 1) одна компанія є учасником іншої компанії; 2) обидві компанії є задіяними в спільному бізнесі (господарській діяльності) – між ними існують тісні фінансово-господарські зв'язки на рівні повсякденних операцій (відносини фінансування; регулярного обміну бухгалтерською звітністю; діяльність однієї компанії є ланкою у виробництві товарів, наданні послуг чи виконанні робіт іншої тощо); 3) одна компанія володіє фактичним контролем над діяльністю іншою – контролює виконавчий орган останньої повністю або більшість його складу (через збіг осіб, що обіймають посади в обох компаніях; на підставі договорів; особистих зв'язків тощо)

Необхідність у розширенні змісту права на інформацію обумовлена також специфікою відносин між холдинговим та залежним від нього корпоративним підприємством. Зазначена особливість полягає в можливості акціонерів холдингового підприємства здійснювати управління залежним корпоративним підприємством безпосередньо. Так, наприклад, згідно з ч. 2, 5 ст. 5 Закону «Про холдингові компанії в Україні», загальні збори холдингової компанії можуть приймати рішення щодо: 1) відчуження будь-яких пакетів акцій (часток, паїв) корпоративних підприємств; 2) формування єдиної фінансової, інвестиційної, виробничо-господарської та науково-технічної політики щодо корпоративних підприємств; 3) визначення напрямів та порядку використання прибутку корпоративних підприємств; 4) затвердження планів виробничого та соціального розвитку корпоративних підприємств; 5) будь-яких інших питань, віднесених до компетенції загальних зборів холдингової компанії статутом. [184] [169, с. 246]

За даних обставин, відсутність можливості ознайомитися з документами

дочірньої компанії на пряму впливає на здатність акціонерів холдингової компанії ефективно реалізувати своє право на управління. Відповідно, існує об'єктивна необхідність в наданні акціонерам холдингової компанії права знайомитися з інформацією про діяльність дочірнього (залежного корпоративного) підприємства.

На нашу думку, здійснення права на інформацію про дочірню компанію у випадку відсутності запитуваної інформації в материнській компанії не потребує застосування такого складного механізму як звернення до доктрини «проникнення під корпоративну вуаль». Забезпечення здійснення права на інформацію про дочірню компанію повинно здійснюватися через обов'язок дочірньої компанії з регулярного надання материнській компанії документів, що містять відомості про неї та її діяльність. В такий спосіб питання інформаційної взаємодії між материнською та дочірньою компаніями врегульовано §6-16 Закону Норвегії «Про публічні акціонерні товариства». [169, с. 246]

Оскільки нами наголошено на необхідності надання доступу учасникам (акціонерам, членам) материнської (холдингової) компанії до документів щодо дочірньої компанії та її діяльності, вважаємо за необхідне також зазначити, що чинне законодавство та доктрина не сприяють вищенаведеній цілі, оскільки визначають право на інформацію як суб'єктивне право, яке дає можливість отримати відомості про корпорацію та її діяльність, оминаючи інформацію про діяльність контрольованих нею юридичних осіб (принаймні тією мірою, якою ця діяльність пов'язана не з самою корпорацією, а, наприклад, пов'язана з третіми особами)

Так, звісно, чинне законодавство – п. 21 ч. 1 ст. 112 ЗУ «Про АТ»; п. 11 ч. 1 ст. 43 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» тощо – дозволяє розширити перелік документів, які мають зберігатися корпорацією та надаватися за запитом її учасників (акціонерів) шляхом включення до нього й необхідних документів щодо дочірніх (контрольованих) юридичних осіб. [169, с. 246] Однак за таких умов, надання інформації виходитиме за межі «відомостей про корпорацію та її діяльність», а отже не відповідатиме наявному законодавчому та доктринальному визначенню

корпоративного права на інформацію. [169, с. 246] Відповідно, варто переглянути зміст корпоративного права на інформацію та передбачити можливість особи запитувати інформацію не тільки про корпорацію, учасником (акціонером, членом) якої дана особа є, але й про юридичну особу, яка контролюється цією корпорацією. [169, с. 246]

З огляду на вищенаведене, під корпоративним правом на інформацію пропонується розуміти суб'єктивне право учасника (акціонера, члена) корпорації задовольнити правомірний корпоративний інтерес, який полягає в отриманні не тільки відомостей про саму корпорацію та її діяльність, але й про контрольовані нею юридичні особи (дочірні компанії) та їхню діяльність.

Формами здійснення корпоративного права на інформацію є: 1) отримання інформації на запит учасника (акціонера, члена); 2) отримання інформації під час підготовки та проведення загальних зборів; 3) отримання інформації шляхом направлення повідомлення учаснику (акціонеру) у визначених законом випадках. [169, с. 246] З перелічених форм здійснення права на інформацію найбільш важливою є отримання інформації в порядку звернення із запитом. За таких умов, носій суб'єктивного права виступає активним суб'єктом, сам визначає необхідну інформацію та той інформаційний інтерес, який він бажає задовільнити. [169, с. 246] Відповідно, саме правове регулювання отримання інформації на запит учасника (акціонера, члена) корпорації буде предметом нашого подальшого аналізу. [169, с. 246]

Здійснення корпоративного права на інформацію в порядку звернення з відповідним запитом до корпорації передбачено п. 5, ч. 1 ст. 96¹ ЦК України, п. 5 ч. 1 ст. 116 ЦК України; п. 5 ч. 2 ст. 137 ЦК України та п. д а. 1 ст. 79 ЗУ «Про господарські товариства» (щодо вкладників командитних товариств); ст. 112-113 ЗУ «Про АТ» та ст. 43 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»; ст. 12 ЗУ «Про кооперацію»; п. 9 ст. 12 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію»; а. 4 ч. 1 ст. 11 ЗУ «Про кредитні спілки»; ст. 14 ЗУ «Про ОСББ»). [169, с. 246] Даними нормами визначається яка саме інформація може бути доступною учасникам (акціонерам,

членам) корпорації, а також порядок, відповідно до якого вона надається. [169, с. 246]

Так, вищенаведені норми встановлюють невиключний перелік документів, які здатні задовільнити інформаційний інтерес особи як суб'єкта корпоративних правовідносин, серед яких можна виділити: 1) установчі документи; 2) документи, що регулюють діяльність органів управління; протоколи засідань органів управління; 3) річна фінансова звітність; 4) документи бухгалтерського обліку 5) документи, що підтверджують права юридичної особи на майно; 6) аудиторські висновки та результати інших аудиторських послуг; 7) перелік афілійованих осіб; 8) положення про філії (представництва) юридичної особи; 9) положення та звіти про винагороду членів органів управління тощо. [169, с. 246]

Варто зазначити, що для забезпечення належного здійснення права на інформацію в порядку звернення із запитом існує потреба у встановленні строку, протягом якого особі повинна бути надана запитувана інформація уповноваженим органом корпорації. Так, для акціонерів та учасників ТОВ та ТДВ – згідно з ч. 2 ст. 113 ЗУ «Про АТ» та ч. 5 ст. 43 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» – такий строк становить 10 днів з дня надходження відповідної письмової вимоги. [169, с. 246-247] Водночас, чинне законодавство не встановлює жодного строку щодо отримання інформації в повних та командитних товариствах, кооперативах, кредитних спілках та інших корпораціях. [169, с. 247]

З огляду на зазначене, пропонується внести зміни до вищенаведених статей спеціальних законодавчих актів шляхом встановлення 10-денного строку для надання інформації на запит учасників та членів відповідних корпорацій. [169, с. 247]

Право на інформацію в учасника (акціонера, члена) корпорації виникає з моменту набуття особою участі в корпорації. Згідно з ч. 1 ст. 113 ЗУ «Про АТ», ч. 3 ст. 43 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», ст. 12 ЗУ «Про кооперацію», ст. 14 ЗУ «Про ОСББ», ч. 1 ст. 11 ЗУ «Про кредитні спілки» право на отримання інформації в порядку запиту забезпечується кожному учаснику (акціонеру, члену) корпорацій. [169, с. 247] В. М. Коссак слушно зазначає, що суб'єкт корпоративних відносин

має право на інформацію про діяльність корпоративної структури, учасником якої він є. А тому, як зазначає вчений, припинення корпоративних відносин на підставі договору або іншого розпорядчого правочину співпадає з моментом втрати поряд з іншими немайновими корпоративними правами, права на інформацію. [165, с. 50] [169, с. 247]

В учасника (акціонера, члена) корпорації відсутній обов'язок надання підтвердження свого статусу. Верховний Суд в Постанові від 01.12.2021 в справі № 908/58/21, зазначив, що не тільки обов'язок надання підтвердження прав на цінні папери не передбачено ст. 78 ЗУ «Про АТ» (мова йде про попередню редакцію закону – прим. Г. Ю.), але й в акціонерного товариства є можливість самостійно встановити перелік акціонерів. [185] [169, с. 247] Відповідно, корпорація не може обумовлювати реалізацію її учасником свого права на інформацію обов'язком підтвердження свого членства в ній. [169, с. 247]

Зазначимо, що відсутність визначеного способу надання інформації (надання її в письмовому вигляді, зокрема копій документів – прим. Г. Ю.), як зазначив Верховний Суд в Постанові від 03.12.2020 року в справі № 910/13808/19, не може бути достатньою підставою для відмови товариства надати його учаснику інформацію про свою діяльність у спосіб, в який просить учасник, адже така відмова є за своєю суттю безпідставним обмеженням права особи у виборі форми одержання інформації всупереч вимогам статті 34 Конституції України, статті 7 Закону України «Про інформацію». [186] [169, с. 247]

Здійснення корпоративного права на інформацію в порядку звернення із запитом, згідно з чинним законодавством, не обмежується періодом часу, за який особа має право отримувати інформацію. [36, с. 270] Подібний стан правового регулювання є дещо неоднозначним. [169, с. 247]

Справа в тому, що законодавець залишає поза увагою випадки, коли учасники (акціонери, члени) корпорації нерідко зловживають своїм правом на інформацію, звертаючись із запитом про отримання відомостей за попередні періоди діяльності корпорації не для задоволення свого інформаційного інтересу,

а з метою перешкодити діяльності органів управління корпорації у зв'язку з обсягом та характером запитуваної інформації, яку необхідно буде надати (в тому числі з виготовленими копіями документів). [169, с. 247] В цьому сенсі слушною є висловлена вченими пропозиція зі встановлення обмеження періоду, за який учасники (акціонери, члени) корпорації можуть ознайомлюватися з відповідними документами [187, с. 258-259] [36, с. 270] [169, с. 247]

Варто наголосити, що такий підхід повинен стосуватися лише тих документів, що містять інформацію, яка зі спливом часу представляє меншу цінність. В науці такі документи називаються «документами з обмеженим перспективним ефектом», з огляду на їх обмежену здатність задовольняти інформаційний інтерес в майбутньому [186, с. 258-259] В науці до таких документів відносять: 1) судові рішення пов'язані зі створенням, управлінням чи участю в юридичній особі (рішення в корпоративних спорах – прим. Г. Ю.); 2) протоколи засідань органів управління (виконавчого органу, наглядової ради); 3) значні договори (односторонні правочини) чи договори із заінтересованістю. [186, с. 258-259] [169, с. 247];

Однак на нашу думку, наведений перелік документів є дещо неповним і потребує розширення. Так, за вищенаведеним критерієм, до *документів з обмеженим перспективним ефектом*, можливість запиту яких повинна обмежуватися певним періодом діяльності юридичної особи, цілком можна віднести також: 1) будь-які договори, які виконувалися юридичною особою – в учасників (акціонерів, членів) корпорації є інтерес в контролі за діяльністю посадових осіб в цілому, який не обмежується виключно значними правочинами чи правочинами із заінтересованістю; 2) протоколи загальних зборів учасників (акціонерів, членів) юридичної особи – не зрозуміло чому вчені оминають увагою засідання найвищого органу управління корпорації; 3) документи фінансової звітності та документи бухгалтерського обліку; 4) звіти про виплату винагороди членам органів управління; 5) будь-які судові рішення, які стосуються юридичної особи – не тільки ті, які пов'язані з корпоративними спорами. [169, с. 247] Установчі документи юридичної особи (статут,

засновницький договір тощо), положення про органи управління, положення про винагороду членів органів управління, положення про філії та представництва, перелік афілійованих осіб, документи що підтверджують право власності на майно, кодекс корпоративного управління а також *договори, які продовжують виконуватися корпорацією (та інформація що їх стосується)* до таких документів не належать. [169, с. 247]

Серед вчених існує позиція, що здійснення права на інформацію щодо документів з «обмеженим перспективним ефектом» має бути обмежено строком в три роки. [187, с. 258-259] На нашу думку, запропонований строк, з урахуванням інтенсивності господарської діяльності та ступеню втрати актуальності інформації, що міститься в документах з обмеженим перспективним ефектом, є цілком слушним. [169, с. 247] Наприклад, згідно із §1102 (б) Закону штату Нью-Йорк «Про товариства з обмеженою відповідальністю» учасник товариства, при дотриманні розумних стандартів, встановлених статутом, може ознайомитися з фінансовою звітністю за останні три роки. [188] [169, с. 247] Згідно зі ст. L225-117 Комерційного кодексу Франції, будь-який акціонер може отримати документи, якщо вони *стосуються останніх трьох фінансових років товариства*, а саме: річні звіти, список посадових осіб органу управління, звіти органу управління, повідомлення про загальну суму виплачених винагород посадовим особам тощо. [169, с. 247]

В законодавстві деяких держав даний підхід імплементовано через обмежений строк зберігання документів, що відносяться до тих, які мають обмежений перспективний ефект. Так, згідно зі ст. 358 Закону Великобританії «Про компанії», компанія зобов'язана забезпечити доступ кожному своєму члену до протоколів засідань загальних зборів та прийнятих на них рішень за останні 10 років своєї діяльності. [169, с. 247] Згідно зі ст. 21 абзацом 2.1. ст. Закону Канади «Про бізнес корпорації», корпорація зобов'язана зберігати бухгалтерську звітність та протоколи засідань загальних зборів та прийнятих на них рішень протягом шести років після закінчення фінансового року, щодо якого такі документи складено. [189] [169, с. 247]

Водночас, потрібно усвідомлювати, що в учасника (акціонера, члена) корпорації може виникнути потреба в отриманні відомостей за більш ранній період діяльності юридичної особи. В цьому сенсі, законодавство не повинно створювати перешкод в отриманні такої інформації – лише спеціальний порядок доступу до неї з метою попередження зловживань правом на інформацію. [169, с. 247-248] Доступ до інформації корпорації за будь-який період її діяльності можна обумовити досягненням певного показника майнового цензу. До прикладу, згідно з ч. 4 ст. 197 Закону Іспанії «Про корпоративні підприємства», акціонерам, що володіють 25% акцій, не можна відмовити в отриманні запитуваної інформації. [169, с. 248]

На нашу думку, хоч така ідея і є слушною, втім розмір цензу є дещо завеликим. Так, в акціонерних товариствах розподіл статутного капіталу рідко коли передбачає наявність власників пакету акцій в 25%, а навіть якщо такі акціонери є, то подібний ценз ставить в надзвичайно невігідне становище добросовісних міноритарних акціонерів, чисельність яких є істотною, якщо не становить більшість. [169, с. 248] Іншим підприємницьким корпораціям, де передбачена обов'язкова майнова участь (ТОВ, ТДВ, командитні та повні товариства, виробничі кооперативи), не властива наявність великої кількості учасників (членів), однак доволі непоодинокими є випадки, коли більшість учасників (членів) також не представлена власниками часток та паїв в 25% статутного капіталу – подібні випадки також не варто залишати поза увагою, адже ценз в 25% суперечитиме інтересам більшості учасників (членів) корпорацій, що не є допустимим. [169, с. 248]

На нашу думку, розмір цензу доцільніше встановити на рівні одноосібного чи сукупного володіння часткою, акціями чи паєм в розмірі 10% статутного (складеного) капіталу чи пайового фонду, а в непідприємницьких корпораціях – кількісний ценз в розмірі 10% від загальної кількості членів (інтерес в запитуваній інформації повинні мати декілька осіб – прим Г. Ю.). В подальшому, залежно від того як подібна норма проявить себе в регулюванні правовідносин, розмір цензів може бути переглянуто. [169, с. 248]

О. В. Бігняк та О. В. Зудіхін, з метою попередження зловживанням корпоративним правом на інформацію, вважають, що критерієм характеру та обсягу інформації, яка підлягає наданню акціонерам, повинна бути участь останніх в загальних зборах. [36, с. 274-275] [190, с. 3-4] Так, обмеження здійснення права на інформацію тією мірою, якою це необхідно для підготовки до прийняття рішень з питань порядку денного, передбачено ч. 1 ст. 131 Закону Німеччини «Про акціонерні товариства», ст. 428 Кодексу комерційних компаній Польщі, в той час як ст. 196-197 Закону Іспанії «Про корпоративні підприємства» воно передбачено як щодо учасників товариств з обмеженою відповідальністю, так і акціонерів. [169, с. 248] Водночас цікаво, що на відміну від іспанського законодавства, в німецькому законодавстві такий підхід не поширюється щодо товариств з обмеженою відповідальністю, про що свідчить положення ст. 51а Закону Німеччини «Про товариства з обмеженою відповідальністю». [191] [169, с. 248]

На нашу думку, така диференціація в правовому регулюванні права на інформацію обумовлена усвідомленням німецьким законодавцем того, що наведена модель правового регулювання корпоративного права на інформацію є недосконалою. [169, с. 248] В усіх корпораціях, окрім акціонерних товариств, для яких законодавством передбачено обов'язок з розкриття значного масиву інформації, подібний підхід законодавця порушує баланс між забезпеченням превенції зловживанням правом на інформацію та можливості учасників (членів) корпорації, як суб'єктів корпоративних правовідносин, задовольнити свій правомірний інформаційний інтерес, оскільки іншого джерела задоволення інформаційного інтересу вони позбавлені. Розглянемо даний аспект дещо детальніше. [169, с. 248]

Якщо керуватися вищенаведеними формулюваннями й звертатися із запитом на отримання інформації учасник (акціонер, член) корпорації може лише для підготовки до питань порядку денного, то це означає, що в період між загальними зборами учасник (акціонер) корпорації не може отримати інформацію про останню, її діяльність. [169, с. 248] Зазначимо, що мова йде саме

про період між річними загальними зборами, оскільки скликання позачергових загальних зборів учасників (членів) корпорації є наслідком аналізу наявної інформації, яку неможливо попередньо отримати, допоки не буде скликано позачергові загальні збори та визначено їх порядок денний, переліком питань якого й обумовлене здійснення права на інформацію. [169, с. 248]

Як наслідок, особа не може задовольнити наступні інформаційні інтереси поза межами загальних зборів: 1) визначити ефективність діяльності корпорації, чи є потреба в збільшенні статутного капіталу, здійсненні реорганізації чи припинення корпорації; 2) здійснювати контроль та протидію недобросовісності з боку посадових осіб підприємницьких та непідприємницьких корпорацій, припинення їх повноважень та призначення нових членів органів управління; 3) отримати інформацію для оцінки ринкової вартості частки (акцій, паю) в статутному капіталі чи пайовому фонді (наприклад, при бажанні відчуження даних об'єктів) тощо. [169, с. 248] Серед іншого, внаслідок подібної моделі обмеження корпоративного права на інформацію, учасник (акціонер, член) корпорації також не може належним чином реалізувати правомочність із внесення пропозицій до порядку денного, оскільки її інформаційні запити обмежені лише питаннями, які винесені на порядок денний. [169, с. 248]

Так, звісно, згідно зі ст. 142 Закону Німеччини «Про акціонерні товариства», в акціонерів є можливість ініціювати аудит ведення справ товариства. Однак таке рішення приймається більшістю голосів на загальних зборах й, відповідно, ставить у вкрай не вигідне становище добросовісних міноритарних акціонерів, а надто у випадках, коли порушення вчинено мажоритарним (мажоритарними) акціонерами чи за їх сприяння. [169, с. 248]

Відповідно, міноритарні акціонери, в період між щорічними загальними зборами, за вищенаведених умов, практично позбавлені можливості виявити порушення в управлінні товариством оскільки не здатні задовольнити правомірний інформаційний інтерес індивідуально, а також звернутися до суду з позовом щодо примусового надання інформації, адже відповідне корпоративне право не було порушено. [169, с. 248] Більше того, за неможливості отримувати

інформацію про стан діяльності товариства в період між загальними зборами, в акціонерів відсутня можливість виявити обставини, які б свідчили про обґрунтовану потребу в проведенні такого аудиту (підозри в неправомірності дій посадових осіб, мажоритарних акціонерів тощо), а отже безумовне щорічне ініціювання його проведення не завжди може бути раціональним. [169, с. 248]

Таким чином, вважаємо, що модель регулювання права на інформацію, за якою здійснення даного права обмежується виключно підготовкою до загальних зборів, не варто імплементувати до українського законодавства з огляду на її обмежену ефективність. [169, с. 248]

Досліджуючи право учасника (акціонера, члена) корпорації на інформацію, слід також дослідити його з точки зору його здійснення щодо інформації, яка знаходиться в публічному доступі. В даному випадку, в першу чергу, слід виходити з того, що корпоративне право на інформацію покликане задовольняти інтерес учасника (акціонера, члена) корпорації в отриманні відомостей про неї, її діяльність, дочірні (контрольовані) компанії та їх діяльність, а також інші відомості, що можуть становити для нього правомірний інтерес. Саме для цього особі надається право ознайомлюватися з документами та інформацією в порядку запиту чи під час скликання й проведення загальних зборів. [169, с. 248]

Якщо ж інформація є у вільному доступі, то в особи вже наявна можливість задовільнити свій інформаційний інтерес а отже, в такому випадку, покладення на останню обов'язку із задоволення інформаційних запитів (в тому числі виготовлення – хоч і за кошти акціонера – необхідних копій) є необґрунтованим. Якщо особа мала можливість задовільнити свій інтерес в інший спосіб, аніж в порядку звернення із запитом, однак не скористалася нею, то звернення із запитом слід кваліфікувати як зловживання правом. [62, с. 78]

Наведене значною мірою стосується акціонерних товариств, щодо яких, згідно з а. 3 ч. 1 ст. 124 ЗУ «Про ринки капіталу» передбачено обов'язок із розкриття регульованої інформації, до складу якої, серед іншого, входять: [169, с. 249]

1) регулярна (річна та проміжна) інформація – про органи управління та їх посадових осіб; про господарську та фінансову діяльність; вчинення значних правочинів чи правочинів із заінтересованістю; річна фінансова звітність; звітність керівництва; структура капіталу; участь товариства в іншій юридичних особах; виплата дивідендів; виплата винагород посадовим особам тощо (ст. 126 ЗУ «Про ринки капіталу»);

2) інформація про власників голосуючих пакетів акцій акціонерних товариств, пакет яких становить 5 і більше відсотків акцій (ч. 3 ст. 124 ЗУ «Про ринки капіталу»);

3) особлива інформація – рішення про емісію цінних паперів понад 25% статутного капіталу; рішення про викуп товариством власних акцій; зміну акціонерів, яким належать голосуючі акції, розмір пакета яких стає більшим, меншим або дорівнює пороговому значенню пакета акцій; зміна складу посадових осіб. (ст. 128 ЗУ «Про ринки капіталу»).

Наведений нами перелік є неповним, оскільки є лише приблизною ілюстрацією того який масив відомостей про акціонерне товариство підлягає розкриттю і є публічно доступним. [169, с. 249]

З вищенаведеного можна зробити висновок, що досить велика кількість інформації про акціонерні товариства знаходиться в публічному доступі. Звернення із запитом на отримання інформації за таких умов створюватиме перешкоди в діяльності органів управління, покладаючи на них невинуватене навантаження із задоволення інформаційного інтересу акціонера, а також перешкоджатиме діяльності органів управління. [169, с. 249] Відповідно, з метою попередження ризиків пов'язаних із зловживанням правом на інформацію, в акціонерного товариства повинна бути законна можливість відмовити акціонеру в наданні інформації, яка вже є в публічному доступі. [169, с. 249]

Такий підхід відповідає сучасному стану правового регулювання права на інформацію щодо корпорацій. Так, згідно з а. 2 ч. 2 ст. 9 Директиви 2007/36/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 липня 2007 року (в редакції від 09 червня 2017 року) «Про здійснення окремих прав акціонерів лістингових

компаній», держави-члени ЄС можуть передбачити в своєму законодавстві, що відповідь на запит про отримання інформації вважається наданою, якщо відповідна інформація є доступною на Інтернет-сторінці акціонерного товариства. [169, с. 249] Аналогічне положення передбачено ст. 16¹ Закону Литви «Про акціонерні товариства». [192] Згідно з п. б) ч. 1 ст. 156 Закону Чехії «Про комерційні компанії та кооперативи (бізнес корпорації)», підставою для відмови в наданні інформації акціонеру є її наявність *в публічному доступі*. [169, с. 249]

На нашу думку, в українському законодавстві доцільно передбачити, що акціонерне товариство (власне, будь-яка корпорація загалом) *має право відмовити в наданні інформації*, якщо така інформація знаходиться в публічному доступі. [169, с. 249] З метою забезпечення інформаційного інтересу носія корпоративного права на інформацію, уповноважений орган корпорації зобов'язаний вказати у рішенні про відмову в наданні інформації які саме відомості знаходяться в публічному доступі та де з ними можна ознайомитися. [169, с. 249]

2.4. Особливості здійснення права на ліквідаційну квоту

Право учасників (акціонерів, членів) юридичної особи отримувати частину її активів або вартості цих активів пропорційно розміру частки, акцій чи паю у випадку ліквідації юридичної особи передбачено п. 6 ч. 3 ст. 96¹; ч. 12 ст. 111 ЦК України, п. 4 ч. 1 ст. 5 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», п. 3 ч. 1 ст. 27 та п. 2 ч. 2 ст. 28 ЗУ «Про АТ, п. г) а. 1 ст. 79 ЗУ «Про господарські товариства»; а. 6 ст. 29 ЗУ «Про кооперацію) та ч. 7 ст. 9 ЗУ «Про кредитні спілки». Дане право, з огляду на його спрямованість на задоволення майнового інтересу учасника (акціонера, члена) юридичної особи, відноситься до числа майнових корпоративних прав.

Розпочати дослідження права на ліквідаційну квоту слід з того, що здійснення права на отримання частини майна юридичної особи можлива лише у випадку її припинення шляхом ліквідації. Хоч юридична особа й може припинитися також шляхом реорганізації (злиття, приєднання, перетворення, поділу), право на ліквідаційну квоту учасників (акціонерів, членів) такої юридичної особи не виникає. [193, с. 106]

Реорганізація, на відміну від ліквідації, передбачає перехід майна юридичної особи, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів або закінчення строку для пред'явлення ними своїх вимог, а також перехід прав та обов'язків юридичної особи до її правонаступників. [193, с. 106-107] За таких умов, майно забезпечує можливість правонаступника здійснювати господарську діяльність, реалізовувати права та обов'язки, що перейшли до нього від правопередника, чим також досягається стабільність товарообігу. Здійснення права на отримання частини майна правопередника, за таких умов, перешкоджатиме досягненню вищенаведених цілей, а отже суперечитиме меті реорганізації юридичної особи. [193, с. 107]

Окрім цього, здійснення даного права при реорганізації юридичної особи суперечить інтересам її учасників (акціонерів, членів) брати участь в її діяльності, й задовольняти свої інтереси внаслідок досягнення цілей такої діяльності – отримувати прибуток, користуватися послугами членів юридичної

особи (споживчого кооперативу, зокрема кредитної спілки), сприяти покращенню навколишнього середовища, тощо. [193, с. 107]

Аналогічним чином, здійснення права на ліквідаційну квоту не відповідатиме інтересам учасників (акціонерів, членів) корпорації у випадку якщо остання буде примусово реорганізована – наприклад, в разі зловживання монопольним становищем, юридична особа підлягає поділу, що передбачено ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції». В даному випадку, майно, що залишилося від попередника, виступає базою ведення господарської діяльності правонаступника та не може використовуватися для поділу між його учасниками (акціонерами, членами), оскільки не відповідає їх інтересам. [193, с. 107]

Таким чином, розподілити майно, отримане правонаступником від свого правопередника, між учасниками (акціонерами, членами) правонаступника, можливо лише в тому випадку, якщо відносно останнього буде здійснюватися ліквідація на підставі відповідного рішення. [193, с. 107]

Традиційно в доктрині прийнято виділяти існування двох самостійних суб'єктивних прав – корпоративного майнового права на ліквідаційну квоту та похідного від нього права вимоги щодо отримання ліквідаційної квоти. [193, с. 107] Такої точки зору притримуються, зокрема, І. В. Спасибо-Фатєєва та А. В. Смітюх [86, с. 68] [18, с. 428-432] [193, с. 107] Корпоративне право на ліквідаційну квоту виникає в особи у зв'язку з набуттям статусу учасника (акціонера, члена) корпорації та полягає в можливості брати участь в розподілі майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів. [193, с. 107] Натомість, здійснення корпоративного права на ліквідаційну квоту породжує похідне зобов'язальне право на ліквідаційну квоту, змістом якого є право вимоги учасника (акціонера, члена) корпорації щодо виплати належної йому частини майна у зв'язку з ліквідацією корпорації.

Кожне із вищенаведених прав (майнове та зобов'язальне), якими опосередковується отримання учасником (акціонером, членом) корпорації ліквідаційної квоти, характеризується власними підставами здійснення.

Виходячи з положень ст. 111 ЦК України, розподілу майна між учасниками, як змісту корпоративного права на ліквідаційну квоту, передує низка юридичних фактів. Так, для того аби здійснити розподіл майна необхідно аби: 1) учасники (акціонери, члени) корпорації прийняли та зареєстрували рішення, яким ліквідується юридична особа; 2) пройшло не менше двох місяців, протягом яких здійснено ідентифікацію майна та зобов'язань корпорації, що викладено надалі в проміжному ліквідаційному балансі; 3) всі вимоги кредиторів корпорації було задоволено; 4) складено ліквідаційний баланс від імені ліквідаційної комісії, яким засвідчено майновий стан корпорації. [193, с. 107]

Варто звернути увагу, що особливість здійснення корпоративного права на ліквідаційну квоту обумовлена кількома факторами: 1) збереженням стабільності товарообігу; 2) недопущення ситуації, за якої як для кредиторів корпорації, так і для осіб, які здійснювали управління нею (створили потребу в ліквідації), в однаковій мірі несуть ризик втрати майна від неефективної господарської діяльності корпорації. Зокрема, ліквідаційна квота формується лише після того, як вимоги кредиторів будуть задоволені за рахунок майна корпорації – саме залишок розподілятиметься між учасниками (акціонерами, членами) корпорації. [193, с. 107] Розподіл залишку майна здійснюється на пропорційних засадах – за кожним учасником (акціонером, членом) юридичної особи закріплюється та частина залишку майна, яка відповідає (є пропорційною) розміру його частки, пакету акцій чи паю відносно статутного (складеного) капіталу чи пайового фонду. [193, с. 107]

Зобов'язальне право вимоги щодо виплати ліквідаційної квоти виникає з того моменту, як залишок майна корпорації, залишеного після задоволення вимог кредиторів, буде розподілений між учасниками (акціонерами, членами) корпорації – інакше кажучи, буде здійснено майнове корпоративне право на ліквідаційну квоту. Принагідно зазначимо, що, як стверджує В. І. Цікало, власники привілейованих акцій, у разі ліквідації акціонерного товариства, здійснюють своє право на ліквідаційну квоту шляхом отримання виплати ліквідаційної вартості належних їм привілейованих акцій, яку встановлюють у

статуті. Претендувати на отримання натуральної частини майна товариства, як зазначає вчений, власники привілейованих акцій не можуть. [70, с. 393] Наведене підтверджується п. 2 ч. 2 ст. 28 ЗУ «Про АТ».

Серед вчених висловлюється позиція, що ліквідаційна квота та майнове корпоративне право, яке опосередковує її виплату, виникають тільки якщо юридичну особу було вже припинено (ліквідовано) – після припинення корпоративних правовідносин [194, с. 40] В свою чергу, ми не поділяємо таку точку зору з огляду на наступне. Юридична особа є припиненою лише з дня, коли в єдиному державному реєстрі було здійснено відповідний запис на підставі передбачених законодавством документів, які передаються державному реєстратору (ч. 5 ст. 104, ч. 14 ст. 111 ЦК України). Однак перш ніж відповідні документи буде передано та запис про ліквідацію здійснено, залишок майна корпорації після задоволення вимог її кредиторів має бути розподілений між її учасниками (акціонерами, членами) та переданий у відповідних частинах кожному з них. (ч. 12 ст. 111 ЦК України). [193, с. 107] Таким чином, корпоративне та зобов'язальне право на ліквідаційну квоту здійснюється при існуванні корпорації, а не після її ліквідації, а отже і в межах корпоративних правовідносин. Відповідно, помилковим є твердження А. В. Сороченка про «надкорпоративний» характер даного права. [4, с. 49] [193, с. 107]

Д. С. Дерев'янюк звертає увагу на той факт, що питання порядку розподілу між учасниками товариства у разі його ліквідації майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, належить до компетенції загальних зборів учасників. [195, с. 67-68] Так, вищенаведене підтверджується п. 13 ч. 2 ст. 30 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», а також п. 29 ч. 2 ст. 39 ЗУ «Про АТ». Однак варто звернути увагу, що затвердження загальними зборами порядку розподілу майна між учасниками товариства здійснюється до початку процедури ліквідації (наприклад, в рішенні про ліквідацію юридичної особи). Адже з моменту початку ліквідаційної процедури, згідно з ч. 4 ст. 105 ЦК України, всі повноваження з управління юридичною особою (зокрема щодо розпорядження її майном) переходять до ліквідаційної комісії. Таким чином, саме ліквідаційна комісія

здійснюватиме фактичний розподіл залишку майна між учасниками (акціонерами, членами) юридичної особи після задоволення вимог її кредиторів, однак у відповідності із затвердженим загальними зборами порядком розподілу.

М. О. Суханов слушно зазначає, що законодавець не вказує на те, що розподіл повинен відбуватися пропорційно до частки, що належить учаснику, чи до оплаченої її частини. [118, с. 193-194] Таким чином, з формально-юридичної точки зору, про пропорційність розподілу між учасниками (акціонерами, членами) у результаті ліквідації корпорації майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, може йти мова лише в тому випадку, якщо такий порядок розподілу буде передбачено в рішенні загальних зборів. Вірно і навпаки – рішенням загальних зборів може бути передбачено відступ від засад пропорційності при розподілі майна в разі ліквідації корпорації. В усіх цих випадках яскраво простежується потенційна загроза із зловживання корпоративним правом на управління з боку мажоритарних учасників (акціонерів, членів) корпорації або ж більшості з них. Саме тому такі рішення, відповідно до чинного законодавства, приймаються трьома-чвертями голосів (ч. 2 ст. 34 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»; ч. 6 ст. 53 ЗУ «Про АТ»)

Як правило, виплата ліквідаційної квоти не передбачає існування різноманітних черг, за якими задовольнятимуться вимоги носіїв відповідного зобов'язального права вимоги. Виняток становить здійснення зазначеного права щодо акціонерів та вкладників командитних товариств. [193, с. 107] Зокрема, виплата ліквідаційної квоти за привілейованими акціями передує її виплаті за простими акціями. (ч. 1 ст. 137 ЗУ «Про АТ»). [193, с. 107] В свою чергу, в командитних товариствах право вимоги вкладників на виплату ліквідаційної квоти задовольняється пріоритетно перед аналогічним правом вимоги повних учасників. (ч. 2 ст. 139 ЦК України; п. г) абз. 1 ст. 79 ЗУ «Про господарські товариства»). [193, с. 107] Однак право вкладників командитних товариств на ліквідаційну квоту сформульовано в інший спосіб, аніж це ж право інших учасників (акціонерів, членів) корпорацій. Якщо традиційно виплата ліквідаційної квоти передбачає отримання особою частини залишку майна

корпорації після задоволення вимог кредиторів, яка відповідає її частці (акціям, паю), то право на ліквідаційну квоту вкладників передбачає отримання ними вкладу, який вони фактично внесли на момент заснування командитного товариства. [193, с. 107-108] В. В. Боднар, досліджуючи дане питання, вважає що проти вищенаведеної законодавчої моделі «навіть чи можуть бути серйозні заперечення». [196, с. 133] На нашу ж думку, існуючий підхід щодо законодавчого регулювання права вкладників на ліквідаційну квоту потребує перегляду з огляду на наступне.

Особливість правосуб'єктності вкладника командитного товариства полягає в тому, що відсутність в нього права управляти корпорацією (якщо інше не передбачено установчим документом чи довіреністю) компенсується майновою відповідальністю за боргами товариства в межах своїх вкладів та пріоритетністю задоволення його майнових прав. [193, с. 108] У зв'язку з відступленням права управляти діяльністю товариства (або значним його обмеженням, відповідно до запропонованої нами моделі правового статусу вкладника), а також розподілу ризику діяльності товариства в межах вартості своїх вкладів, вкладники командитного товариства переслідують єдину мету – майново збагатитися за рахунок отримання дивідендів чи, в разі ліквідації товариства, отримання ліквідаційної квоти пропорційно вартості своїх часток.

Варто погодитися з В. М. Кравчуком, що формулювання права на ліквідаційну квоту через можливість особи отримати внесений нею вклад позбавляє її доходу, який вона могла б отримати від діяльності товариства. Мова йде про ситуацію, за якою вартість майна, яка мусила би бути визначеною за вкладником із залишку майна корпорації після задоволення вимог кредиторів пропорційно розміру його частки, є більшою за вартість вклад на момент його внесення. [14, с. 342] [193, с. 108] Саме тому автор пропонує аби здійснення права вкладника на отримання ліквідаційної квоти здійснювалася за моделлю, яка передбачає спочатку виплату вкладнику його вкладу до статутного капіталу, після чого він залучається до розподілу залишку активів товариства після задоволення вимог кредиторів на пропорційних засадах разом з повними

учасниками товариства. [14, с. 342] На нашу думку, така пропозиція є цілком слушною та заслуговує на підтримку, оскільки повернення вкладникам в разі ліквідації командитного товариства виключно їх вкладу не відповідає економічному змісту їх участі в діяльності такого товариства. [193, с. 108]

Доволі малодослідженим аспектом права на отримання ліквідаційної квоти є його здійснення в межах процедури банкрутства, урегульованої Кодексом України з процедур банкрутства (далі – «КУЗПБ»), норми якого є спеціальними щодо інших нормативно-правових актів. [197] [193, с. 108]

Припинення юридичної особи в межах процедури банкрутства може здійснюватися на етапі процедури ліквідації, яка може завершитися наступним чином: 1) юридична особа, після задоволення вимог кредиторів, не володіє достатньою кількістю майна для продовження здійснення господарської діяльності, з огляду на що судом виноситься ухвала про її ліквідацію; (ч. 2 ст. 65 КУЗПБ) 2) юридична особа, після задоволення вимог кредиторів, володіє достатньою кількістю майна для продовження здійснення господарської діяльності, з огляду на що визнається судом такою, в якій відсутні борги. (ч. 5 ст. 65 КУЗПБ). [193, с. 108] За першої ситуації, здійснення права на ліквідаційну квоту є неможливим, оскільки відсутній об'єкт (майно), який би можна було розподілити. За другої ситуації, здійснення права на ліквідаційну квоту є недоцільним, оскільки суперечила б інтересам учасників (акціонерів, членів) юридичної особи щодо отримання майнових та немайнових вигод від її господарської діяльності, здійснення якої продовжуватиметься. [193, с. 108]

Звертаємо увагу, що наявність у юридичної особи майна після задоволення вимог її кредиторів саме по собі не є підставою для продовження здійснення нею господарської діяльності. Так, а. 2 ч. 5 ст. 65 КУЗПБ передбачено, що юридична особа може бути ліквідована на підставі ухвали господарського суду у випадку, коли положення законодавства встановлюють певні вимоги щодо розміру майна юридичної особи для провадження господарської діяльності, однак залишок активів після задоволення вимог кредиторів не відповідає встановленому законами України розміру майна. [193, с. 108] Вочевидь, в даному випадку норма

КУЗПБ відсилає до положень законодавства, якими встановлюються вимоги щодо мінімального розміру статутного капіталу [193, с. 108] До прикладу, статутний капітал АТ, згідно з ч. 1 ст. 16 ЗУ «Про АТ», повинен бути не меншим за 200 мінімальних заробітних плат на день його реєстрації. Статутний капітал страховиків залежить від того, яким видом страхової діяльності займається юридична особа: якщо мова йде про страхування життя, то його розмір повинен бути не менше 10 млн. євро, а якщо мова йде про будь-який інший вид страхової діяльності – 1 млн. євро (ст. 30 Закону України «Про страхування»). [198] [193, с. 108] В свою чергу, статутний капітал банку становить 200 мільйонів гривень. (ст. 31 Закону України «Про банки та банківську діяльність») [173] [193, с. 108]

Таким чином, якщо розмір майна юридичної особи, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, не відповідає вимогам, які висуваються законодавцем щодо статутного капіталу чи іншим законодавчим вимогам щодо розміру активів, необхідних для продовження здійснення господарської діяльності), то відповідна юридична особа підлягає ліквідації, а її залишок майна, з ціллю уникнення безхазяйного майна, має бути розподілений між її учасниками (акціонерами, членами). Втім аналіз чинного законодавчого регулювання процедури банкрутства дозволяє виявити певні недоліки в його правовій регламентації. [193, с. 108]

Зазначимо, що під час провадження у справі про банкрутство, згідно з ч. 14 ст. 39 КУЗПБ, корпоративні права засновників (учасників, акціонерів) боржника реалізуються з урахуванням обмежень, встановлених КУЗПБ. [193, с. 108] Так, особа, яка здійснює вихід із юридичної особи позбавляється права отримати виділену частку майна такої юридичної особи (а. 5 ч. 14 ст. 39 КУЗПБ). Принагідно зазначимо, що в даному випадку норма закону сформульована дещо некоректно, адже виділення частки в майні відбувається у разі припинення частки у спільній власності, водночас юридична особа та її учасники (акціонери, члени) не є співвласниками. Положення а. 5 ч. 14 ст. 39 КУЗПБ слід тлумачити таким чином, що в ній мова йде про виплату майна, еквівалентного ринковій вартості частки, акцій чи паю. [193, с. 108] В результаті

аналізу норм КУзПБ, вважаємо за необхідне звернути увагу на той факт, що цим законом не передбачено жодного положення, зміст якого свідчив би про обмеження здійснення права на ліквідаційну квоту. [193, с. 108]

Як ми зазначали раніше, у випадку якщо юридична особа ліквідується за загальною процедурою, то така ліквідація передбачає наступний алгоритм дій: спочатку відбувається розрахунок з кредиторами та складається ліквідаційний баланс, а потім залишок активів юридичної особи розподіляється між її учасниками (акціонерами, членами) [193, с. 108] Здійснення корпоративного права на ліквідаційну квоту передуює передачі документів, на підставі яких державний реєстратор реєструє ліквідацію корпорації, у зв'язку з чим відбувається остаточне припинення існування останньої. [193, с. 108] Втім подібний алгоритм дій не передбачено щодо ліквідації юридичної особи в межах процедури банкрутства.

Так, ч. 1 ст. 65 КУзПБ та ч. 2 ст. 65 КУзПБ передбачено, що після складення ліквідатором звіту та ліквідаційного балансу, дані документи (разом з додатковими документами) надсилаються господарському суду, який, за результатами їх розгляду, вирішує чи ліквідувати юридичну особу чи ні. Якщо суд доходить висновку щодо необхідності ліквідації юридичної особи, то відповідна ухвала надсилається державному реєстратору. [193, с. 108]

Як бачимо, ліквідація юридичної особи в межах процедури банкрутства не передбачає можливості розподілити та виплатити належну учасникам (акціонерам, членам) корпорації ліквідаційну квоту – даний етап просто не передбачено, з огляду на вищенаведений алгоритм дій. Наш висновок є особливо важливим у випадку, коли юридична особа ліквідується на підставі а. 2 ч. 5 ст. 65 КУзПБ [193, с. 108] Окрім цього, виплата ліквідаційної квоти чи здійснення розподілу залишку майна юридичної особи не становить змісту ані повноважень ліквідатора, ані процесуальних прав учасників (акціонерів, членів) корпорації. [193, с. 108] Безумовно, п. 6 ч. 1 ст. 64 КУзПБ, передбачено, що в шосту чергу ліквідатором задовольняються інші вимоги. Проте процедура розподілу майна юридичної особи та виплати її учасникам (акціонерам, членам) може

здійснюватися лише після завершення розрахунків з кредиторами, з метою забезпечення задоволення їх вимог та недопущення ситуації, за якої кредитори несли такий самий ризик втрати майна від неефективної господарської діяльності корпорації, як і особи, чиє неефективне управління обумовило необхідність в здійсненні процедури банкрутства й подальшої ліквідації юридичної особи. [193, с. 108] Більше того, задоволення вимог кредиторів відбувається до прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи, з огляду на що право на отримання ліквідаційної квоти ще не виникло, з огляду на що між юридичною особою та її учасниками (акціонерами, членами) не виникли зобов'язальні відносини, де останні набули б статусу кредиторів, а тим паче кредиторів шостої черги – не зможуть звернутися з вимогою щодо виплати ліквідаційної квоти. [193, с. 108]

Цілком ймовірною є ситуація, за якої навіть якщо процедура банкрутства юридичної особи завершується її очищенням від боргів, а залишок активів дозволяє продовжувати господарську діяльність, у самих учасників (акціонерів, членів) корпорації може бути відсутнім відповідний інтерес – такі особи бажатимуть розподілити залишок майна між собою. [193, с. 109] Це може бути обумовлене: 1) негативним досвідом ведення господарської діяльності і небажанням здійснювати її зокрема або будь-яку іншу взагалі: певна апатичність, або усвідомлення учасниками (акціонерами, членами) власної недосвідченості / некомпетентності для продовження діяльності чи ведення бізнесу як такого – учасники (акціонери, члени) бажають вийти з ринку взагалі; 2) бажанням розпочати новий бізнес, не бажаючи аби попередня компанія висіла на учасниках (акціонерах, членах) тягарем (репутаційним та майновим) тощо. [193, с. 109]

Згідно з п. 4 ст. 90 КУзПБ, відновлення платоспроможності є підставою для закриття провадження у справі про банкрутство. Як наслідок, якщо в учасників (акціонерів, членів) юридичної особи є бажання припинити її шляхом ліквідації та розподілити її майно між собою, то вони можуть скористатися двома шляхами: 1) прийняти рішення щодо ліквідації такої юридичної особи та

дотримуватися всіх процедурних аспектів встановлених в межах загальної процедури ліквідації; 2) продати свою компанію третім особам. [193, с. 109] Однак продаж корпорації може бути не вигідним, оскільки кінцева вартість майнового комплексу такої корпорації може зазнати істотного зниження у зв'язку з характером гудвілу, який передаватиметься покупцю. Натомість, більш вигідним може видатися розподіл майна між учасниками корпорації за загальною процедурою ліквідації. Проте застосування загальної процедури ліквідації юридичної особи, за даних обставин, супроводжується рядом недоліків. [193, с. 109]

По-перше, платоспроможність такої юридичної особи відновлено у зв'язку із задоволенням вимог її кредиторів. Проте, ч. 3 ст. 17 ЗУ «Про державну реєстрацію» передбачає, що реєстрація відомостей про припинення юридичної особи здійснюється лише після того, як спливе строк, протягом якого кредитори можуть заявити про свої вимоги до юридичної особи. Нагадаємо, що зазначений строк, відповідно до ч. 5 ст. 105 ЦК України, становить від 2 до 6 місяців. [199]. [193, с. 109] Отже, отримуємо абсурдну ситуацію, коли попри те, що юридична особа є очищеною від боргів перед кредиторами, її учасники (акціонери, члени) не можуть її ліквідувати протягом щонайменше 2 місяців для звернення кредиторів із своїми вимогами. [193, с. 109]

По-друге, доволі марним та необґрунтованим за зазначених умов є дотримання вимоги щодо необхідності скласти проміжний та затвердити ліквідаційний баланс. (ч. 8, 11 ст. 11 ЦК України) Адже, обидва документи складаються, в першу чергу, для визначення наявності заборгованостей юридичної особи та співвіднесення цих заборгованостей із її активами. Якщо юридична особа є очищеною від боргів перед третіми особами, то і в складенні таких документів, а також поданні звітів до податкових органів, Пенсійного фонду чи фондів соціального страхування немає особливого сенсу. (ч. 7 ст. 111 ЦК України) [193, с. 109]

По-третє, здійснення корпоративного права на ліквідаційну квоту (здійснення розподілу майна корпорації) є можливою також лише після спливу

щонайменше 2 місяців, протягом яких кредитори можуть пред'явити свої вимоги. (ч. 12 ст. 111 ЦК України) Справа в тому, розподіл активів корпорації здійснюється виключно після того, як буде затверджено ліквідаційний баланс. Натомість, затвердити ліквідаційний баланс можна лише після того, як спливе строк, протягом якого кредиторів можуть пред'явити свої вимоги. (ч. 11 ст. 111 ЦК України. [193, с. 109] Відповідно, не тільки припинення юридичної особи, але й здійснення права на отримання ліквідаційної квоти, за загальною процедурою, потребує спливу бодай 2-місячного строку. [193, с. 109]

Таким чином, можна побачити, що у випадку, коли, попри достатність майна юридичної особи після процедури банкрутства, в учасників (акціонерів, членів) останньої є бажання здійснити її ліквідацію та реалізувати своє право на ліквідаційну квоту, звернення до загальної процедури ліквідації є недоцільним, оскільки вона не відповідає обставинам, за яких відбувається ліквідація такої юридичної особи. [193, с. 109]

Вважаємо, що вищенаведені недоліки існуючого стану правового регулювання процедури банкрутства в аспекті здійснення права на ліквідаційну квоту можна подолати шляхом імплементації до КУЗПБ положень, які б закріплювали можливість здійснити розподіл залишку майна юридичної особи, утвореного після завершення розрахунків з кредиторами, яке не відповідає вимогам законодавства щодо ведення певної господарської діяльності. [193, с. 109] У випадку відсутності бажання з боку учасників (акціонерів, членів) юридичної особи продовжувати ведення її господарської діяльності, їм має бути надано право звертатися з клопотанням до суду щодо ініціювання процедури розподілу майна юридичної особи, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів. [193, с. 109]

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ II

1. Корпоративне право на управління корпорацією, залежно від кількості учасників (акціонерів, членів) корпорації, здатне існувати в двох формах залежно від кількості учасників (акціонерів, членів) корпорації: *право на здійснення управління* як форма одноосібного управління корпорацією та *право на участь в управлінні* як форма колективного управління корпорацією. В кожному з вищенаведених випадків право управляти корпорацією опосередковане різним змістом (складається з різних правомочностей) й характеризується досить відмінною процедурою здійснення;

2. Запропоновано наділити вкладників командитних товариств безумовним мінімальним обсягом управління – брати участь в прийнятті рішень з питань, які впливають на їхні корпоративні права та майнові інтереси, а саме: 1) щодо припинення юридичної особи; 2) щодо виплати дивідендів; 3) щодо внесення змін до статуту, які обмежують чи іншим чином змінюють їхні права. Такі рішення повинні прийматися за умови отримання більшості голосів як повних учасників, так і вкладників;

3. Запропоновано впровадити в межах інституту правочинів із заінтересованістю новий термін – «опосередкована заінтересованість». Під опосередкованою заінтересованістю слід розуміти непрямий конфлікт інтересів юридичної особи та її учасника (акціонера, члена) у зв'язку з наявністю безпосередньої заінтересованості у вчиненні правочину афілійованої особи учасника (акціонера, члена), яка пов'язана з учасником (акціонером, членом) відносинами контролю-підпорядкування, особистими (сімейними) зв'язками тощо та здатна впливати на здійснення ним управління. Особа, яка є «опосередковано заінтересованою» у вчиненні правочину з корпорацією, позбавляється права голосу з відповідного питання;

4. Необхідно за аналогією з регулюванням внесення пропозицій до порядку денного в акціонерних товариствах, передбачити аналогічний механізм здійснення даної правомочності в учасників всіх корпорацій (юридичних осіб, в яких існують корпоративні відносини), умови щодо строку подання пропозицій,

а також підстави обґрунтованої відмови в прийнятті пропозицій які підлягають обов'язковому врахуванню. Щодо тих корпорацій, в яких участь не посвідчується оборотоздатним об'єктом на кшталт частки, акцій, чи паю, обов'язковість включення пропозицій до порядку денного має бути обумовлена не майновим, а кількісним цензом – з пропозицією виступають особи, що становлять 10% від загальної кількості учасників (членів) корпорації;

5. Зобов'язальне право на отримання дивідендів, на відміну від корпоративного права, не є нерозривно пов'язаним з особою та є грошовим (майновим), щодо якого можлива зміна кредитора на підставі договорів, що опосередковують перехід майна (майнових прав) від однієї особи до іншої (цесії, факторингу, міни, дарування та ін.);

6. Зміст корпоративного права на інформацію повинен охоплювати правомочність учасників (акціонерів, членів) материнських (контролюючих) корпорацій отримувати інформацію про дочірні (контрольовані) компанії та їх діяльність;

7. У випадку якщо запитувана інформація учасником (акціонером, членом) корпорації знаходиться в публічному доступі, остання повинна мати можливість відмовити в наданні такої інформації. З метою забезпечення інформаційного інтересу носія корпоративного права на інформацію, уповноважений орган корпорації зобов'язаний вказати у рішенні про відмову в наданні інформації які саме відомості знаходяться в публічному доступі та де з ними можна ознайомитися;

8. Запропоновано надати учасникам (акціонерам, членам) корпорацій право на ліквідаційну квоту щодо розподілу майна корпорації, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів в порядку ліквідаційної процедури і якого недостатньо для продовження господарської діяльності юридичної особи. У випадку відсутності бажання з боку учасників (акціонерів, членів) юридичної особи щодо продовження ведення її господарської діяльності, їм має бути надано право звертатися з клопотанням до суду щодо ініціювання процедури розподілу майна юридичної особи, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

3.1. Особливості захисту права на управління корпорацією.

Оскарження рішень загальних зборів

Наріжним каменем корпоративних правовідносин є здатність учасників (акціонерів, членів) корпорації здійснювати управління останньою, у зв'язку з чим вони наділяються відповідним корпоративним правом. Особлива роль суб'єктивного корпоративного права на управління корпорацією полягає в тому, що завдяки йому гарантується здійснення решти корпоративних прав (приймаються рішення, які обумовлюють настання необхідних додаткових юридичних фактів для виникнення прав вимоги; встановлюються процедури збереження та надання інформації тощо) та організовується господарська діяльність корпорації. [200, с. 138] Наведене значення аналізованого корпоративного права позначається як на кількості епізодів його порушення, так і на чисельності звернень до суду за його захистом. Найчастіше позивачі захищають порушене право на управління оскаржуючи рішення загальних зборів та визнаючи їх недійсними.

Попри вищенаведене, вимушені зазначити, що ані національне законодавство, ані вітчизняна правова доктрина наразі не забезпечують ефективної моделі оскарження рішень загальних зборів учасників (акціонерів, членів) корпорації та визнання їх недійсними. [200, с. 138] Однак перш ніж перейти до безпосереднього дослідження недоліків правового регулювання зазначеного способу захисту та напрацювання власних пропозиції щодо його вдосконалення, необхідно встановити правову природу рішення загальних зборів як юридичного факту. [200, с. 138]

В. І. Борисова, А. В. Зеліско вважають, що рішення загальних зборів є особливим юридичним актом, який приймається у процесі здійснення вказаним органом своєї компетенції й спрямований на формування волі юридичної особи. [122, с. 117] [201, с. 76-79] О. В. Гарагонич, О. В. Бігняк та І. М. Галіян вважають, що рішення загальних зборів є актом ненормативного характеру. [25, с. 257-258]

[36, 309] [202, с. 65]. О. В. Кучмієнко вважає, що рішення загальних зборів є правочином, спрямованим на встановлення, зміну чи припинення правовідношення. [62, с. 146-147] [200, с. 138] Українська правозастосовна практика демонструє усталену позицію з питання правової природи рішень загальних зборів – останні відносять до актів ненормативного характеру, здатних обумовити виникнення правових наслідків. При цьому, судова практика категорично заперечує можливість кваліфікації рішення загальних зборів як правочину. [203] [200, с. 138]

Цікаво, що Верховний Суд в Постанові від 26.01.2022 в справі № 911/2525/19, при аналізі природи рішень загальних зборів, спочатку визначає рішення загальних зборів як акт ненормативного характеру, і тільки потім вдається до аналізу того що саме позначається поняттям «правочин», не вдаючись до порівняльного аналізу природи рішень загальних зборів та зіставлення їх з правочинами за кожною зі встановлених ознак останніх. [204] В більшості же випадків, як от в Постанові Верховного Суду від 15.02.2023 в справі № 910/8343/21, судова практика йде шляхом сухої констатації твердження щодо кваліфікації рішення загальних зборів як акту ненормативного характеру, навіть не вдаючись до встановлення ознак правочинів, не кажучи вже про зіставлення з ними рішень загальних зборів. [154] Наведене свідчить, що природа рішень загальних зборів в судовій практиці сформувався як аксіома, а висновок про неможливість їх визнання різновидами правочинів робиться без дійсного аналізу та зіставлення двох правових явищ. Як наслідок, аби з'ясувати чи є рішення загальних зборів правочином, необхідно встановити наявність або відсутність в ньому ознак правочинів.

І. А. Безклубий під правочином розуміє правомірну дію особи, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. [205, с. 31-32] Д. П. Цвігун визначає правочин як дію дієздатного суб'єкта цивільного права, яка спрямована на встановлення, зміну та припинення цивільних прав і обов'язків, які не суперечать праву і спрямовані на задоволення особистих прав та інтересів чи прав та інтересів інших осіб. [206, с. 42] [200, с. 139] Г. Б. Яновицька та

Кучер В. О. вважають, що правочин є дією, спрямованою не тільки на виникнення, зміну та припинення прав та обов'язків, але й яка породжує правовий результат. [207] О. В. Дзера стверджує, що правочинам, на відміну від деяких інших підстав виникнення цивільних прав та обов'язків (наприклад, юридичних та фактичних вчинків, заподіяння шкоди) притаманне правомірне вольове вчинення особою, яка має належний статус суб'єкта цивільного права, юридичних дій, спрямованих на свідоме створення конкретного цивільного правового результату для себе або інших осіб. [208] І. В. Давидова та С. В. Ясечко визначають правочини як правомірні вольові дії суб'єктів правовідносин, спрямовані на настання правового результату. [209, с. 25-27] [210, с. 84]. Законодавче визначення правочину міститься в ч. 1 ст. 203 ЦК України, згідно з якою правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. [200, с. 139]

Відповідно, характерними ознаками правочину як юридичного факту є те, що він: 1) є актом волевиявлення; 2) є результатом правочину є виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків суб'єктів правовідносин; 3) вчиняється в межах правоздатності та дієздатності суб'єктів відповідних правовідносин; 4) спрямований на досягнення правомірного результату. [200, с. 139]

Як ми зазначали раніше, орган управління юридичною особою не є правосуб'єктним утворенням. Якщо загальні збори не є правосуб'єктним утворенням, то видається логічним припустити, що прийняте таким органом рішення не може вважати правочином, оскільки останні повинні вчинятися суб'єктами правовідносин. Однак таке припущення є дещо хибним. Справа в тому, що загальні збори є органом управління через який діє юридична особа, а тому коли загальні збори корпорації приймають те чи інше управлінське рішення, останнє є не стільки рішенням органу управління, скільки рішенням корпорації як правосуб'єктного утворення. [200, с. 139] Як наслідок, відсутність правосуб'єктності в органу управління юридичної особи не перешкоджає можливості кваліфікувати рішення загальних зборів як правочин.

На думку О. В. Гарагонича, кваліфікації рішень загальних зборів як правочинів перешкоджає той факт, що в результаті їх прийняття породжуються правові наслідки, які є обов'язковими як для осіб, що голосували «за» прийняте рішення, так і осіб, які віддали свій голос «проти». [25, с. 257] З цією позицією ми також не можемо погодитися. [200, с. 139] Попри те, що рішення загальних зборів є втіленням колективної волі учасників (акціонерів, членів), які брали участь в голосуванні з питань порядку денного, рішення загальних зборів є реалізацією компетенції органу управління юридичної особи і з моменту його прийняття є реалізацією сформованої волі юридичної особи (яка є результатом трансформації волі більшості осіб, які брали участь в засіданні загальних зборів) як відокремленого суб'єкта порівняно з учасниками (акціонерами, членами), які входять до її складу. [200, с. 139]

Відповідно, при аналізі правової природи рішення загальних зборів як юридичного факту, необхідно брати до уваги специфічність юридичної особи як суб'єкта правовідносин – в який спосіб відбувається формування та виявлення її волі. Правовий результат, обумовлений рішенням загальних зборів, настає відповідно до волі юридичної особи. Натомість, той факт, що правові наслідки є обов'язковими для осіб, які не голосували за прийняте рішення, свідчить лише про особливість рішення загальних зборів юридичної особи як правочину, аніж спростовує такий висновок щодо його правової природи. [200, с. 139]

А. В. Зеліско вбачає неможливість кваліфікації рішення загальних зборів як правочину з огляду на той факт, що воно здатне породити правові наслідки лише в межах внутрішніх відносин. Натомість, якщо мова йде про зовнішні правовідносини з учасниками цивільного обороту, рішення загальних зборів може породити правові наслідки у вигляді прав та обов'язків юридичної особи як учасника цивільних правовідносин лише за умови поєднання юридичних актів як вищого органу управління, так і виконавчого, які становлять єдиний юридичний склад. [201, с. 76-79]. На нашу думку, з такою аргументацією складно погодитися, оскільки вона не ґрунтується на протиставленні рішення загальних зборів як юридичного факту ознакам, які притаманні правочинам. [200, с. 139]

В межах внутрішніх (корпоративних) правовідносин рішенням загальних зборів може бути схвалено правочин із заінтересованістю та уповноважено виконавчий орган на його вчинення у відносинах з третіми особами. [200, с. 139]

В даному випадку відбувається санкціонування дій виконавчого органу від імені юридичної особи, а отже прийняття рішення щодо взяття нею на себе прав та обов'язків за тим чи іншим договором, що не може тлумачитися виключно в межах внутрішніх корпоративних правовідносин. Аналогічно, здатність рішення загальних зборів породити правові наслідки в межах зовнішніх правовідносин простежується на прикладі припинення чи реорганізації юридичної особи – відповідне рішення загальних зборів хоч і не здатне обумовити сам факт припинення чи реорганізації, однак породжує правовий наслідок у вигляді ініціювання відповідної процедури. [200, с. 139]

На нашу думку, досить дивно, що А. В. Зеліско не припускає можливість рішення загальних зборів проявлятися як правочин бодай в межах внутрішніх корпоративних правовідносин. Адже створюючи органи управління, розподіляючи прибуток, обираючи та припиняючи повноваження посадової особи шляхом прийняття відповідних рішень загальними зборами, останні відповідають всім ознакам правочину: є вольовими правомірними діями юридичної особи як суб'єкта правовідносин, що породжують правовий результат у вигляді виникнення, зміни чи припинення прав та обов'язків. [200, 139]

Більше того, у внутрішніх корпоративних правовідносинах теж може проявлятися взаємодія загальних зборів та виконавчого органу, що, натомість, не заперечує можливість кваліфікації рішень загальних зборів як правочину. Наприклад, той факт, що виконавчий орган повинен звернутися до державного реєстратора у разі прийняття рішення про внесення змін до установчого документу не спростовує того, що правові наслідки у вигляді організаційних змін внутрішніх корпоративних правовідносин настали у зв'язку з прийняттям відповідного рішення загальних зборів, а подальша реєстрація покликана лише забезпечити поінформованість третіх осіб про відповідні зміни. [200, с. 139]

Таким чином, в результаті проведеного аналізу та зіставлення рішення загальних зборів з ознаками правочину, ми підтримуємо позицію тих вчених, які вважають, що рішення загальних зборів є правочином. [200, с. 138]

Право на оскарження рішення загальних зборів передбачено ст. 61 ЗУ «Про АТ» та п. 8 ч. 1 ст. 258 ЦК України. Строк позовної давності для оскарження рішення загальних зборів залежить від того, про яку корпорацію йде мова. Для акціонерних товариств строк позовної давності, згідно зі ст. 61 ЗУ «Про АТ», становить 6 місяців з дня прийняття рішення. Для решти господарських товариств, строк позовної давності, згідно з п. 8 ст. 251 ЦК України, становить 1 рік. До прикладу, згідно зі §178 та § 302 Комерційного кодексу Естонії строк позовної давності для оскарження рішення загальних зборів акціонерних товариств становить 3 роки з дня прийняття рішення, а для членів повних товариств – 3 місяці, згідно з ч. 4 § 93 Закону. Уніфікований підхід продемонстровано в законодавстві Болгарії – згідно з ч. 2 ст. 74 Комерційного кодексу Болгарії, строк позовної давності для оскарження рішень загальних зборів *всіх компаній (корпорацій)* становить 3 місяці. [211]

Варто звернути увагу, що інколи в позовній заяві учасники (акціонери, члени) корпорацій зазначають вимогу «визнати недійсним та скасувати рішення загальних зборів». Так, наприклад, подібна позовна вимога була заявлена до Верховного Суду, про що свідчить зміст Постанови від 18.06.2020 в справі № 922/1393/19. [212] Щодо подібних позовних вимог варто погодитися з Л. В. Сіщук, що такі вимоги є альтернативними (*не можуть заявлятися одночасно – прим. Г. Ю.*), оскільки призводять до різних правових наслідків: у разі визнання рішення загальних зборів недійсним таке рішення не породжує правових наслідків з дня його прийняття; скасування рішення загальних зборів товариства означає втрату чинності таким актом з моменту набрання чинності відповідним судовим рішенням [213, с. 101-102] Так, наприклад, Верховний Суд в Постанові від 17.07.2018 в справі № 916/2386/17 зазначив, що чинним законодавством не передбачено одночасне визнання недійсним та скасування

рішення загальних зборів товариства, такі вимоги за своєю правовою суттю є альтернативними, оскільки мають різні правові наслідки. [214]

Згідно зі ст. 61 ЗУ «Про АТ» правом на оскарження рішення загальних зборів наділені лише ті акціонери, чий права та охоронювані законом інтереси було порушено, та лише за умови, що рішення загальних зборів або порядок прийняття такого рішення порушують вимоги цього Закону, інших актів законодавства, статуту чи положення про загальні збори акціонерного товариства. [200, с. 139] Правозастосовна практика Верховного Суду свідчить, що позовні вимоги позивача пов'язані з визнанням недійсним рішення загальних зборів можуть бути задоволені лише за умови доведення факту порушення прав та інтересів учасника (акціонера, члена) корпорації. [215] [200, с. 139]

Щодо обставин, які обумовлюють можливість визнання рішень загальних зборів недійсними, то ними є: 1) відсутність кворуму для проведення загальних зборів; 2) прийняття загальними зборами рішень з питань, не включених до порядку денного загальних зборів товариства; 3) прийняття загальними зборами рішення про зміну статутного капіталу товариства, якщо не дотримано процедури надання акціонерам (учасникам) відповідної інформації; 4) відсутність протоколу загальних зборів 5) відсутність або неналежне повідомлення про скликання загальних зборів; 6) невідповідність рішень загальних зборів нормам законодавства [216] [208, с. 139]

Таким чином, можна зробити висновок, що правом на оскарження рішення загальних зборів наділена особа, яка на момент його прийняття перебувала у статусі учасника (акціонера, члена) корпорації та чий права та інтересам була завдана шкода шляхом їх порушення. Однак наведене спонукає задатися питанням – чи може рішення загальних зборів бути оскарженим особою, яка отримала статус учасника (акціонера, члена) корпорації вже після його прийняття? [200, с. 139]

Верховний Суд в Постанові від 07.10.2020 року в справі № 450/2286/16-ц визнав, що право оскаржити рішення загальних зборів ТОВ може перейти в порядку спадкування, однак не як корпоративне право, а як суб'єктивне право

спадкодавця. [217] В даному випадку, суд визнав можливість переходу права на оскарження рішення загальних зборів в порядку універсального правонаступництва – спадкування, з чим ми не можемо не погодитися. [200, с. 139]

Універсальне правонаступництво полягає в тому, що права та обов'язки правопередника переходять до його правонаступника в тому обсязі, в якому правопередник ними володів на момент своєї смерті чи припинення або реорганізації (якщо мова йде про юридичну особу), за винятком тих, які не входять до складу спадщини (ст. 1219 ЦК України). Відповідно, якщо особа набула право оскаржити рішення загальних зборів перед своєю смертю (припиненням чи реорганізацією), то дане право здатне перейти в порядку універсального правонаступництва до її правонаступника. [200, с. 139]

В даному випадку не зайвим буде наголосити, що положення ст. 1219 ЦК України, яким заперечується можливість права участі входити до спадщини, є неактуальним, адже в його основу покладено концепція права участі як особистого немайнового права, нерозривно пов'язаного з його носієм, що не відповідає дійсності у випадку набуття права участі та решти корпоративних прав (а також обов'язків) при зміні власника частки (акцій, паю). Відповідно, ст. 1219 ЦК України не може використовуватися на користь твердження про нерозривність права на оскарження рішення загальних зборів як права, що впливає з участі в корпорації. [200, с. 139]

Попри зазначене, на нашу думку, перехід права на оскарження рішення загальних зборів може відбуватися не тільки при універсальному, але й сингулярному правонаступництві. [200, с. 140]

Сингулярному правонаступництву, на відміну від універсального, притаманний перехід лише окремої групи прав та обов'язків, які належали правопереднику. При відчуженні частки (акцій, паю) відбувається перехід всіх прав та обов'язків, посвідчуваних даними оборотоздатними об'єктами – набувач частки (акцій, паю) заступає відчужувача в корпоративних правовідносинах. Відповідно, якщо на момент відчуження частки (акцій, паю) у відчужувача

виникло право звернутися до суду з вимогою щодо визнання недійсним рішення загальних зборів, дане право належить йому як учаснику (акціонеру, члену) юридичної особи, а отже посвідчується часткою (акцією, паєм) та здатне перейти разом з відповідним оборотоздатним об'єктом до набувача. Раніше ми вже зазначали, що частка (акції, пай) здатні посвідчувати корпоративні права, якими особа не володіла на момент набуття оборотоздатного об'єкту (наприклад, при розширенні сукупності корпоративних прав в установчому документі). [200, с. 140] На сингулярному правонаступництві в правах учасника (акціонера, члена) при відчуженні частки (акцій, паю) наголошується й у вітчизняній науці, зокрема А. В. Смітюхом та Л. В. Сіщук. [18, с. 25] [218, с. 158-159]

Наведене дозволяє зробити висновок, що якщо акціонер на момент продажу (відчуження) володів правом на оскарження рішення загальних зборів, то дане право переходить до нового акціонера в складі комплексу прав, посвідчуваних акцією. [200, с. 140] Принагідно зазначимо, Комісія з питань права Англії та Уельсу у своєму Звіті від 1997 року дійшла аналогічного висновку відносно можливості права на звернення з похідним позовом перейти в порядку сингулярного правонаступництва до набувача частки (акцій): комісія зазначила, що «право на пред'явлення похідного позову входить до в'язки прав, що посвідчуються акцією (часткою)». [219] [200, с. 140]

Зазначимо, що відповідно до ст. 262 ЦК України зміна сторони зобов'язання не призводить до переривання перебігу строку позовної давності. Дана норма стосується сингулярного правонаступництва в зобов'язальних правовідносин. [200, с. 140] В свою чергу, правова природа корпоративних правовідносин не є зобов'язальною у зв'язку з тим, що корпоративні права (право на отримання інформації, право на участь в розподілі дивідендів, право на управління) не припиняються належним виконанням кореспондуючих їм обов'язків та не приводять до припинення правовідношення членства, тобто є правами на власні дії. [200, с. 140] Однак, оскільки сингулярне правонаступництво в корпоративних правовідносинах здійснюється через зміну суб'єкта корпоративних правовідносин, то ст. 262 ЦК України є в повній мірою

застосовною при відчуженні частки (акцій, паю). Відповідно, висновок про здатність права особи оскаржити рішення загальних зборів перейти в порядку сингулярного правонаступництва до набувача частки (акцій, паю) не може негативно вплинути на стабільність корпоративних правовідносин чи цивільного товарообігу, оскільки не перериватиме перебіг строків позовної давності [200, с. 140]

Оскільки надання права оскаржувати рішення загальних зборів кожному учаснику (акціонеру, члену) корпорації, незалежно від того, чи здатен він одноосібно чи сукупно з іншими особами, чий права та інтереси було порушено рішенням загальних зборів, змінити результати голосування з питань порядку денного, здатне порушити баланс інтересів меншості та більшості осіб, які входять до складу корпорації, а також самої корпорації, в законодавствах іноземних держав передбачено майновий ценз одноосібного чи сукупного володіння часткою (акціями) в статутному капіталі. [200, с. 140]

Так, згідно зі ст. 206 Закону Іспанії «Про корпоративні підприємства» оскаржити рішення загальних зборів акціонерного товариства можуть акціонери, що володіють: 1) 1% статутного капіталу для ПрАТ; 2) 0,001% статутного капіталу для ПАТ. [30] Дещо інші розміри цензу передбачені законодавством Італії – згідно зі ст. 2377 Цивільного кодексу Італії ценз для акціонерів ПАТ становить 1%, а для акціонерів ПрАТ – 5% статутного капіталу. [220] [200, с. 140]

Варто зазначити, що саме по собі встановлення подібного цензу хоч і спрямоване на превенцію зловживанням з боку учасників (акціонерів, членів) корпорації при зверненні до суду з позовом про визнання рішень загальних зборів недійсними, однак ця модель правового регулювання на позбавлена недоліків. [200, с. 140] Доцільність встановлення майнового цензу для оскарження рішень загальних зборів можна проаналізувати шляхом зіставлення з майновим цензом встановленим для звернення до суду з похідним позовом.

Похідний позов – є нетрадиційним способом захисту порушених прав та інтересів юридичної особи, коли її учасники (акціонери, члени), які завжди становлять меншість, наділяються правом звертатися від її імені за захистом,

яким вони не наділені за звичайних обставин, у зв'язку з тим, що юридична особа, через дефект волі, не здатна здійснити це самостійно. Відповідно, майновий ценз в межах похідного позову є не стільки інструментом обмеження, скільки інструментом уповноваження. [200, с. 140] Натомість, якщо застосувати майновий ценз до такого способу захисту корпоративних прав як оскарження рішення загальних зборів (визнання їх недійсними), то в даному випадку він виступатиме інструментом обмеження. Справа в тому, що, звертаючись з позовом про визнання недійсним рішення загальних зборів, особа реалізує належне їй право на захист. [200, с. 140] Через це не тільки ценз обмежуватиме право на захист, але й позбавлятиме його в цілому у випадках, коли права лише одного чи декількох учасників є порушеними, а останні не здатні подолати встановлений ценз. [200, с. 140] Якщо ж оскарження рішення загальних зборів обумовлене подоланням майнового цензу, а індивідуальний учасник (акціонер, член) корпорації не здатен його подолати, то виникає ситуація, коли майновий ценз виступатиме інструментом позбавлення права на захист, що порушуватиме ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 55 Конституції, якими гарантується право на справедливий суд та право на захист. [221] [222] [200, с. 140]

Усвідомлення вищенаведеної проблеми імплементації до національного законодавства майнового цензу відносно оскарження рішення загальних зборів обумовило потребу визначенні в законодавствах іноземних держав іншого способу захисту порушеного права міноритарного учасника (акціонера, члена). Наприклад, а. 2 ч. 1 ст. 206 Закону Іспанії «Про корпоративні підприємства» та а. 4 ст. 2377 Цивільного Кодексу Італії передбачено, що особи, що не володіють необхідною кількістю акцій, мають право звернутися з позовом про відшкодування шкоди. [200, с. 140]

Однак якщо подібна модель правового регулювання і здатна певною мірою вирішити питання позбавлення міноритарного учасника (акціонера, члена) захистити своє порушене право на управління, такий спосіб захисту навряд чи можна назвати ефективним. Більше того, такий підхід не вирішує суттєвий

недолік обумовлення оскарження рішення загальних зборів необхідністю подолати визначений законодавством розмір майнового цензу.

Справа в тому, що міноритарний учасник (акціонер, член) здатен вплинути на результат голосування з питань порядку денного не тільки шляхом віддання свого голосу, але надаючи релевантну інформацію чи обговорюючи питання порядку денного або пропонуючи власні питання, які попередньо не вносилися до порядку денного. Встановлення ж майнового цензу перешкоджатиме такій особі захистити свої права, попри наявну в неї можливість вплинути на підсумкове рішення загальних зборів. [200, с. 140] Аналогічної точки зору притримується й О. Р. Ковалишин та Л. В. Сіщук. [34, с. 38] [213, с. 101] Верховний Суд в Постанові від 21.03.2023 в справі № 914/2565/21 справедливо зазначив, що «вплив учасника (акціонера, члена) корпорації на результати голосування не вичерпується кількістю його голосів. [223]

Однак аналіз такого способу захисту порушеного корпоративного права на управління як оскарження рішень загальних зборів (визнання їх недійсним) буде неповним, якщо не буде здійснений в розрізі оцінки його законодавчої моделі здійснення такому критерію як належність. Безумовно, що належність способу захисту визначається тим, наскільки ефективно такий обраний спосіб захисту відновлює порушене (невизнане, оспорюване право) та / або інтерес, чи надати справедливе відшкодування. Однак належний спосіб захисту, серед іншого, повинен відповідати такій ознаці як співрозмірність. [200, с. 141] Так, Верховний Суд в Постанові від 01.06.2023 в справі № 914/596/22 зазначив, що вирішуючи питання щодо визнання недійсними рішення загальних зборів, суди мають враховувати баланс інтересів усіх співвласників та самого ОСББ, уникати зайвого втручання в питання діяльності ОСББ, які вирішуються загальними зборами співвласників. [224] [200, с. 141]

В. В. Петруня зазначає, що критерій співрозмірності означає, що «цілі обмежень прав мають бути істотними, а засоби їх досягнення – обґрунтованими і мінімально обтяжливими для осіб, чиї права обмежуються». [225, с. 138] Згідно з М. К. Богуш, співрозмірність означає що «порушене право поновлюється на

стільки, наскільки воно порушене, але в будь-якому випадку не більше». [22, с. 115] На думку О. О. Кота, співрозмірність способу захисту означає, що право відновлюється співрозмірно із заподіяною шкодою. Вчений продовжує, що часом спосіб захисту може бути ефективним, однак не відповідати характеру порушення. [226, с. 213-214].

Безумовно, якщо правом на оскарження рішень загальних зборів (визнання їх недійсними) буде наділена будь-яка особа, незалежно від розміру частки (акцій, паю) чи член корпорації, в якій відсутній оборотоздатний об'єкт, однак загальна кількість членів якої становить, наприклад, 100 осіб, то такий спосіб захисту не відповідатиме ознаці співрозмірності, оскільки: 1) створюватиме підстави для зловживання правом на захист; 2) незалежно від здатності особи вплинути на підсумкове рішення загальних зборів нівелюватиме результат волевиявлення ледь не всіх учасників (акціонерів, членів) корпорації. [200, с. 141] За таких обставин баланс інтересів є істотно порушеним, оскільки шкода завдана решті учасників та корпорації є надмірною порівняно із захищеним правом; створюється реальна загроза стабільності діяльності корпорації. [200, с. 141]

Вищенаведене дозволяє зробити висновок, що встановлення майнового цензу для оскарження рішення загальних зборів (визнання його недійсним) не здатне забезпечити ефективний захист порушеного суб'єктивного права на управління корпорацією, а отже така модель правового регулювання не повинна бути імплементована до національного законодавства. Натомість, надання права оскаржувати рішення загальних зборів кожному учаснику (акціонеру, члену) корпорації призведе до невідповідності такого способу захисту критерію співрозмірності. На нашу думку, оскарження рішення загальних зборів відповідатиме критерію співрозмірності в тому випадку, якщо суди будуть встановлювати здатність позивача вплинути на результат голосування в тому числі у спосіб, відмінний від безпосереднього голосування. Власне, як ми зазначали раніше, правозастосовна практика демонструє застосування саме

такого підходу при розгляді справ про оскарження рішення загальних зборів. [200, 141]

Підставою визнання недійсним рішення загальних зборів є недотримання вимоги щодо наявності кворуму. Поняттям «кворум» позначається кількісне вираження сукупності учасників (членів, акціонерів) корпорації, яке визначає правомочність загальних зборів щодо прийняття управлінських рішень з тих чи інших питань. Чинним законодавством кворум загальних зборів передбачено лише щодо акціонерних товариств. [200, 141]

Так, згідно зі ч. 1 ст. 40 ЗУ «Про АТ», кворум загальних зборів АТ визначається реєстрацією для участі в загальних зборах акціонерів, які сукупно є власниками більш як 50 відсотків голосуючих акцій. Відповідно, якщо належні зареєстрованим акціонерам акції сукупно не перевищують 50 відсотків статутного капіталу, то кворум загальних зборів не буде дотримано, а отже прийняті рішення такими загальними зборами слід визнавати недійсним у зв'язку з відсутністю у загальних зборів права приймати будь-які рішення. [200, с. 141]

Щодо ТОВ та ТДВ, то кворум в понад 50% голосів передбачався нині не чинною ст. 60 ЗУ «Про господарські товариства». Натомість, відповідно до положень ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» законодавчу вимогу щодо кворуму для загальних зборів учасників ТОВ та ТДВ скасовано. [200, с. 141]

Цікавим є також питання щодо наявності / відсутності кворуму у випадках, коли акціонер корпорації був присутнім на момент початку засідання загальних зборів, однак згодом вирішив покинути загальні збори посеред їх проведення. В таких умовах слід зазначити, що згідно зі ст. 41 ЗУ «Про АТ», кворум встановлюється на момент закінчення реєстрації акціонерів для участі у загальних зборах. При участі в загальних зборах, за акціонером корпорації визначається певна кількість голосів, яка становить частину від їх загальної кількості. На основі цього в подальшому здійснюється підрахунок голосів та визначення того чи було прийнято рішення чи ні – яка частина голосів відносно загальної їх кількості була «за» та «проти», та чи було отримано необхідну

кількість голосів, аби рішення вважалось прийнятим. До моменту, коли акціонер покинув засідання органу управління, кворум було дотримано, а отже загальні збори, як юридичний факт, є такими що відбулися, а також встановлено їх правомочність приймати рішення. Якщо акціонер покинув загальні збори під час їх проведення – з причин неможливості чи не бажання брати подальшу участь в них – така особа добровільно (хоч і під впливом життєвих обставин) відмовляється здійснювати надалі своє право участі в управлінні, відмовляється голосувати з подальших питань порядку денного. В даному випадку така відмова за своєю суттю є подібною до утримання від голосування з тією відмінністю що є поєднаною з фактичною відсутністю особи при голосуванні, а тому порушення корпоративного права управляти корпорацією відсутнє.

Відповідно, акціонер, який покинув загальні збори, у яких він взяв участь, своєю відсутністю повинен впливати лише на можливість прийняття рішення з питань порядку денного – у зв'язку з достатністю чи недостатністю голосів фактично присутніх акціонерів –, а не визначати правомочність загальних зборів приймати рішення в цілому (не впливати на кворум загальних зборів). Протилежний підхід не відповідає й інтересам самих таких акціонерів, оскільки вони, незалежно від причини залишення засідання загальних зборів, зацікавлені в дійсності прийнятих рішень, з яких вони до цього голосували.

Прийняття рішень будь-яким органом управління юридичної особи є можливим за умови, що дії органу управління в такому випадку здійснюватимуться в межах визначених за ним повноважень (відповідатимуть його компетенції). Тільки якщо орган управління діє в межах своєї компетенції його дії (в тому числі рішення) здатні породити правові наслідки для юридичної особи та ототожнюватися з її власними діями (рішеннями). [200, с. 141] Вищенаведене твердження є справедливим і щодо загальних зборів. Тому у випадку, якщо загальними зборами прийнято рішення з питань, які не входять до компетенції цього органу управління, таке рішення не здатне породити правові наслідки, а отже повинно визнаватися недійсним. [200, с. 141] Протилежної точки зору притримується О. В. Бігняк. Вчений звертає увагу, що чинне

законодавство, а саме ст. 98 ЦК України, надає загальним зборам право приймати рішення з будь-яких питань діяльності товариства, а отже не може бути визнане недійсним у випадку прийняття рішення з питань, віднесених до компетенції інших органів управління. [36, с. 309-310] [200, с. 141]

Наразі позиція вченого не відповідає чинному законодавству, оскільки ч. 1 ст. 98 ЦК України передбачено, що загальні збори учасників товариства мають право приймати рішення з усіх питань діяльності товариства, у тому числі і з тих, що належать до компетенції інших органів товариства, якщо інше не встановлено законом. Натомість, ч. 1 ст. 30 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» передбачено, що загальні збори *не можуть вирішувати питання, віднесені до виключної компетенції інших органів товариства законом або статутом товариства*. Однак якщо проаналізувати ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», то закон не визначає виключної компетенції виконавчого органу.

Щодо виключної компетенції наглядової ради, то, з одного боку, ст. 38 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» не оперує поняттям виключної компетенції наглядової ради та не визначає переліку питань які б до неї входили. З іншого боку, ч. 2 ст. 39 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» зазначає, що до компетенції виконавчого органу не входять питання, які належать до виключної компетенції наглядової ради (у разі її створення). Наведене дозволяє припустити, що компетенція наглядової ради є виключною в цілому, однак однозначно стверджувати цього ми не можемо через недосконалість положень ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» відносно цього питання.

Відповідно, при вирішенні питання щодо можливості загальних зборів приймати рішення з питань, віднесених до виключної компетенції, доведеться керуватися положенням статуту відповідних господарських товариств. Такий підхід повинен забезпечувати тимчасове вирішення питання, доки до ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» не будуть внесені зміни в частині визначення виключної компетенції наглядової ради та виконавчого органу.

До прикладу, ч. 2 ст. 71 ЗУ «Про АТ» оперує поняттям «виключна компетенція наглядової ради» та передбачено перелік питань, за якими закріплена така виключна компетенція. Загальні збори можуть приймати

рішення з питань, віднесених до виключної компетенції наглядової ради, відповідно до а. 2 ч. 1 ст. 39 ЗУ «Про АТ», за умови що: 1) загальні збори є органом управління ПрАТ; 2) статут ПрАТ прямо передбачає право загальних зборів приймати рішення з питань, які віднесено до компетенції наглядової ради. [200, с. 141]

Відповідно, рішення загальних зборів, прийняте з питання, віднесеного до виключної компетенції наглядової ради ПрАТ, є нікчемним, якщо в статуті відсутнє положення, що дозволяє загальним зборам приймати рішення з питань, що належать до компетенції наглядової ради. [200, с. 141]

Як ми зазначали раніше, однією з підстав недійсності рішення загальних зборів є відсутність протоколу. Розмежування протоколу та рішення загальних зборів має важливе значення на практиці. Протокол загальних зборів не здатен породити правових наслідків та порушити тим самим корпоративне право особи на управління корпорацією – він є документом, в якому фіксується яким чином проводилися загальні збори та якого результату було досягнуто у зв'язку з голосуванням з питань порядку денного (які рішення було прийнято). Натомість, юридичним фактом, який породжує правові наслідки є рішення загальних зборів – результат колективного волевиявлення учасників (акціонерів, членів) корпорації. [200, с. 141] Таким чином, якщо особа звернеться до суду з вимогою про визнання недійсним протоколу загальних зборів, то обраний нею спосіб захисту суб'єктивного права буде неналежним – правовий результат, обумовлений рішенням загальних зборів, прийнятим з порушенням права на управління позивача, залишиться незмінним, а отже обраний спосіб захисту не призведе до відновлення порушеного корпоративного права. Так, Верховний Суд в Постанові від 17.06.2021 в справі 910/2478/20 зазначив, що звернення з позовом про визнання недійсним протоколу загальних зборів є неналежним способом захисту. [227] [200, с. 141]

Варто розуміти, що обов'язковість складення протоколу, передбачена чинним законодавством, спрямована на полегшення встановлення проведення та забезпечення достовірності відомостей щодо прийнятих на загальних зборах

рішень. Водночас, відсутність чи наявність протоколу загальних зборів сама по собі не свідчить про відсутність чи існування рішення загальних зборів як юридичного факту, адже встановлення наявності рішення загальних зборів може здійснюватися на підставі інших доказів – аудіо- чи відеозапису засідання, свідчень свідків тощо. [200, с. 142]. В цьому сенсі ми не погоджуємося з підходом законодавця, продемонстрованим в ч. 5 ст. 56 ЗУ «Про АТ». Так, відповідно до положення зазначеної норми, у випадку відсутності протоколу рішення загальних зборів останнє вважається неприйнятним. Така модель правового регулювання не враховує можливість встановлення наявності та дійсного змісту рішення загальних зборів з інших джерел. [200, с. 142]

Непоодинокими є випадки, коли відомості протоколу загальних зборів не відображають справжнього результату голосування з питань порядку денного, що може бути наслідком звичайної помилки або ж неправомірної поведінки з боку особи, уповноваженої на ведення протоколу загальних зборів. За даних обставин необхідно розуміти, що протокол є лише формою підведення підсумків і не є тотожним рішенням, яке в ньому втілено. Безпосередніх порушень в прийнятті рішення за винятком фіксації результатів голосування може бути не допущено. За таких умов досить не раціонально визнавати недійсним рішення загальних зборів, що призведе до необхідності повторного проведення загальних зборів з метою прийняття рішення з питання (питань) порядку денного. [200, с. 142]

Протокол є найбільш поширеним, однак не єдиним способом встановлення справжнього результату голосування з питань порядку денного. Відповідні відомості можуть міститися в бюлетенях, аудіозаписах або ж відеозаписах засідання органу управління або ж навіть показаннях свідків. За наявності в особи можливості встановити та доказати факт прийняття рішення загальних зборів та його дійсний зміст, вона повинна мати право звернутися з відповідною вимогою до суду. Така позовна вимога називається «проголошенням рішення загальних зборів» та передбачена в Фінляндії та Норвегії (а. 2 §5-24 Закону Норвегії «Про акціонерні товариства» та §4 Глави 21 Закону Фінляндії «Про

компанії». [200, с. 142] В правозастосовній практиці судів Німеччини передбачена можливість звернення зі своєрідним «комбінованим» позовом, який містить вимогу про визнання недійсним рішення загальних зборів та проголошення рішення загальних зборів відповідно до вимог позовної заяви, немов всі учасники корпорації були на них присутні. В такий спосіб попереджаються зловживання мажоритарних учасників (акціонерів, членів) корпорації, які, при поверненні в попередній стан у зв'язку з визнанням рішення загальних зборів недійсними, перешкоджають можливості прийняти необхідні рішення загальних зборів. Можливість особи звертатися до суду з вимогою проголошення рішення загальних зборів передбачена й в правозастосовній практиці судів Німеччини. [228, с. 358]

І. В. Спасибо-Фатєєва, О. О. Остапенко та І. М. Галіян вважають, що право оскаржити рішення загальних зборів належить виключно особі, яка не брала участі в загальних зборах або голосувала проти оскаржуваного рішення. [86, с. 318;] [229, с. 137-138] [202, с. 65] Подібний підхід передбачено в законодавствах низки іноземних держав. [200 с. 142] Так, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 245 Закону Німеччини «Про акціонерні товариства», ч. 3 ст. 178 Комерційного Кодексу Естонії рішення загальних зборів може бути оскаржено в судовому порядку виключно за умови, що особа, яка звертається з такою вимогою, не була присутня на засіданні загальних зборів або ж якщо у випадку її участі в загальних зборах такою особою заявлено заперечення проти оскаржуваного рішення, факт здійснення чого має бути зафіксований у протоколі загальних зборів. [200, с. 142]

Вважаємо, що така модель правового регулювання є сумнівно. Адже на момент пред'явлення позову про визнання недійсним рішення загальних зборів суду необхідно встановити чи застосовувався щодо скаржника примус під час загальних зборів, на яких приймалося оскаржуване рішення. Наведене стосується як самого голосування з боку позивача, так і наявності / відсутності заперечення, заявленого щодо оскаржуваного рішення; чи не голосував позивач покладаючись на недостовірну інформацію (чи був наявним обман). [208, с. 142] Натомість на момент пред'явлення позову суд не володіє достатніми джерелами

інформації, оскільки навіть у разі подання разом з позовною заявою протоколу загальних зборів на підтвердження обставин, якими обґрунтовуються позовні вимоги, відомості такого документу також можуть бути недостовірними. Відповідно, встановлення факту добровільного голосування чи заяви заперечення щодо оскаржуваного рішення потребує всебічного розгляду справи та дослідження всіх можливих доказів,. [200, с. 142] На етапі ж вирішення питання щодо відкриття провадження у справі встановлення зазначених обставин, з огляду на те що докази не досліджуються, є неможливим. [200, с. 142]

Такий підхід, з огляду на свою надмірну формальність, створює ситуацію, за якої добросовісні міноритарні учасники (акціонери, члени) корпорації перебуватимуть у більш вразливому становищі, оскільки не тільки мажоритарні учасники (акціонери, члени) чи їхня більшість здатні вплинути на їхнє волевиявлення при голосуванні з питань порядку денного, вони одночасно здатні позбавити міноритарних учасників (акціонерів, членів) права звернутися за захистом суб'єктивного корпоративного права на управління до суду. Тому вважаємо, що імплементувати подібну норму до українського законодавства недоцільно. [200, с. 142]

Відповідно до чинного законодавства, здійснення корпоративного права на управління корпорацією забезпечується і нерозривно пов'язане з обов'язком останньої, в особі уповноваженого органу, здійснити повідомлення учасників (акціонерів, членів) про скликання загальних зборів – дату проведення, час, місце, порядок денний та інші відомості, визначені у законодавстві (ч. 1, 2 ст. 47 ЗУ «Про АТ»; ч. 2-5 ст. 32 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»; ст. 15 ЗУ «Про кооперацію» тощо. Таке повідомлення здійснюється у строк, визначений законодавцем. [200, с. 142]

Так, згідно з вищенаведеними нормами законодавства, для акціонерних товариств повідомлення має бути здійснено не раніше та не пізніше ніж за 30 днів до дати проведення загальних зборів; для ТОВ та ТДВ – не пізніше ніж за 30 днів до дати проведення загальних зборів, якщо інше не передбачено статутом; для кооперативів – не пізніше ніж за 10 днів до дати проведення загальних зборів. [200, с. 142] Зрозуміло, що якщо учасник (акціонер, член)

корпорації не буде повідомленим про проведення загальних зборів (є вони річними чи позачерговими), така особа не зможе належним чином підготуватися, сформулювати та виявити свою волю з питань порядку денного, що призведе до порушення його права на управління корпорацією, а отже неповідомлення про проведення загальних зборів слід розцінювати як самостійну підставу для оскарження рішень загальних зборів. [200, с. 142] Така позиція наведена в Постанові Верховного Суду від 25.04.2023 в справі № 902/668/21 та Постанові Верховного Суду від 16.02.2023 в справі № 903/534/21 [230] [231] [200, с. 142]

Варто звернути увагу на певну специфіку визнання недійсним рішення загальних зборів в товариствах з обмеженою та додатковою відповідальністю. Верховний Суд в Постанові від 22.09.2022 в справі № 911/1330/21 зазначив, що «позовні вимоги про визнання рішення загальних зборів товариств з обмеженою відповідальністю недійсним не відповідають належним та ефективним способам захисту, оскільки їх задоволення не може бути підставою для внесення змін до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» (далі – «ЄДР»). [232] [200, с. 142] Така позиція Верховного Суду обумовлена положенням п. 3 ч. 5 ст. 17 ЗУ «Про державну реєстрацію» – зазначеною нормою визначено перелік документів, в тому числі судових рішень, при поданні яких державний реєстратор може провести реєстрацію відомостей щодо розміру статутного капіталу, розмірів часток учасників ТОВ та ТДВ чи складу зазначених товариств. Серед судових рішень ними є рішення: 1) про визначення розмірів статутного капіталу та часток учасників; 2) про стягнення (витребування з володіння) з відповідача частки (частини частки) у статутному капіталі (належними способами захисту будуть відповідні позови – про визначення розмірів статутного капіталу та часток; про витребування з володіння відповідача частки). [200, с. 142]

На думку суду, законодавець в п. 3 ч. 5 ст. 17 ЗУ «Про державну реєстрацію» визначив спеціальні способи захисту суб'єктивних прав для учасників ТОВ чи ТДВ, з якими він може звернутися до суду для наступної реєстрації змін до відомостей про розмір статутного капіталу, склад учасників та

розмірів часток. [232] [200, с. 142] Водночас, Верховний Суд в Постанові від 24.11.2022 в справі № 914/343/22 зазначив, що подібна позиція не відповідає дійсності, оскільки відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 25 ЗУ «Про державну реєстрацію» «реєстраційні дії проводяться на підставі судових рішень, що набрали законної сили, зокрема щодо визнання повністю або частково недійсними рішень засновників (учасників) юридичної особи або уповноваженого ними органу» [233]

Вважаємо, що існуюча правозастосовна практика з питання співвіднесення ефективності визнання недійсним рішення загальних зборів як способу захисту суб'єктивних прав учасників ТОВ чи ТДВ та здатності відповідного судового рішення бути підставою для реєстрації відомостей до ЄДР є хибною. Справа в тому, що норма чинного законодавства, якими керуються суди – п. 3 ч. 5 ст. 17 ЗУ «Про державну реєстрацію» – є продуктом недосконалості юридичної техніки. Кожен із документів, наведених в п. 3 ч. 5 ст. 17 Закону – в тому числі згадані вище судові рішення – засвідчують юридичні факти, які обумовили зміни у внутрішніх (корпоративних) правовідносинах в корпорації. [200, с. 143] У випадку з недійсністю рішень загальних зборів, прийняття судом відповідного рішення є юридичним фактом, який обумовлює настання правового наслідку у вигляді повернення стану корпоративних правовідносин, який існував до прийняття оскаржуваного рішення загальних зборів. Якщо оскаржуване рішення загальних зборів вирішувало питання виключення учасника, викупу частки (акцій, паю) чи збільшення статутного (складеного) або пайового фонду, то визнання його недійсним здатне призвести до змін у зазначених відомостях про юридичну особу, щодо реєстрації яких і спрямована норма п. 3 ч. 5 ст. 17 ЗУ «Про державну реєстрацію». Як наслідок, рішення суду про визнання недійсним рішення загальних зборів здатне засвідчувати зміни та виконувати функцію, аналогічну функціям судових рішень, наведеним в п. 3 ч. 5 ст. 17 ЗУ «Про державну реєстрацію» [200, с. 143]

Таким чином, ми пропонуємо доповнити перелік документів, наведений в п. 3 ч. 5 ст. 17 ЗУ «Про державну реєстрацію» рішенням суду про визнання

недійсним рішення загальних зборів. Потреба у запропонованих нами змінах до законодавства обумовлена тим, що, попри зміст ст. 25 Закону «Про державну реєстрацію», якою передбачена можливість реєстрації відомостей про юридичну особу на підставі рішення суду про визнання недійсним рішення загальних зборів, дана норма є загальною щодо реєстраційних дій, в той час як п. 3 ч. 5 ст. 17 Закону є спеціальною нормою відносно товариств з обмеженою відповідальністю та окреслених в ній відомостей. Відповідно, під час застосування зазначених норм законодавства конфлікт загальної та спеціальної норми буде вирішено на користь останньої, а отже необхідно забезпечити відповідність спеціальної норми значенню для описаних в ній юридичних фактів рішення суду про визнання недійсним рішення загальних зборів.

3.2. Особливості захисту переважного права купівлі-продажу. Переведення прав та обов'язків покупця

Право власності учасників (акціонерів, членів) відносно належних їм часток (акцій, паїв) в межах корпоративних правовідносин є обмеженим в частині можливості здійснення відчуження зазначених оборотоздатних об'єктів третім особам. Таке обмеження обумовлене існуванням специфічного корпоративного права суб'єктів корпоративних правовідносин як переважне право купівлі-продажу, яке передбачено чинним законодавством відносно учасників ТОВ та ТДВ, а також членів виробничих кооперативів (ч. 1 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»; а. 2 ч. 3 ст. 166 ЦК України). [234, с. 115]

На думку В. М. Кравчука переважне право в межах корпоративних правовідносин є передбаченою чинним законодавством правовою можливістю особи придбати частку, акції чи паї привілейовано відносно третіх осіб. [14, с. 96-97] [234, с. 116] А. В. Смітюх, на відміну від В. М. Кравчука, не зазначає про властивий переважному праву пріоритетний характер набуття відчужуваного третій особі майна (частки, акцій чи паю), а звертає увагу на його застосовності як при продажу відповідного оборотоздатного об'єкту, так і при додатковій емісії акцій. [18, с. 506-507] [234, с. 116]

В наведених визначеннях вчених простежується недосконалість, про яку ми зазначали в підрозділі 1.2. нашого дослідження – переважне право не полягає в пріоритетному набутті майна, оскільки дане питання охоплюється зобов'язальним правовідношенням за договором купівлі-продажу. Натомість, саме укладення договору купівлі-продажу пріоритетно перед іншими особами і становить зміст переважного права, в тому числі в корпоративних відносинах.

І. Я. Бабецька під переважним правом розуміє право на придбання певних видів благ та яке реалізується шляхом укладення сторонами договору чи при наявності певних обставин з пред'явленням права вимоги на укладення договору. [235, с. 37] В. А. Васильєва під переважним правом в корпоративних відносинах розуміє встановлене законом, статутом або корпоративним договором

суб'єктивне право учасника корпоративних правовідносин на переважне перед іншими учасниками товариства вчинення дій (правочинів), спрямованих на набуття частки іншого учасника в товаристві. [130, с. 112]

Зазначимо, що серед вчених відсутнє однозначне уявлення як щодо змісту переважного права купівлі-продажу в корпоративних відносинах, так і механізму його захисту.

Так, А. В. Смітюх розрізняє корпоративне переважне право купівлі-продажу та похідне від нього зобов'язальне право вимоги придбання акцій, яке виникає у момент повідомлення товариства акціонером, який планує здійснити продаж належних йому акцій про майбутнє їх відчуження [18, с. 515]. Аналогічно, В. І. Крат розрізняє пасивне переважне право, яке встановлене договором або законом, та похідне «активне» переважне право, яке виникає з настанням додаткових юридичних фактів, позначених в договорі або законі. До прикладу, повідомлення носія переважного права про можливість його здійснення вчений трактує як «умову активації» переважного права. [106, с. 172] Недоліком вищенаведених позицій вчених є те, що жодна з концепцій не здатна пояснити, яким змістом наділено корпоративне (пасивне) переважне право до моменту настання додаткових юридичних фактів, що, в свою чергу, викликає сумнів в життєздатності обох моделей. В цьому сенсі більш правильною видається позиція І. Я. Бабецької, яка вважає, що переважне право виникає з моменту набуття корпоративних прав та є умовним в своєму здійсненні – повідомлення про намір продажу акцій (часток) третій особі та прийняття рішення загальними зборами акціонерного товариства про додатковий випуск акцій є умовами здійснення переважного права в корпоративних правовідносинах. [104, с. 31] Аналогічним чином, Т. М. Шемета зазначає, що переважне право перебуває у пасивному стані до настання юридичних фактів (фактичного складу), обумовлених законом, статутом або корпоративним договором. [105, с. 123] Принагідно зазначимо, що, як ми вказували в підрозділі 1.2 даної роботи присвяченому дослідженню поняття корпоративних прав, суб'єктивне право переважної купівлі-продажу в корпоративних

правовідносинах в дійсності складається з двох правомочностей. Першою правомочністю є вищенаведене право вимоги придбання частки, акцій чи паю в корпоративному підприємстві, а другою правомочністю є здатність носія переважного права своїм одностороннім волевиявленням встановити переддоговірне зобов'язання з укладення договору купівлі-продажу, в межах якого, власне, перша правомочність переважного права і реалізується.

Щодо мети встановлення переважного права в корпоративних відносинах, то слід зазначити наступне. А. В. Смітюх вважає що метою переважного права на придбання часток (акцій, паїв) є забезпечення можливості збереження пропорційного розподілу паїв (часток) між учасниками при формуванні або відчуженні вже сформованих паїв (часток) і, як наслідок, ступеня корпоративного контролю учасників. [18, с. 504] На думку І. Я. Бабецької метою переважного права купівлі-продажу в корпоративних правовідносинах є забезпечення стабільності персонального складу учасників (загальна мета) та захист законного інтересу суб'єкта, який володіє «переважним правом», що проявляється в збереженні та збільшенні своєї частки в товаристві (індивідуальна мета). [104, с. 53-54] Т. М. Шемета вважає, що метою переважного права запобігання непідконтрольній появі в товаристві третіх осіб, забезпечення стабільності складу його учасників, збереження особисто-довірчих (фідучіарних) відносин між учасниками. [105, с. 123]

Таким чином, можна зазначити, що переважне право виконує декілька функцій: 1) дозволяє своєму носію активно впливати на склад корпорації – здійснення переважного права позбавляє третіх осіб можливості набути участі в юридичній особі, з огляду на що зберігаються існуючі членські зв'язки всередині корпорації; 2) забезпечується збереження існуючого співвідношення між оборотоздатними об'єктами учасників (акціонерів, членів) корпорації або ж збільшується майнова частка носія переважного права. [234, с. 116] Втім, саме збереження впливу на зміну складу учасників юридичної особи (збереження самого персонального складу) та контроль за появою нових учасників, з метою

недопущення конфліктів, є основною передумовою існування переважного права, що підтверджується положенням чинного законодавства.

Так, наприклад, ЗУ «Про АТ» наявність переважного права акціонерів при купівлі-продажу акцій товариства не передбачено – згідно зі ст. 8 Закону «акціонери товариства (незалежно від його типу – прим. Г. Ю.) можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів товариства». Однак на нашу думку, позиція законодавця щодо безумовної відмови від закріплення переважного права в усіх акціонерних товариствах з даного питання є дещо надмірною, оскільки не враховує розбіжностей між публічним та приватним акціонерним товариствами.

Так, для публічних акціонерних товариств характерною ознакою є те, що вони дозволяють швидко залучати якомога більшу кількість капіталу шляхом публічного розміщення акцій – за таких умов не йде мова про забезпечення можливості зберегти персональний склад акціонерів, оскільки превалює зовсім інший – майновий – інтерес, а наявність переважного права ускладнювала б обіг акцій ПАТ та суперечила б його суті. Натомість, в приватних акціонерних товариствах не передбачається публічне розміщення акцій, а кількість акціонерів (здебільшого) є невеликою, з огляду на що досить важливим питанням є забезпечення складу акціонерів між якими відбувається досить тісна взаємодія. На відміну від ПАТ, ПрАТ є не стільки об'єднанням капіталів, скільки об'єднанням осіб, багато в чому подібним до класичних ТОВ та ТДВ. Як наслідок, в акціонерів приватних акціонерних товариств з великим ступенем ймовірності (окрім випадків приватних акціонерних товариств з великою кількістю акціонерів) може існувати інтерес в забезпеченні збереження персонального складу й збереженні чи збільшенні власної частки майнової участі. Наприклад, усвідомлення наведеного було покладено в основу ч. 1-2 ст. 7 ЗУ «Про АТ» 2008 від 17.09.2008 № 514-VI – переважне право купівлі-продажу акцій могло бути передбачене статутом приватного акціонерного товариства, однак не могло бути передбачене жодним чином в публічних акціонерних товариствах. Саме такий підхід в регулюванні питання доцільності існування

переважного права в акціонерних товариствах, на нашу думку, є вірним. І допоки чинне законодавство визнає існування приватних акціонерних товариств, доти існує потреба в наданні акціонерам останніх права самостійно визначати правовий режим обігу акцій товариства – чи варто його обмежувати встановленою в установчому документі необхідністю дотримання переважного права акціонерів на набуття акцій, що продаються третім особам, чи все ж ні.

Переважне право учасника (акціонера, члена) юридичної особи поширюється лише на випадки відчуження за договором купівлі-продажу частки (акцій, паю). [234, с. 116]

На думку В. В. Заборовського, така модель переважного права не є ефективною, оскільки укладення будь-якого іншого правочину дозволяє обійти дане право. Відповідно, вчений вважає за необхідне поширити переважне право на всі випадки відчуження частки (акцій). [78, с. 73-74] [234, с. 116]

В. В. Боднар займає аналогічну позицію, вважаючи, що переважне право учасників, з метою попередження його обходу, повинно поширюватися також на договори міни та дарування. [196, 128-131]

Т. М. Шемета вважає, що допоки переважне право поширюється виключно на договори купівлі-продажу, таке право буде переважним лише якщо сторони добросовісні і не мають наміру приховати договір купівлі-продажу під безоплатним відчуженням частки. [105, с. 165-166] Однак на нашу думку, необхідно забезпечити компроміс між правами та інтересами учасника-продавця та правами й інтересами решти учасників (акціонерів, членів) юридичної особи. В протилежному випадку, намагаючись попередити зловживання правом на відчуження частки (акцій, паю), порушуватиметься право особи розпоряджатися майном.

Так, якщо допустити поширення переважного права до випадків відчуження часток (акцій, паїв) за договорами міни, то носій переважного права, в разі здійснення останнього, не зможе надати відчужувачу те, на що він розраховував приймаючи рішення про відчуження належного йому майна. Відповідно, при здійсненні переважного права за вказаних обставин

порушуватиметься баланс інтересів, право особи з розпорядження належним їй майном буде надмірно (невиправдано) обтяжено. Зазначене є справедливим і в ситуації, коли частка (акції, пай) відчужуються за договором дарування. [232, с. 117] Попри відносну поширеність використання такого різновиду договорів з недобросовісною метою, а саме обходу переважного права, поширення останнього на вказаний спосіб відчуження також є сумнівним. Адже належне майно відчужувачу, яке зазвичай має економічну цінність та вартість, саме тому відчужується третій особі безоплатно, бо остання перебуває з дарувальником в особливих стосунках, заснованих на довірі (фідуціарності). [234, с. 117] Набувач може бути другом, членом сім'ї чи родичем дарувальника, і зрозуміло що носій переважного права не зможе замінити собою особу обдаровуваного, а отже при здійсненні переважного права дарувальник буде змушений безоплатно відчужити належне йому майно особі, відносини з якою ніколи б не обумовили виникнення наміру з безоплатного відчуження – власник буде змушений відчужити належне йому майно на небажаних (неприйнятних) для нього умовах. [234, с. 117]. З аналогічних міркувань, не вважає за можливе поширити переважне право на міну та дарування частки (акцій, паю) також І. В. Спасибо-Фатєєва [86, с. 191-193]

На нашу думку, ефективною та такою, що забезпечує баланс інтересів носія переважного права та відчужувача частки (акцій, паю), моделлю попередження зловживанням з метою унеможливлення застосування переважного права є концепція, запропонована Н. С. Бутрин та В. М. Кравчуком. Вчені вважають, відчуження частки (акцій, паю) не на підставі договору купівлі-продажу повинне здійснюватися шляхом встановлення в статуті вимоги щодо необхідності отримання згоди на таке відчуження з боку інших учасників (акціонерів, членів) [60, с. 143] [14, с. 188] [234, с. 117] В такий спосіб за особою зберігається можливість задовільнити власні інтереси при відчуженні (отримати індивідуально-визначене майно, безоплатно відчужити конкретній особі тощо). Можливість такого обмеження прямо передбачена ч. 1 ст. 21 ЗУ «Про ТОВ та

ТДВ». Аналогічна норма повинна бути передбачена в ЗУ «Про АТ» відносно акціонерів ПрАТ шляхом внесення відповідних змін. [234, с. 117]

Своєрідний спосіб вирішення питання потенційних зловживань при відчуженні частки, акцій чи паїв запропоновано М. О. Сухановим. Так, погоджуючись з тим, що за договором міни мова може йти про особистий характер зобов'язань (робіт чи послуг) або ж передачу індивідуально визначеного майна, вчений пропонує надати носієві переважного права можливість запропонувати продавцю частки, акцій чи паю інший варіант обміну, який міг би його зацікавити. [236, с. 212] Попри слушність подібної пропозиції, все ж предмет договору міни характеризується індивідуальною визначеністю та неможливістю, в абсолютно переважній кількості випадків, будь-якої іншої особи, окрім як покупця, задовільнити інтерес продавця частки, акцій чи паю. Окрім цього, Ю. Ю. Попов справедливо зазначає, що навіть коли мова йде про укладення договорів міни щодо речей, визначених родовими ознаками, то здійснення переважного права може бути ускладнене неможливістю його носія задовільнити інтерес продавця. Як приклад, вчений наводить ситуацію коли предметом договором міни є передача 500 тон пшениці. [121, с. 127-128] Наведене, на нашу думку, перешкоджає запровадженню законодавчої моделі переважного права, яка б поширювалася на договори міни, оскільки в переважній більшості випадків воно порушуватиме баланс інтересів носія переважного права та продавця частки, акцій чи паю. Вважаємо, що вести мову про поширення переважного права щодо договорів міни можна лише в такому випадку, якщо подібна модель буде проголосована та (або імплементована) учасниками (акціонерами, членами) корпорації в установчому документі. Наприклад, в ТОВ та ТДВ, така модель переважного права повинна розглядатися як здійснення передбаченого ч. 6 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» права учасників товариства встановити інший, ніж передбачений законом, порядок здійснення переважного права.

Таким чином, переважне право повинно поширюватися лише на випадки відчуження частки (акцій, паю) за договорами купівлі-продажу, і не

порушуватиметься в разі здійснення відчуження за іншими договорами (міни, дарування тощо), де решта учасників (акціонерів) не можуть задовільнити інтерес продавця, який лежить в основі його наміру здійснити відчуження – надати те саме що й покупець, або ж замінити собою особу покупця.

Іншими випадками, за яких здійснення переважного права є неможливим є: 1) між учасниками (акціонерами, членами) корпорації укладено корпоративний договір, положення якого передбачають, що переважне право між сторонами не застосовується (ч. 8 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»); 2) має місце правонаступництво чи спадкування (ч. 3 ст. 23 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»; ч. 7 ст. 7 ЗУ «Про АТ»); 3) частка в статутному капіталі продається за процедурою аукціону чи публічних торгів (ч. 7 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»). [239, с. 117-118] Переважне право купівлі-продажу також не буде порушено, якщо його носій голосував на зборах за включення нового учасника до складу товариства. Верховний Суд в Постанові від 31.03.2021 в справі № 923/875/19 визнав такі дії відмовою носія переважного права від його здійснення [237] [234, с. 117-118]

Чинне законодавство не містить аналогічних положень щодо переважного права членів виробничих кооперативів чи вкладників командитних товариств, що свідчить про відсутність системного та узгодженого регулювання переважного права в юридичних особах корпоративного типу, а отже до вищенаведених актів слід внести зміни, або ж врегулювати дане питання на рівні єдиного законодавчого акту (наприклад, Цивільного кодексу України). Оскільки ми притримуємося позиції щодо доцільності надання (вірніше, повернення) права акціонерам приватних акціонерних товариств встановлювати в статуті переважне право при продажу акцій, то аналогічні зміни варто внести й до ЗУ «Про АТ».

Переходячи безпосередньо до аналізу та дослідження особливостей захисту суб'єктивного переважного права учасника (акціонера, члена) юридичної особи варто зазначити, що традиційним способом порушення даного права є продаж частки (акцій, паю) третій особі без надання носію переважного права скористатися можливістю пріоритетного набуття відчужуваного майна.

При порушенні переважного права чинне законодавство передбачає можливість використання двох способів захисту: 1) переведення прав та обов'язків покупця (ч. 5 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ»); 2) визнання вчиненого правочину недійсним (у зв'язку з порушенням ч. 1 ст. 203 ЦК України). [234, с. 118]

Варто зазначити, що ч. 5 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», якою передбачено переведення прав та обов'язків покупця, є спеціальною нормою відносно ст. 16 ЦК України, якою передбачено такий спосіб захисту суб'єктивних прав як визнання правочину недійсним. О. О. Кот справедливо зазначає, що практичне значення поділу способів захисту на загальні та спеціальні полягає в тому, що встановлення законом спеціального способу захисту для певних суб'єктивних прав чи конкретних випадків їх порушення має виключати застосування для цих випадків загальних способів захисту [226, с. 289] Аналогічний висновок зроблено Верховним Судом в Постанові від 09.09.2021 року в справі № 925/1276/19: «У тих випадках, коли спеціальна норма закону встановила інший, ніж визначений, спосіб захисту, застосовується спосіб захисту, встановлений спеціальною нормою». [238]

Варто зазначити, що з огляду на те, що наслідком недійсності правочину є повернення сторін договору у стан, що існував до його укладення (реституція), такий спосіб захисту суб'єктивних прав учасника (акціонера, члена) корпорації як визнання недійсним договору, укладеного з порушенням переважного права в певному сенсі може вважатися способом захисту порушеного переважного права: набувач за договором змушений буде вернути відчужену частку (акції, пай), а продавець не зможе здійснити правопорушення повторно, оскільки усвідомлюватиме що в такому разі його чекають такі самі наслідки – повернення отриманого в оплату частки (акцій, паю) майна. [234, с. 118] В. М. Кравчук виділяє наступні переваги такого способу захисту порушеного переважного права: 1) судовим рішенням не порушуються права та інтереси інших акціонерів, а тому їх не треба залучати до участі у справі; 2) не виникає проблеми судового розподілу акцій між кількома акціонерами-позивачами. [14, с. 109] [234, с. 118]

Однак в даного способу захисту є суттєвий недолік. Так, як справедливо зазначають І. Я. Бабецька та О. В. Кологойда, попри наявності підстави визнання договору купівлі-продажу акцій недійсним (за ч. 1 ст. 203 ЦК України), такий спосіб захисту повертає сторони в попереднє становище та не захищає і не відновлює порушене переважне право. [104, с. 169] [239, с. 103-104] [234, с. 118]

Так, Верховний Суд в Постанові від 26.04.2023 року в справі № 596/583/19 зазначив, що визнання недійсним правочину, вчиненого з порушенням переважного права, не поновлює порушеного переважного права, тому що таке визнання само по собі не має наслідком обов'язок власника укласти договір із суб'єктом переважного права; задоволення позову про визнання недійсним договору, яким було порушено переважне право, не здатне поновити майнову сферу позивача, а тому вимога не відповідає ефективному способу захисту. [240]

Таким чином, оскільки переведення прав та обов'язків покупця є належним та найбільш ефективним способом захисту порушеного переважного права, то саме цей спосіб захисту досліджуватиметься надалі.

Для початку варто зазначити, що в чинному законодавстві існує проблема неоднозначності в правовій регламентації переведення прав та обов'язків покупця залежно від виду корпорації. Так, наприклад, відносно носіїв переважного права в ТОВ, ТДВ законодавство чітко встановлює спеціальний спосіб захисту – переведення прав та обов'язків покупця –, що підтверджується ч. 5 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ». Однак щодо носіїв переважних прав в інших корпораціях законодавець не визначає спеціального способу захисту.

Зокрема, Боднар В. В. справедливо зазначає, що дана проблема присутня щодо відчуження паю у виробничих кооперативах. [196, с. 193-194] Наприклад, переведення прав та обов'язків як спеціальний спосіб захисту не передбачено ані серед загального переліку способів захисту прав та інтересів, наведеному в ст. 16 ЦК України, ані ст. 166 ЦК України, якою законодавець наділяє членів виробничих кооперативів переважним правом на купівлю паю. Аналогічно, переведення прав та обов'язків як спосіб захисту переважного права не передбачено положеннями ЗУ «Про кооперацію». Також, попри надання

вкладникам командитних товариств, згідно з п. в) ч. 1 ст. 79 ЗУ «Про господарські товариства», переважно перед третіми особами набувати відчужувану частку (її частину) в складеному капіталі товариства, законодавець не визначає спеціального (ефективного) способу захисту в разі порушення наведеного переважного права.

В. І. Крат справедливо зазначає, що «відсутність нормативного закріплення переведення прав та обов'язків як способу захисту для інших переважних прав (у разі якщо це не суперечить їх сутності) не позбавляє учасників цивільних відносин самостійно, з метою усунення протиріч у правозастосовній діяльності, встановлювати цей спосіб у правочині (договорі) або установчих документах юридичної особи». [106, с. 154] Наведене твердження вченого обумовлене ч. 1 ст. 5 ГПК України, згідно з якою, здійснюючи правосуддя, господарський суд захищає права та інтереси фізичних і юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором. Якщо ж спосіб захисту не визначено ані договором, ані законом, то, згідно з ч. 2 ст. 5 ГПК України, член кооперативу чи вкладник командитного товариства, за відсутності нормативного закріплення переведення прав та обов'язків як способу захисту, може захистити своє переважне право в даний спосіб захисту шляхом визначення його (способу захисту) у позові.

Способом подолання прогалини законодавства при захисті переважного права вкладників командитних товариств та членів кооперативів є також аналогія закону – застосування судом закону, що регулює подібні за змістом відносини. Вищенаведене положення реалізується таким чином, що за наявності прогалини законодавства в частині визначення способу захисту порушеного права та інтересу (а також відсутності визначення способу захисту в договорі), суд застосовує аналогію закону – застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини. У випадку з переважним правом вкладників командитних товариств та членів виробничих кооперативів, за аналогією закону підлягатиме застосуванню ч. 5 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», якою встановлене право учасників звертатися з позовом про переведення прав та обов'язків покупця. Не

можемо не погодитися з В. Резніковою, І. Кравець та О. Лукомською, які зауважують, що застосування ст. 362 ЦК України за аналогією закону для захисту порушеного корпоративного переважного права є неможливим. Як зазначають вчені, «хоча способи захисту, передбачені ч. 5 ст. 20 Закону про ТОВ та ТДВ і ч. 4 ст. 362 ЦК України, є досить схожими, необхідно мати на увазі, що правовідносини не є тотожними, а, навпаки, мають суттєві відмінності: учасники ТОВ не є співвласниками, а статутний капітал товариства не має статусу майна, що перебуває у спільній частковій власності учасників, адже все майно, що передано до статутного капіталу товариства. [241, с. 188] Аналогічну точку зору підтримують й В. В. Боднар та М. К. Богуш. [196, с. 188] [22, с. 167-168]

Однак застосування аналогії закону є лише тимчасовою мірою подолання недоліків законодавства, а отже, попри здатність правозастосовної практики забезпечити ефективність захисту порушених переважних прав вкладників командитних товариств та членів виробничих кооперативів, вирішення даної прогалини повинно бути відображене у законодавстві шляхом внесення відповідних змін.

Варто зазначити, що переведення прав та обов'язків покупця за договором купівлі-продажу, є способом захисту порушеного переважного права, який пов'язаний зі зміною суб'єктного складу правовідношення – статус покупця набуває особа, чие переважне право було порушено. Ця ж точка зору втілена Постанові Верховного Суду від 16.03.2023 в справі № 915/1172/20. [242] Відповідно, можливість переведення прав та обов'язків покупця залежить від дійсності договірної правовідношення, в якому повинна відбутися зміна суб'єкта на стороні покупця. Саме тому вважаємо за необхідне погодитися з В. І. Кратом, що переведення прав та обов'язків покупця не може відбуватися за договором купівлі-продажу, який припинився його належним виконанням чи з інших причин. [106, с. 151-152]

Однак варто зазначити, що найчастіше особа дізнається про порушення її переважного права купівлі-продажу частки (акцій, паю) тоді, коли відповідний договір купівлі-продажу вже виконано – частка (акції, пай) є оплаченими та

переданими новому власнику. Отже постає питання пошуку ефективного способу захисту переважного права за даних умов. За даних умов правовідносини купівлі-продажу припинені, тож переведення прав та обов'язків є неможливим. Визнання договору недійсним в такому випадку все ще не дозволить носію переважного права отримати бажане майно. Більше того, визнання такого договору недійсним може призвести до серйозних проблем пов'язаних з реституцією в корпоративних правовідносинах. Як справедливо зазначає О. М. Оприско, «якщо договір, який став підставою для виникнення у особи права на управління, був визнаний недійсним, то виникає питання, чи дійсними є рішення вищого органу товариства, участь у прийнятті яких брала дана особа». [243, с. 46] Таким чином, не тільки даний спосіб захисту суб'єктивних прав не обумовить набуття носієм переважного права проданої частки (акцій, паю), але й завдасть суттєвої шкоди діяльності юридичної особи. На нашу думку, в даному випадку слід вести мову про право особи, чие переважне право було порушено, вимагати примусового викупу частки (акцій, паю) у третьої особи, яке, за своєю суттю, буде різновидом евікції. Втім, на відміну від евікції, передбаченої ст. 661 ЦК України, в даному випадку вилучення поєднане з обов'язком покупця здійснити оплату майна.

Якщо первісний покупець за договором купівлі-продажу, яким було порушено переважне право особи як суб'єкта корпоративних правовідносин, встиг передати належну йому частку (акції, пай) іншій особі, то переведення прав та обов'язків за первісним договором купівлі-продажу є неможливим, оскільки договір вже є виконаним, а особа не є власником майна, яке вона буде зобов'язана передати. В даному випадку, як справедливо зазначає Верховний Суд в Постанові від 30.08.2022 року в справі № 912/3839/20, «захист переважного права на придбання частки товариства у такому разі може бути реалізовано шляхом переведення прав за останнім договором купівлі-продажу, оскільки позивачі залишаються учасниками товариства і мають переважне право при укладанні кожного договору купівлі-продажу». [244]

Переважне право учасника (акціонера, члена) корпорації може бути порушене в інший спосіб. Відповідно до ч. 4 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» якщо учасник, який має намір продати свою частку (частину частки) третій особі, отримає від іншого учасника письмову заяву про намір скористатися своїм переважним правом, то в учасників виникає зобов'язання з укладення договору купівлі-продажу протягом одного місяця. На даному етапі, порушення переважного права може полягати в ухиленні продавця від укладення договору купівлі-продажу. За таких умов, покупець, згідно з а. 2 ч. 4 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» може звернутися до суду із позовом про визнання договору купівлі-продажу частки (її частини) укладеним на запропонованих продавцем умовах. Таким чином, належний спосіб захисту порушеного переважного права залежить ще й від того, на якій стадії здійснення переважного права допущено порушення.

Зазначимо, відсутність з боку продавця повідомлення решти носіїв переважного права (учасників, акціонерів та членів корпорації) про своє бажання здійснити продаж належної йому частки (акцій, паю) третій особі порушує переважне право кожного з таких осіб. Слушним є твердження В. М. Кравчука, що ще таких обставин звернення з позовом на захист порушеного переважного права може відбутися в різний час і може статися так, що на момент звернення з позовом одним учасником (акціонером, членом) корпорації, інша особа, чие переважне право було порушено, вже могла отримати судовий захист та набути майно, яке підлягало продажу. [14, с. 104] [234, с. 120] Особа, яка отримала судовий захист порушеного переважного права, за таких обставин не порушила переважні права решти учасників (акціонерів, членів), з огляду на що не видається за можливе вести мову про подання проти такої особи позову – підстава для звернення до суду відсутня. [234, с. 120]

Згідно з ч. 2 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» передбачено, що здійснення переважного права здійснюється пропорційно розміру частки особи. Наведене положення дозволяє зробити висновок, що принцип пропорційності повинен застосовуватися і щодо задоволення позовних вимог за позовом про переведення прав та обов'язків покупця чи евікційним позовом, заявленими декількома

учасниками корпорації. [234, с. 120] Звертаємо увагу на те, що згідно з ч. 2 ст. 20 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», законодавець проводить розмежування між реалізацією переважного права однією особою чи групою осіб, прямо зазначаючи, що принцип пропорційності застосовується лише за умови здійснення переважного права кількома учасниками товариства, що, безсумнівно, є більш правильним підходом. [234, с. 120]

Серед вчених висловлювалася пропозиція відступити від вищенаведеного підходу та застосовувати принцип пропорційності до всіх випадків здійснення переважного права, в тому числі однією особою. [14, с. 106-107] [18, с. 516] На думку Н. А. Сліпенчук, у випадку імплементації саме такої концепції правового регулювання переважного права, його захист, наприклад, однією особою не позбавлятиме можливості захистити своє переважне право тими учасниками (акціонерами, членами) корпорації, які здійснюватимуть захист свого переважного права пізніше. При цьому, авторка звертає увагу, що за такого підходу носій переважного права буде не в змозі набути відчужувану третій особі частку (акції, пай) повністю, а отже не досягатиметься одна з функцій (завдань) переважного права – особа не зможе перешкодити входженню до складу корпорації третьої особи. [87, с. 121] [234, с. 120]

І. Я. Бабецька відзначає ще один недолік безумовності пропорційного здійснення переважного права: для особи, яка придбала частку, акції чи пай, настають негативні наслідки, пов'язані з дробленням останніх – зменшуються як обсяг права на управління так і вартість частки, акцій чи паю. [104, с. 165-166] Варто розуміти, що за таких умов покупець частки, акцій чи паю здебільшого втрачає інтерес у володінні останніми, оскільки попередні умови, які обумовлювали цей інтерес, погіршилися. Відповідно, він буде більше зацікавлений в поверненні сплаченого, аніж в збереженні дроблених частки, акцій чи паю.

Відповідно, принцип пропорційності повинен застосовуватися лише в тих випадках, коли захист порушеного переважного права шляхом переведення прав та обов'язків / евікції (викупу) частки (акцій, паю) здійснюється декількома

учасниками (акціонерами, членами) корпорації, переважне право яких було порушено укладеним договором купівлі-продажу [234, с. 121]

З огляду на потребу в створенні гарантій для здійснення захисту порушеного переважного права акціонерами товариства у випадку, коли звернення одного акціонера раніше за інших здатне позбавити останніх можливості отримати судовий захист, судовою практикою напрацьована модель, за якої в разі пред'явлення позову з метою захисту переважного права (переведення прав та обов'язків чи евікції – прим. Г. Ю.) суди зобов'язані залучати решту акціонерів АТ до участі у справі (п. 4.26 Постанови Пленуму Вищого Господарського Суду України від 25.02.2016 року № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин») [234, с. 121]

На нашу ж думку, до такої моделі правового регулювання варто поставитися критично та здійснити її аналіз в розрізі решти юридичних осіб корпоративного типу. [234, с. 121]

По-перше, залучення до участі у справі решти учасників (акціонерів, членів) корпорації здійснюватиметься в умовах, коли суд не володіє інформацією щодо того, чи бажають такі особи набути відчужувані частки (акції, паї) – чи бажали вони реалізувати своє переважне право в принципі –, або ж чи не заявили вони про свою відмову реалізувати переважне право. За такого підходу, учасники (акціонери, члени) корпорації залучатимуться всупереч їхнім інтересам. [234, с. 121]

По-друге, залучення решти учасників (акціонерів, членів) як третіх осіб, що не заявляють самостійних вимог, згідно зі ст. 50 ГПК України, може бути здійснено лише за умови, що прийняте рішення у справі вплине на їхні права та (або) обов'язки щодо однієї із сторін. Тобто, рішення суду безпосередньо їх не стосується. [234, с. 121] Відповідно, прийняття рішення на користь позивача обумовить набуття останнім частки (акцій, паю) за договором, укладеним з порушенням переважного права, однак оскільки така особа всього лиш здійснила захист порушеного суб'єктивного права, то в результаті такого судового рішення

решта учасників (акціонерів, членів) корпорації не набувають щодо неї жодних прав та обов'язків. [234, с. 121]

Таким чином, вироблена судовою практикою модель розгляду спорів, пов'язаних з порушенням переважного права купівлі-продажу, може призвести до бажаних наслідків (у вигляді захисту порушених переважних прав осіб, які не встигли заявити позовну вимогу) тільки за умови, що залучені учасники (акціонери, члени) корпорації приймуть рішення змінити свій статус у справі на третіх осіб, що заявляють самостійні вимоги, або ж співпозивачів. В даному випадку процесуальна співучасть є можливою на підставі того факту, що переважне право позивача та переважні права решти учасників (акціонерів, членів) корпорації виникли у зв'язку з участю в останній (з однієї підстави). При цьому, чинним процесуальним законодавством, згідно зі ст. 47-48 ГПК України, не передбачена можливість вступу співпозивачів у справу після відкриття провадження у справі. [234, с. 121]

Наведене підтверджується, наприклад, Постановою Верховного Суду від 01.10.2018 року в справі № 924/1022/17. [245] Правове регулювання співучасті в ГПК є тотожним за змістом регулюванню, наведеному в ЦПК. З огляду на це, вважаємо за можливе в цілях підтвердження нашої тези послатися на більш актуальну Постанову Верховного Суду від 26.04.2023 року в справі № 369/3147/19 в якій суд зазначив, що ЦПК не передбачає заміни позивача чи залучення особи як співпозивача [246]

На нашу думку, той факт, що модель вирішення спорів, пов'язаних з порушенням переважного права, не є життєздатною без прийняття рішення залученими учасниками (акціонерами, членами) корпорації про зміну свого процесуального статусу свідчить про те, що її справжньою функцією є забезпечення поінформованості таких учасників (акціонерів, членів) корпорації про існування позову на захист переважного права та надання їм можливості визначити чи бажають вони взяти участь у відповідній справі та в якому статусі. [234, с. 121]

З огляду на вищенаведене, вважаємо, що саме на інформуванні учасників (акціонерів, членів) корпорації про наявність позову про переведення прав та обов'язків покупця / евікцію (викуп) частки (акцій, паю) і слід надалі зосередитися. [234, с. 122]

Варто зазначити, що ст. 164 ГПК України передбачено обов'язок з повідомлення учасників справи до відкриття провадження. Однак набути статусу учасників у справі, згідно зі ст. 49-50 ГПК України, треті особи можуть тільки у випадку, якщо вони вступають у справу самостійно або будуть залученими ухвалою суду. Відповідно, на момент пред'явлення позову, у позивача відсутній обов'язок повідомляти суд про решту учасників (акціонерів, членів) корпорації, переважні права яких також є порушеними, а суд, як ми зазначали раніше, не володіє інформацією щодо того, чи бажають такі особи набути оспорювану частку (акції, пай) та чи не заявили вони попередньо про свою відмову від здійснення переважного права. (ст. 172 ГПК України). [234, с. 122]

Згідно з п. 5 ч. 2 ст. 43 ГПК України на позивача покладається обов'язок з повідомлення суду про осіб, які мають бути залучені до справи, однак сама модель залучення решти учасників (акціонерів, членів) юридичної особи як третіх осіб не є надто ефективною, а отже даний обов'язок підлягає переосмисленню. [234, с. 122]

Існування обов'язку з інформування решти учасників (акціонерів, членів) юридичної особи корпоративного типу обумовлене їх необхідністю вирішити питання доцільності вступу в справу в тому чи іншому статусі, а також своєчасності звернення з позовом до суду (як у випадку з порушенням переважних прав). [234, с. 122] Зазначений обов'язок також попереджатиме зловживання правом на захист, коли позивач умисне приховуватиме відому йому інформацію щодо порушення переважного права учасників (акціонерів, членів) корпорації, бажаючи стати одноосібним власником протиправно проданої частки (акцій, паю) й усунути небажаних конкурентів. Для забезпечення превенції таким недобросовісним діям позивача, до ст. 174 ГПК України необхідно внести зміни – передбачити, що провадження у справі, пов'язаної зі

спором щодо порушення переважного права, може бути відкрито лише за умови, що позивач надасть суду доказ повідомлення решти учасників (акціонерів, членів) корпорації про подання ним відповідного позову. [234, с. 122]

І. Я. Бабецька пропонує модель повідомлення учасників (акціонерів, членів) юридичної особи, за якої суд зобов'язаний, після відкриття провадження, повідомити юридичну особу про відкриття провадження. В свою чергу, юридична особа зобов'язана, у триденний строк, з моменту одержання повідомлення, повідомити про це своїх учасників – останнім надається 30-ти денний строк (з моменту отримання повідомлення від юридичної особи) для вступу у справу як треті особи, що заявляють самостійні вимоги. [104, с. 166-167] [234, с. 122-123]

В. М. Кравчук пропонує передбачити модель, за якою суд, *після відкриття провадження у справі*, витребує реєстр акціонерів у реєстратора та зобов'язує останнього повідомити усіх акціонерів про пред'явлення позову [14, с. 108] [234, с. 123]

На нашу думку, пропозиції кожного вченого є дещо недосконалими. Незалежно від того, кого суд буде зобов'язаний повідомити про відкриття провадження у справі – реєстратора чи юридичну особу –, в будь-якому випадку порушуватиметься таке завдання господарського судочинства, як своєчасність розгляду справи. Адже кінцева мета – інформування про поданий позов решту учасників (акціонерів, членів) – потребуватиме попереднього повідомлення з боку суду суб'єкта, на якого законом покладено обов'язок з інформування учасників (акціонерів, членів) корпорації. Оскільки запропонована вченими модель передбачає здійснення вищенаведених дій в межах відкритого провадження, то очевидно, що принцип процесуальної економії порушуватиметься. [234, с. 123]

Серед іншого, оскільки провадження вже відкрито, то матиме місце попередження наслідків зловживання правом на захист, в той час як більш бажаним станом правового регулювання є попередження (превенція) здійснення самого зловживання. [234, с. 123]

Окрім цього, здійснення повідомлення (часові та фінансові витрати) покладаються на будь-яку іншу особу, окрім тієї, чиє недобросовісне звернення з позовом може позбавити решту учасників (акціонерів, членів) юридичної особи можливості захистити своє переважне право. [234, с. 123]

Альтернативно, обов'язок з повідомлення решти учасників (акціонерів, членів) юридичної особи про поданий позов про переведення прав та обов'язків, можна покласти на суд. Однак така модель також не позбавлена недоліків.

Так, аби суд зміг здійснити повідомлення, йому доведеться отримати інформацію про склад учасників юридичної особи. Існуючий обов'язок з повідомлення суду про третіх осіб, яких необхідно залучити, потрібно буде замінити на обов'язок позивача повідомити суд про решту учасників (акціонерів, членів) юридичної особи, адже, як нами було зазначено раніше, процедура залучення решти учасників (акціонерів, членів) юридичної особи як третіх осіб без самостійних вимог є неефективною. [234, с. 123]

Здійснення подібного повідомлення позивачем буде необхідним, оскільки хоч відомості про учасників та членів юридичних осіб (окрім акціонерів в акціонерних товариствах) є у вільному доступі в ЄДР, втім останній не містить відомостей про їхні поштові адреси – тільки поштові адреси (в тому числі електронні) юридичної особи та її керівників. Окрім цього, виконання обов'язку повідомлення судом про подання позову про переведення прав та обов'язків буде проблематичним щодо акціонерів. [234, с. 123]

Так, відомості депозитарної системи (в тому числі поштова чи електронна адреса акціонерів – Г. Ю.), згідно зі ст. 24 «Про депозитарну систему», є конфіденційною інформацією – у вільному доступі, згідно зі ст. 133 ЗУ «Про ринки капіталу» знаходиться інформація про власників 5 та більше відсотків акцій. [247] [27] Відповідно, суд не має доступу до інформації про власників 5 та менше відсотків акцій. [234, с. 123]

Більше того, така інформація, згідно з «Порядком звітування депозитарними установами до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку», оновлюється лише на щоквартальній основі, а тому може

бути неактуальною щодо всіх акціонерів на день подання позову. [248] [234, с. 123-124] Тобто, аби виконати обов'язок з повідомлення, суду доведеться звертатися до депозитарної установи, у зв'язку з чим порушуватиметься процесуальна економія, або ж отримувати ці відомості від акціонера. [234, с. 124]

За таких умов, якщо без обов'язку акціонера зібрати та надати необхідну інформацію не обійтись, то чи не доцільніше самому акціонеру здійснювати повідомлення решти власників акцій? Тим паче що саме позивач, в разі своєї недобросовісності при зверненні з позовом до суду, може створити загрозу позбавлення можливості інших учасників (акціонерів, членів) юридичної особи захистити порушені переважні права. [234, с. 124]

На нашу думку, розгляд справ за позовами про переведення прав та обов'язків покупця в межах корпоративних спорів повинен здійснюватися за уніфікованою процедурою незалежно від того, про учасників якої корпорації йде мова. Покладення обов'язку з повідомлення про подачу відповідного позову на суд не сприятиме досягненню окресленої цілі. Відповідно, ми вважаємо, що саме на позивача, а не будь-яку іншу особу, слід покладати обов'язок з повідомлення решти учасників (акціонерів, членів) юридичної особи. [234, с. 124]

З метою попередження зловживань та порушень при виконанні обов'язку з повідомлення учасників та членів юридичних осіб (окрім акціонерів), останнє повинно здійснюватися рекомендованим листом з описом вкладення або через електронні довірчі послуги. Для акціонерних товариств, якщо інше не передбачено статутом, повідомлення повинно здійснюватися через депозитарну систему. Згідно з п. 3 Розділу II «Порядку направлення повідомлень акціонерам через депозитарну систему» (далі – «Порядок повідомлень») таке повідомлення здійснюватиметься шляхом: 1) направлення повідомлень акціонерам на електронну пошту; 2) направлення повідомлень акціонерам на мобільний телефон. [249] [232, с. 124]

Такий спосіб повідомлення краще відповідає потребам часу, забезпечує оперативність самого повідомлення, а також здійснюється професійним суб'єктом, з огляду на що суттєво знижує ризики та зловживання щодо

здійснення повідомлення позивачем у вищенаведені способи. Відомості про здійснення повідомлення через депозитарну установу, згідно з а. 2 п. 7 Порядку повідомлень, відображаються в журналі депозитарних операцій, витяг з якого слугуватиме підтвердженням виконання обов'язку з повідомлення акціонерів. [234, с. 124]

Зазначимо, що при переведенні прав та обов'язків покупця частки законодавець, в пп. 1 п. 4 Прикінцевих та Перехідних положень ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», передбачив обов'язок позивача внести на депозитний рахунок суду суму, за якою відчужується частка. Наведена норма спрямована забезпечити: 1) превенцію зловживанню правом на захист; 2) забезпечення отримання покупцем за договором сплаченої ним грошової суми або ж продавцем вартості відчужуваного об'єкту; 3) швидке та ефективно виконання судового рішення. [234, с. 124]

Водночас, якщо ч. 4 ст. 362 ЦК передбачає внесення грошей на депозитний рахунок у сумі, яку повинен сплатити покупець, то в ЗУ «Про ТОВ» підхід дещо інший – сума повинна дорівнювати тій, що покупець уже сплатив. При цьому, невнесення грошей на депозитний рахунок суду, згідно з пп. 2 п. 4 Прикінцевих та перехідних положень ЗУ «Про ТОВ», є підставою для залишення позову без розгляду. Дане положення законодавства можна тлумачити двома шляхами. [234, с. 124]

Перший спосіб тлумачення – внесення депозиту на рахунок суду є обов'язковою умовою переведення прав та обов'язків покупця. В такому випадку, вказівка на «внесення суми, яку сплатив покупець» позбавляє позивача можливості виконати свій обов'язок із внесення грошей на депозитний рахунок та отримати захист свого переважного права у випадках, коли договір укладено, однак оплата вартості частки ще не здійснена. [234, с. 125]

Другий спосіб тлумачення – внесення депозиту на рахунок суду є обов'язковим лише в разі оплати покупцем вартості частки і не має місце у випадку її нездійснення. Однак за такого тлумачення створюються умови для

зловживання правом на захист, на попередження чого, в першу чергу, й спрямований обов'язок із внесення коштів на депозитний рахунок. [234, с. 125]

На нашу думку, найбільш раціональним вирішенням даного питання є встановлення обов'язку позивача внести на рахунок суду депозит в сумі, яку *сплатив або повинен сплатити* покупець. [234, с. 125]

Важливо також визначити момент, коли позивач повинен внести грошові кошти на депозитний рахунок суду. Так, пп. 1 п. 4 Прикінцевих та Перехідних положень ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» передбачено, що розмір грошових коштів, які підлягають внесенню на депозитний рахунок суду, визначаються ухвалою суду. Таким чином, можна зробити висновок, що законодавець не пов'язує виконання даного обов'язку з моментом подання позовної заяви. [234, с. 125] Зазначене дозволяє В. М. Кравчуку та Т. В. Шеметі стверджувати, що внесення грошових коштів на депозитний рахунок суду може бути відстрочено до моменту встановлення всіх учасників ТОВ чи ТДВ, які бажають захистити переважне право. [14, с. 108] [105, с. 141-142] [234, с. 125]

Однак законодавець не уточнює про яку саме ухвалу йде мова – це може бути й ухвала про відкриття провадження у справі – а також не враховує строк для вступу у справу решти учасників (акціонерів, членів) юридичної особи. Так, І. Я. Бабецька пропонує визначити момент винесення даної ухвали судом моментом закінчення строку для вступу в справу. [104, с. 167-168] [234, с. 125]

Щодо самого строку для вступу в справу за позовом про переведення прав та обов'язків, то вченими висловлювалися різні пропозиції. Т. М. Шемета пропонують надати решті учасників (акціонерів, членів) юридичної особи 2-місячний строк для вступу в справу. [105, с. 140] В свою чергу, І. Я. Бабецька вважає, що повідомлені учасники (акціонери) повинні мати можливість вступити в справу протягом 30 днів. [104, с. 166-167] [234, с. 125]

На нашу думку, слід погодитися з І. Я. Бабецькою та запровадити 30-денний строк для вступу решти учасників (акціонерів, членів) юридичної особи у справу за позовом про переведення прав та обов'язків покупця. Такий строк обумовлений тим, що дані особи безпосередньо повідомлятимуться про поданий

позов – вони не будуть зобов'язані самотійно виявляти факт порушення своїх переважних прав, а отже й не потребують такого тривалого строку для вступу в справу. [234, с. 125]

Водночас, варто звернути увагу на той факт, що договором купівлі-продажу може бути передбачена розстрочка чи відстрочка платежу. В таких умовах, якщо на позивача покладати обов'язок з внесення на депозитний рахунок всієї суми за договором купівлі-продажу, останній набуватиме частку, акції чи пай на гірших умовах, ніж покупець. Відповідно, необхідно передбачити, що особа, яка реалізує переважне право, набуває продану частку, акції чи пай на тих же умовах, що й третя особа – покупець. [234, с. 125]

Втім звертаємо увагу на той факт, що відстрочка платежу є відтермінуванням здійснення платежу в повному обсязі. Натомість, виконання грошового зобов'язання за договором купівлі-продажу може також бути поділене на кілька платежів – в даному випадку, мова йде про розстрочку платежу. [234, с. 126]

Відповідно, обидві можливості – здійснити платіж із відстрочкою та в розстрочку – повинні бути надані позивачу при захисті переважного права, яке порушено укладенням договору купівлі-продажу, за яким покупець має такі права. [234, с. 126] Можливість правоволодільця здійснити оплату в розстрочку чи з відстрочкою, тобто на умовах договору, укладеного з порушенням його переважного права, передбачена ч. 2 ст. 2148 Цивільного Кодексу Чехії. [234, с. 126]

Варто зауважити, що внесення грошей на депозитний рахунок в сумі, що дорівнює ціні за договором купівлі-продажу, також є різновидом забезпечення. Наслідком недотриманням обов'язку зі здійснення цього забезпечення є залишення позову без розгляду. Оскільки позивач бажає отримати право відстрочки чи розстрочки платежу за договором у зв'язку з неможливістю здійснити оплату найближчим часом, не слід ставити можливість задоволення позову, в такому випадку, в залежність від внесення депозиту. [234, с. 126]

Таким чином, якщо переважне право порушено укладенням договору купівлі-продажу з відстрочкою чи розстрочкою платежу, слід безпосередньо виключити поширення на такого позивача положення законодавства, яке такий обов'язок встановлює. Натомість, такий позивач повинен надати інше забезпечення, наприклад, у вигляді поруки, гарантії, застави наявного майна, тощо. [234, с. 126]

3.3. Особливості захисту майнових прав та інтересів учасників корпорації через інститут похідного позову

Становлення інституту похідного позову бере початок в країнах англо-саксонської правової сім'ї, зокрема у Великобританії, як виняток із прецедентного «правила належного позивача» по справі Фосс проти Харботтл (англ. – «Foss vs Harbottle»), яке звучить наступним чином :«відносно шкоди, завданої юридичній особі, лише остання може бути належним позивачем». [250, с. 4-5] За наведеним правилом позивачем може виступати та особа, якій належить матеріальна вимога до відповідача. Водночас, в корпоративних (членських) відносинах нерідко виникають ситуації, за яких виключається можливість юридичної особи самостійно здійснити захист своїх порушених прав, з огляду на існування дефекту її волі: особа правопорушника збігається з особою, яка формує та (або) виявляє волю юридичної особи. Такою особою може бути, мажоритарний учасник (акціонер), більшість учасників (акціонерів) чи посадова особа. Наведені обставини згодом лягли в основу винятку з «правила належного позивача» – члени корпорації можуть звертатися з позовом від імені та в інтересах корпорації, якщо шкоду останній завдано особами, які здійснюють управління нею (як більшістю учасників, так і посадовими особами).

Більшість вчених, серед яких Л. А. Островська, С. О. Короєд, В. М. Махінчук, О. В. Зудіхін та інші визначають похідний позов як правовий спосіб захисту прав юридичної особи, що дозволяє її учасникам заявляти та підтримувати позови в інтересах юридичної особи, якщо юридична особа не ініціює розгляд самостійно, в силу зацікавленості осіб, які здійснюють над нею контроль [251, с. 4-5] [252, с. 75] [34, с. 12] Зазвичай, через похідний позов опосередковано захищаються саме інтереси учасників корпорації, пов'язані з вартістю часток (акцій, паю) та самим обсягом виплати дивідендів, ліквідаційної квоти тощо – майнові корпоративні права гарантують лише участь в майнових результатах діяльності корпорації, а не конкретний обсяг. Як справедливо зазначає О. В. Бігняк: «стосовно вживання терміна «непрямий», зазначене

зводиться до того, що учасник (акціонер), який ініціював судовий процес, не є безпосереднім вигодонабувачем у спорі, такою особою є саме товариство, проте права (інтереси) учасника захищаються шляхом захисту інтересів самого товариства [253, с. 231-232] Водночас, опосередковано може здійснюватися і захист майнових прав учасників (акціонерів, членів). Так, оскільки ми притримуємося точки зору, що учасникам (акціонерам, членам) необхідно надати безумовне корпоративне право на дивіденди – частина чистого прибутку обов'язково спрямовується на виплату дивідендів, якщо інше рішення не буде прийнято загальними зборами –, то шкода, заподіяна корпорації її посадовими особами, може позбавити її учасників (акціонерів, членів) права на участь в розподілі дивідендів (буде прийнято рішення про спрямування частини чистого прибутку, яка мусила виділятися на виплату дивідендів, на інші потреби). Аналогічно, похідний позов буде інструментом непрямого захисту корпоративного права вимоги щодо виплати належних особі дивідендів, якщо завдана корпорації шкода діями / бездіяльністю посадових осіб унеможливило здійснення такої виплати.

Варто зазначити, що похідний позов є формою реалізації доктрини зняття корпоративної вуалі, при якій право звернутися з позовом про відшкодування збитків, яке належить юридичній особі, переходить до учасників (акціонерів, членів), хоч їхні права безпосередньо порушено не було. Європейський суд з прав людини, у справі *Agrotexim Hellas S.A. and others vs. Greece (1995)*, вирішуючи питання можливості акціонерів звернутися з позовом від імені компанії – визнання їх, а не компанії, «жертвами» в розумінні Конвенції «Про захист прав людини та основоположних свобод» (далі – Конвенції) – зазначив, що «...проникнення під «корпоративну вуаль» або ігнорування статусу юридичної особи може бути застосовано тільки у виняткових випадках, наприклад, коли чітко встановлено, що компанія не має можливості безпосередньо звернутись до інституцій Конвенції через органи управління юридичної особи, або через ліквідаторів». [254].

В українському законодавстві похідний позов закріплено в ст. 54 ГПК України). Згідно з нею, правом на його подання наділяється особа (учасник, акціонер, власник), що володіє 5 і більше відсотками в статутному капіталі чи майні юридичної особи. Велика Палата Верховного Суду в Постанові від 01.03.2023 в справі № 522/22473/15-ц зазначила, що законом не передбачено право єдиного учасника юридичної особи або учасника з вирішальним контролем (здатним без врахування волі інших учасників ухвалювати рішення з питань діяльності юридичної особи) звертатися з похідним позовом, оскільки такий учасник здатен забезпечити призначення виконавчого органу, який сумлінно виконуватиме свої повноваження, в тому числі звертатиметься із позовами, необхідними для захисту прав юридичної особи. [255]

Процесуальним статусом позивача, згідно ч. 2 ст. 54 ГПК України (яку в цій частині законодавець не планує змінювати) наділяється юридична особа, а її учасники (акціонери, члени) є особами, уповноваженими звертатися від її імені та в її інтересах до суду. Вищенаведене підтверджується Постановою Верховного Суду в справі № 912/2829/21 від 11.05.2022 року в якій суд зазначає, що власник (учасник, акціонер) юридичної особи, у розумінні ст. 54 ГПК України не є позивачем, а є особою з особливим процесуальним статусом. [256] Посадова особа, до якої звернена матеріально-правова вимога щодо відшкодування завданих збитків, представником такої юридичної особи бути не може.

Зазначимо, що серед вчених відсутній консенсус щодо того, хто саме повинен бути наділений статусом позивача за похідними позовами. О. Р. Ковалишин вважає, що статусом позивача повинні наділятися учасники (акціонери, члени) корпорації, в той час як сама корпорація повинна залучатися як третя особа, що не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору. [257, с. 65] Є. А. Таликін переконаний, що визначальним є конфлікт інтересів учасників та управління щодо дійсного інтересу товариства, а тому саме ці особи повинні зайняти процесуальне становище позивача та відповідача. [258, с. 164]

М. К. Богуш вважає, що процесуальним статусом позивача повинна наділятися саме корпорація. [22, с. 186-188]

На нашу думку, підхід за яким статусом позивача за похідним позовом наділена юридична особа є правильним, оскільки саме її правам та інтересам безпосередньо було завдано шкоду діями (бездіяльністю) посадової особи. Правовідносини щодо відповідальності посадових осіб, членів колективних органів (включаючи більшість учасників, акціонерів, членів) виникають із правовідносин між цими особами та юридичною особою щодо здійснення управлінських повноважень – діяти від її імені, приймати рішення тощо. Більше того, судові рішення за похідним позовом не зможе безпосередньо вплинути на права та обов'язки учасника (акціонера, члена) юридичної особи, тож останні не можуть вважатися позивачами за похідними позовами. Той факт, що, з огляду на дефект волі, з позовом до суду звертається не сама юридична особа, а її учасники (акціонери, члени), повністю відповідає визначенню позивача як учасника судового процесу. Так, згідно зі ч. 3 ст. 45 ГПК України позивачами є *особи, які подали позов або в інтересах яких подано позов* про захист порушеного, невизнаного чи оспорюваного права або охоронюваного законом інтересу. Саме юридична особа виступає позивачем за похідним позовом у Великобританії (ст. 206 Закону «Про компанії»), Канаді (ст. 239 Закону «Про бізнес корпорації»). Водночас, учасники (акціонери, члени) юридичної особи виступають позивачами за похідними позовами в США (Правило 23.1 Федеральних правил цивільного процесу); Німеччині (ст. 148 Закону «Про акціонерні товариства»), тощо. [259]

Як ми зазначали раніше, згідно зі ст. 54 ГПК України, право звертатися з похідним позовом надається учасникам (акціонерам, членам) юридичної особи. Однак положення ст. 54 ГПК України не дозволяють дати однозначну відповідь на запитання, чи може похідний позов заявлятися особою, яка, на момент заподіяння шкоди компанії, не була її учасником. Наприклад, відповідно до ст. 371 Закону Чехії «Про комерційні компанії і кооперативи (про бізнес корпорації)» правом на подання похідного позову наділена особа, яка є акціонером товариства.

Натомість, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 148 Закону ФРН «Про акціонерні компанії», ч. 2 ст. 155-1 Закону Румунії «Про компанії» та §626 Закону штату Нью-Йорк «Про бізнес корпорації» особа, яка звертається з похідним позовом, повинна бути учасником корпорації на момент заподіяння їй шкоди. [260] [261] Зазвичай, така вимога обумовлена необхідністю перешкодити зловживанням правом на подання похідного позову – придбанням акцій, часток, паю, з метою подальшого втягнення юридичної особи в затяжний судовий розгляд справи за дрібними претензіями, з метою змусити останню «відкупитися» від недобросовісного позивача та отримати вигоду. Однак подібне зловживання може мати місце й з боку діючого учасника (акціонера) юридичної особи чи навіть особи, яка перебувала у відповідному статусі протягом тривалого часу.

О. Р. Ковалишин вважає, що правом на подання похідного позову повинна бути наділена лише та особа, яка на момент його пред'явлення перебувала в статусі учасника (акціонера, члена) товариства, оскільки набуваючи корпоративні права вона може орієнтуватися на попередні правочини товариства. [34, с. 60] На нашу думку, все ж доцільно надати право звертатися з похідним позовом учаснику (акціонеру), який не перебував в даному статусі на момент заподіяння шкоди юридичній особі. Цьому можна навести кілька причин: 1) саме право на відшкодування збитків належить юридичній особі, а не її учаснику; 2) завдані посадовою особою збитки опосередковано позначається й на правах та інтересах такого учасника (можливості та обсягу виплати дивідендів, тощо) – така особа також заслуговує на захист опосередковано порушених прав та інтересів; 3) зловживання правом на подання похідного позову попереджаються в інші способи, не пов'язані з позбавленням права захистити права та інтереси компанії та, опосередковано, свої права та інтереси. [260, с. 57] Наведена нами позиція відтворена в ч. 4 ст. 260 Закону Великобританії «Про компанії», згідно з якою, не має значення, чи підстава для звернення з похідним позовом виникла до чи після набуття особою статусу учасника юридичної особи. В поясненнях до ст. 260 автори Закону

аргументували втілений підхід тим, що (як ми раніше й зазначали – Г. Ю.), похідний позов спрямований на захист прав компанії, а не її учасника. [175]

Окрім цього, варто звернути також увагу на той факт, що при відчуженні часток (акцій, паїв) відбувається сингулярне правонаступництво в правах та обов'язках попереднього власника. Права учасника (акціонера, члена) корпорації не припиняються та не виникають в набувача частки (акцій, паю) заново: відбувається зміна суб'єкта корпоративного правовідношення, опосередкованого оборотоздатним об'єктом. Такої точки зору дотримується більшість вчених, серед яких А. В. Смітюх, Л. В. Сіщук та інші. [18, с. 25] [218, с. 158-159] За умови, що право на подання похідного позову виникло до моменту відчуження частки (акцій, паю), то дане право, будучи правом учасника (акціонера, члена) корпорації повинно переходити до набувача відповідного оборотоздатного об'єкту. Аналогічний підхід закріплено в Звіті Комісії з питань права Англії та Уельсу від 1997 року: «право на подання похідного позову визначено як таке, що входить до в'язки прав, які посвідчуються часткою (акцією) та переходять до набувача».

Після визначення кола осіб, які можуть звертатися з похідним позовом від імені та в інтересах юридичної особи, необхідно також з'ясувати особу відповідача за даним позовом. Згідно зі ст. 54 ГПК України, відповідачем є безпосередньо посадова особа господарського товариства. Однак цією нормою не надано уніфікованого визначення посадової особи. Справа в тому, що залежно від того, про який саме вид господарського товариства (корпорації як такої) йде мова, коло осіб, які охоплюються поняттям «посадова особа», відрізняється.

Так, згідно з ч. 1 ст. 42 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» посадовими особами товариства з обмеженою чи додатковою відповідальністю є члени виконавчого органу, наглядової ради, а також *інші особи, передбачені статутом товариства*. Положенням ч. 2 ст. 23 ЗУ «Про господарські товариства» передбачено, що до посадових осіб відносяться: голова та члени виконавчого органу, ревізійної комісії, ревізор товариства, а також голова та члени іншого органу товариства, наділені повноваженнями з управління товариством, якщо

утворення такого органу передбачено установчими документами товариства. Отже, на відміну від положень ЗУ «Про ТОВ та ТДВ», в статуті командитних та повних товариств до посадових осіб можна віднести не будь-кого, а членів інших органів управління – посадовою особою не може бути бухгалтер, корпоративний секретар тощо). Посадові особи, як члени органу управління, визначені також в п. 23 ст. 2 ЗУ «Про АТ», щоправда до них законом також віднесено корпоративного секретаря та членів ліквідаційної комісії.

Зазначимо, що визначення посадової особи, наведене ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» та ЗУ «Про АТ» слід тлумачити таким чином, що дискреція щодо встановлення кола посадових осіб в статуті не є і не може бути необмеженою. Так, варто погодитися з В. В. Васильєвою, що у питанні віднесення особи до категорії посадової особи слід керуватися критерієм виконання нею організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій в товаристві. [263, с. 13] Верховний Суд в Постанові від 01.12.2021 року в справі № 761/24929/20 надав роз'яснення вищенаведених функцій: 1) під адміністративно господарськими функціями (обов'язками) обов'язки з управління або розпорядження державним, комунальним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, здійснення забезпечення контролю за цими операціями тощо); 2) під організаційно-розпорядчими функціями (обов'язками) слід розуміти обов'язки щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форм власності. [264] В обох випадках визначення надавалося посадовим особам юридичних осіб публічного права, втім таке розуміння посадової особи цілком може застосовуватися й до приватних юридичних осіб.

Розмірковуючи над особою відповідача за похідним позовом, варто також звернути увагу на деяку неточність ст. 54 ГПК України. Чинна редакція ст. 54 ГПК України хоч і вказує на звернення вимоги щодо відшкодування збитків саме до посадової особи, однак за відсутності конкретизації створює формально-юридичну можливість уникнути відповідальності тією особою, яка, на момент

пред'явлення до неї позову, більше не перебуває в статусі посадової особи. Т. В. Степанова, на основі тлумачення положення ст. 54 ГПК України, доходить аналогічного висновку, звертаючи увагу на необхідності надати законодавству більшої чіткості відносно посадової особи як відповідача за похідним позовом. [265, с. 52] Натомість О. О. Кот розширювально тлумачить законодавче визначення відповідача за похідним позовом як посадову особу та вважає, що воно охоплює також посадову особу, чиї повноваження припинено. [266, с. 134] Погоджуючись з Т. В. Степановою, вважаємо, що вирішення даного питання можна знайти при аналізі положень законодавств іноземних держав. Так, згідно з ч. 3 ст. 372 Закону Чеської Республіки «Про комерційні компанії і кооперативи (про бізнес корпорації)» під посадовою особою, до якої може бути пред'явлено похідний позов, розуміється, в тому числі, особа, яка перебувала в такому статусі на момент заподіяння шкоди юридичній особі. Аналогічно, пп. а) п. 5 § 260 Закону Великобританії «Про компанії» під директором розуміє також особу, яка припинила свої повноваження.

Таким чином, під посадовими особами в цілях правового регулювання похідного позову слід розуміти членів виконавчого органу, наглядової ради, ревізійної комісії, голову та членів іншого органу управління, або тих осіб, які в силу своїх адміністративно-господарських чи організаційно-розпорядчих функцій, наділені статусом посадових осіб відповідно до установчого документу юридичної особи, в тому числі ті, які перебували в такому статусі на момент заподіяння шкоди юридичній особі.

При встановленні кола осіб, які можуть виступати відповідачами за похідним позовом, варто звернути на ще один цікавий аспект. Згідно з ч. 14 ст. 39 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» у випадках і на умовах, передбачених законом, повноваження виконавчого органу товариства може виконувати юридична особа, зареєстрована відповідно до законодавства України. Оскільки посадовою особою корпорації може бути тільки фізична особа, то чинна редакція ст. 54 ГПК України не дозволяє звернутися з похідним позовом до юридичної особи, яка здійснює повноваження виконавчого органу корпорації. В таких випадках,

відносини зі здійснення управлінських повноважень існують між корпорацією та уповноваженою юридичною особою, а отже відповідальність за шкоду, заподіяну неналежним виконанням своїх професійних, в тому числі фидуціарних, обов'язків нестиме саме уповноважена юридична особа, а не її менеджмент. Відповідно, варто вести мову про можливість звернення з похідним позовом щодо відшкодування збитків, заподіяних дією (бездіяльністю) органу управління чи його членів не тільки до фізичних, але й юридичних осіб, якщо останні наділені повноваженнями органу управління.

Можуть виникнути ситуації, коли збитки юридичній особі завдані не посадовою особою, а її мажоритарними учасниками, акціонерами, членами або й третіми особами, щодо яких органи управління не приймають рішення щодо звернення до суду. Так, Ю. К. Челебій-Кравченко зауважила, збитків може бути завдано й повними учасниками повних та командитних товариств, в яких відсутні органи управління та посадові особи як такі, а отже конструкція похідного позову в її нинішньому вигляді буде «мертвою» щодо них [267, с. 87-88]. О. В. Бігняк та Ю. Ю. Попов вважають за можливе звертатися з похідним позовом проти третіх осіб, якщо останні завдали юридичній особі збитків, втім в неї немає можливості звернутися з позовом самостійно. [35, с. 184-185] [268, с. 59-61]

Досліджуючи інститут похідного позову, варто підкреслити, що предметом класичної моделі похідного позову зазвичай є вимога до посадової особи відшкодувати завдані діями (бездіяльністю) збитки. Однак посадова особа не завжди здатна повністю відшкодувати корпорації завдані своїми діями (бездіяльністю) збитки – інколи ефективніше вимагати визнання недійсним правочину, укладеного з третьою особою. Окрім цього, непоодинокими є випадки укладення фраздаторних правочинів на шкоду інтересам меншості учасників корпорації. В таких випадках, за наявності дефекту волі юридичної особи, права та інтереси корпорації (а також інтереси її учасників, акціонерів, членів) захищаються через визнання недійсним правочину за позовом міноритарного учасника (акціонера, члена) корпорації, що також є похідним

позовом за своєю суттю. В українській правовій науці пропозицію з надання учасникам (акціонером, членам) корпорації права звертатися з похідним позовом щодо визнання недійсним правочину вже висловлювали О. П. Доценко, М. К. Богущ та Ю. Ю. Попов. [269, с. 74] [22, с. 162] [268, с. 10-11]

Однак при оскарженні правочину, вчиненого виконавчим органом управління корпорації, неодмінно виникає потреба в забезпеченні стабільності цивільного обороту, а також забезпечення співрозмірності обраного способу захисту тим правовим наслідкам, які він потягне. Так, майновий ценз разом з обов'язком із звернення до корпорації з вимогою про вчинення дій (оспорювання вчиненого правочину) запобігатиме зловживанню таким позовом (як і будь-яким іншим з наведених різновидів похідних позовів), однак слід пам'ятати, що можливість визнання недійсним правочину, вчиненого з третьою особою, згідно з а. 2 ч. 3 ст. 92 ЦК України, залежить від її обізнаності щодо обмеження повноважень одноосібного чи колегіального виконавчого органу.

Верховний Суд в Постанові від 07.12.2022 року в справі № 904/6735/20 (624/215/21) наголосив, що обмеження повноважень щодо представництва юридичної особи набуває юридичної сили для третьої особи в тому випадку, якщо саме вона, ця третя особа, вступаючи у відносини з юридичною особою та укладаючи договір, діяла недобросовісно або нерозумно, зокрема, достеменно знала про відсутність у виконавчого органу товариства необхідного обсягу повноважень або повинна була, за умови проявлення принаймні розумної обачності, знати про це, а також відсутності подальшого схвалення правочину. [270] Зокрема, Верховний Суд в Постанові від 30.09.2021 року в справі № 910/11388/20 зазначив, що відомості щодо наявності обмежень повноважень директора щодо укладення правочинів можуть бути внесені до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань. Водночас, Верховний Суд уточнює, що відсутність в Реєстрі відповідних відомостей має бути оцінена в сукупності з іншими доказами у справі. В справі, яка розглядалася судом, контрагент отримав копію протоколу загальних зборів, яким обмежувалися повноваження директора, а отже такий

контрагент був обізнаний про відсутність в директора повноважень. [271] Серед іншого, третій особі важливо також проявляти обачність при підписуванні договору – якщо останній містить пункт, де зазначено, що договір підписується особою, яка діє на підставі статуту, то суд виходитиме з того, що контрагент підписанта є повідомленим про особу та повноваження останнього. Така позиція наведена Верховним Судом в Постанові від 04.04.2023 в справі № 906/43/22 (906/343/22) [272]

Продовжити аналіз законодавчої регламентації похідного позову хотілося б з превентивних механізмів щодо зловживання з боку учасників (акціонерів, членів) юридичної особи при поданні похідного позову. Одним з найпоширеніших превентивних механізмів є процедура «locus standi» – процес встановлення права особи на звернення до суду з похідним позовом, при якому здійснюється оцінка відповідності подання похідного позову встановленим законодавством або прецедентною практикою критеріям.

В країнах англо-саксонської правової системи критерії «locus standi» встановлено щодо самих випадків, за яких можливе звернення з похідним позовом, в той час як для країн романо-германської (континентальної) правової системи характерним є те, що критерії спрямовані на визначення кола осіб, які мають право на звернення з похідним позовом. [273, с. 183-189] Так, згідно зі ст. 263 Закону Великобританії «Про компанії», аби за похідним позовом було відкрито провадження, суд бере до уваги наступні факти: 1) чи могли дії або бездіяльність посадових осіб бути схвалені компанією; 2) чи дія або бездіяльність дають підстави звернутися учаснику з позовом від власного імені чи від імені компанії (чиї права було порушено); 3) чи компанія відмовилася звертатися з позовом (підтримувати позов). Окрім цього, суд також з'ясовує чи правопорушники контролюють діяльність компанії та чи відповідатиме подання похідного позову інтересам останньої.

Класичним критерієм «locus standi» романо-германської правової системи є майновий ценз у володінні часткою в статутному капіталі чи пакетом акцій як необхідна умова подання похідного позову. Так, ч. 1 статті L22-10-44

Комерційного кодексу Франції встановлено майновий ценз в 5% одноосібного або колективного володіння акціями. В Німеччині, згідно зі ст. 148 Закону «Про акціонерні товариства» майновий ценз встановлено на рівні одноосібного або сукупного володіння 1% акцій товариства або ж за умови володіння акціями, вартість яких дорівнює або більше 100 тисяч євро. Згідно за. 1-2 ст. 2393-bis Цивільного Кодексу Італії, майновий ценз для подачі похідного позову становить 2,5% статутного капіталу для публічних акціонерних товариств та 20% статутного капіталу для приватних акціонерних товариств (якщо інше не передбачено статутом). Щодо учасників товариств з обмеженою відповідальністю, то правом подати похідний позов, згідно зі ст. 2476 ЦК Італії, наділений кожен учасник товариства. Аналогічна норма передбачена ч. 1 ст. 157 Закону Чехії «Про бізнес корпорації».

Звертаємо увагу на той факт, що серед науковців питання майнового цензу розглядається неоднозначно. Ю. Ю. Попов вважає, що розглядати дане питання слід в розрізі особливостей кожної юридичної особи. Наприклад, на його думку, оскільки частки в статутному капіталі товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю не пристосовані до швидкого обігу, на відміну від акцій, то щодо них є недоцільним встановлення майнового цензу з метою превенції зловживання правом на звернення з даним позовом. В свою чергу, для акціонерних товариств, вважає Ю. Ю. Попов, такий ценз є необхідним. [268, с. 10-11] О. О. Кот зазначає, що обґрунтованим слід визнати право учасника на подання відповідного непрямого позову в тих випадках, коли порушуються також його корпоративні права учасника, незалежно від розміру його частки [226, с. 382]. Однак на нашу думку, пропозиція надати право звертатися з похідним позовом будь-якому учаснику, незалежно від розміру його частки, є дещо категоричною та створює передумови для зловживань при застосуванні даного інструменту захисту. Так, як справедливо зазначає О. Р. Ковалишин, будь-хто, за умови придбання всього лише декількох акцій (або лише частини відсотка статутного капіталу іншого господарського товариства), зможе втягнути товариство в безпідставні судові процеси. [34, с. 59]

Перевагою встановлення майнових цензів в більшості держав світу є потреба в захисному механізмі проти зловживань з боку дрібних учасників (акціонерів, членів) корпорації. Однак встановлення майнового цензу має бути раціональним. Якщо його розмір буде відносно великим, як зазначає Мартін Гельтер, то він буде скоріше стримуючим фактором подання похідного позову, аніж інструментом попередження зловживань. [274, с. 857] Майкл Секира та Криштофель Греченіг, в своєму дослідженні похідних позовів в Європі, вказали на чіткий взаємозв'язок між майновим цензом, що дає право на подання такого позову, та рівнем ризику підкупу потенційних позивачів з боку менеджменту: чим вищим є відсотковий поріг подання похідного позову, тим вищим є ризик підкупу потенційних позивачів (з огляду на невелику кількість останніх) [275, с. 7-8] Відповідно, оптимальним є такий розмір цензу, який забезпечував би водночас превенцію зловживань з боку учасників (акціонерів), запобігав би неправомірним домовленостям з боку посадових осіб та не створював би необґрунтованих перешкод в здійсненні цього права.

Передбачений українським законодавством майновий ценз в 5% є оптимальним, оскільки здатен реально забезпечити превенцію зловживанням правом на подання похідного позову дрібними учасниками (акціонерами) та, водночас, не створює серйозних перешкод в доступі до здійснення даного права. Якби він був встановлений на рівні частки майнової участі в 1% (акцій, частки, паю), то носив би формальний характер та не виконував би превентивної функції. Водночас, ми вважаємо дещо надмірним акцент законодавства на майновому цензі як єдиному механізму превенції зловживанням поданням похідного позову.

По-перше, його недостатньо для ефективного попередження зловживанням, оскільки попереджає зловживання лише з боку дрібних учасників (акціонерів), в той час як поза його впливом знаходиться доволі широкий спектр розмірів часток майнової участі між встановленим законодавством мінімумом та мажоритарністю, якими володітиме потенційний позивач.

По-друге, використовуючи майновий ценз як *передумову надання права на звернення з похідним позовом*, законодавець безпідставно позбавляє можливості

скористатися правом на похідний позов учасників тих юридичних осіб, в яких майнова частка участі відсутня (об'єднання співвласників багатопверхового будинку, громадські об'єднання, благодійні організації, тощо). Природа даного способу захисту обумовлена деліктом з боку посадової особи або більшості учасників, які беруть участь в управлінні юридичною особою, у зв'язку з чим юридична особа не може самостійно звернутися до суду за захистом свого права – у юридичної особи виникає дефект волі. Такий інструмент захисту як похідний позов покликаний надати особі (групі осіб), уповноваженій (уповноваженим) брати участь у формуванні волі юридичної особи, переважити волю контролюючих правопорушників, чиї дії (бездіяльність) не дозволяють юридичній особі захистити свої права та інтереси. Відповідно, існування права на подання похідного позову пов'язано з наявністю членських відносин в корпорації та специфікою формування волі останньої, а не метою її діяльності чи фактом посвідчення корпоративних прав часткою, акціями чи паєм. Як наслідок, правом на подання похідного позову повинні бути наділені учасники всіх корпорацій в умовах, коли останні, з огляду на дефект волі, не можуть самостійно звернутися за захистом своїх прав та інтересів. На жаль, більшість іноземних правопорядків визнає право на звернення з похідним позовом виключно за учасниками підприємницьких корпорацій (товариств) – п. 5 ч. 1 ст. 16 Закону Литви «Про компанії»; ст. 239 Закону Канади «Про бізнес корпорації»; ст. 155¹ Закону Румунії «Про компанії» тощо.

Таким чином, учасникам непідприємницьких корпорацій, в яких відсутній оборотоздатний об'єкт, що посвідчує корпоративні права (частка, акції чи пай), слід надати право для звернення з похідним позовом на захист прав та інтересів такої корпорації. З метою попередження зловживанням правом на похідний позов з боку учасників таких корпорацій, модель регулювання похідного позову повинна включати не тільки майновий, але й кількісний ценз. На нашу думку, оптимальним розміром кількісного цензу для непідприємницьких корпорацій в яких відсутні частки майнової участі (частки, акції, паї) є 5 відсотків від загальної кількості учасників. [262, с. 60]

Традиційно звернення з похідним позовом в державах континентальної та англо-саксонської правових систем обумовлене обов'язком учасника юридичної особи звернутися до неї з вимогою щодо вчинення дій, як елемент розширеного «locus standi». Така вимога передбачена законодавствами ряду іноземних держав – п. 2 ч. 1 ст. 148 Закону Німеччини «Про акціонерні товариства»; ст. 158 Закону Чехії «Про бізнес корпорації»; Правил 23.1 Федеральних правил цивільного процесу США тощо. Необхідність встановлення такого елементу «locus standi» полягає в тому, що він виконуватиме як превентивну функцію (перешкоджатиме недобросовісним учасникам (акціонерам) звертатися з похідним позовом за відсутності підстав для цього), так і функцію доказу невжиття посадовими особами (більшістю учасників) дій щодо захисту прав юридичної особи.

З огляду на вищенаведене, пропонується обумовити подання похідного позову, окрім майнового цензу, необхідністю додержання таких вимог як: 1) особа попередньо зверталася з вимогою до юридичної особи щодо вчинення дій із захисту порушених (невизнаних, оспорюваних) прав та інтересів юридичної особи; 2) юридична особа протягом 30 днів, всупереч своїм інтересам, не вжила жодних дій щодо захисту своїх прав та інтересів, або ж відповіла відмовою на вимогу зазначеної особи (не може самостійно захистити свої права та інтереси; 3) немає інших підстав, які б перешкождали поданню похідного позову.

Щодо умов відповідальності посадових осіб, варто зазначити наступне. Верховний Суд в Постанові від 24.05.2023 в справі № 910/1895/20 вказав, що притягнути особу до відповідальності за похідним позовом можна лише в разі доведення чотирьох загальних умов відповідальності, якими є: 1) протиправна поведінка; 2) збитки; 3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою та завданими збитками; 4) вина. [276] Тягар доказування лежить на позивачеві, а якщо один з елементів складу правопорушення є відсутнім, притягнути посадову особу до відповідальності неможливо. Користуючись нагодою, хотілося б звернути увагу на питання співвіднесення індивідуальної та солідарної відповідальності членів колегіального органу управління.

Так, наприклад, згідно з ч. 4 ст. 92 ЦК, якщо члени органу юридичної особи та інші особи, які відповідно до закону чи установчих документів виступають від імені юридичної особи, порушують свої обов'язки щодо представництва, вони несуть солідарну відповідальність за збитки, завдані ними юридичній особі передбачено солідарну відповідальність посадових осіб за збитки, завдані юридичній особі. При цьому те, як ця норма є прописаною, не дає однозначного розуміння чи несуть відповідальність також ті особи, які, наприклад, не голосували за те рішення, в результаті якого таких збитків було завдано.

Спеціальною нормою, ч. 3 ст. 40 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» передбачено, що посадова особа звільняється від відповідальності, якщо доведе, що шкоду завдано не з її вини – інакше кажучи, мова йде про встановлення індивідуальної відповідальності кожного члена органу управління. Дану норму можна протлумачити таким чином, що ті посадові особи, які не голосували за прийняття того чи іншого рішення, в результаті яких товариство зазнало збитків, не нестимуть відповідальності. На нашу думку, саме такий підхід повинен бути втілений в українському законодавстві. Аналогічний, індивідуалістичний підхід, зокрема, продемонстровано в ст. 293 (в товариствах з обмеженою відповідальністю) та ст. 483 (в акціонерних товариствах) Кодексу комерційних компаній Польщі.

Відповідно до ст. 90 ЗУ «Про АТ», посадові особи товариства, винні у порушенні передбачених цим Законом обов'язків, відповідають за збитки, заподіяні товариству своїми діями або бездіяльністю. Наведене положення викликає запитання щодо можливості покладення відповідальності за збитки, завдані прийнятим рішенням, на особу, яка утрималася від голосування.

Варто зазначити, що бездіяльність посадових осіб не пов'язана із фактом прийняття чи не прийняття рішення органом управління, адже будь-яке голосування – «за» чи «проти» – є активною дією зі здійснення посадовою особою свого голосу, а голосування, в свою чергу, є формою здійснення її управлінських повноважень. Відповідно, навіть відсутність (неприйняття) рішення як акту органу управління є наслідком рішення осіб, що входять до

складу органу управління – активної дії. Так, наприклад, згідно з ч. 3 ст. 180 Закону Австралії «Про корпорації», будь-яке рішення вчиняти або не вчиняти дій щодо питання, яке стосується діяльності корпорації, є бізнес рішенням (діловим судженням) посадової особи (а отже реалізацією її управлінських повноважень – прим Г. Ю.). [277]

Оскільки голосування на засіданні органу управління є формою здійснення посадовими особами своїх управлінських повноважень, то утримання від голосування є пасивною поведінкою, пов'язаною з відмовою від здійснення своїх управлінських повноважень, а отже – може тлумачитися як бездіяльність. Як наслідок, положення ст. 90 ЗУ «Про АТ» можна тлумачити на користь можливості притягнення до відповідальності за збитки, завдані юридичній особі рішенням органу управління посадову особу, яка утрималася від голосування. Однак чи справедливий такий підхід щодо осіб, які не реалізували своє право голосу та не голосували за рішення, винесене на порядок денний?

Якщо збитків корпорації завдано прийнятим протиправним рішенням, за даних умов посадова особа, яка утрималася від голосування, своєю відмовою реалізувати голос перешкоджає його прийняттю тією ж мірою що й особа, яка проголосувала проти – в тому сенсі, що в обох випадках кількість голосів «за» протиправне рішення більшою не стає. Однак в такому випадку вона порушує свої фідучіарні обов'язки діяти розумно та в інтересах корпорації. Більше того, зазвичай, пасивність посадової особи не обмежується її відмовою реалізувати голос: усвідомлюючи, що «утримання від голосування» захищає посадову особу від відповідальності, пасивність останньої проявляється в усуненні себе від процесу прийняття рішення в цілому – посадова особа не бере участь в дискусії щодо питань порядку денного, не обмінюється наявною інформацією і не сприяє в цілому прийняттю поінформованого та вигідного для корпорації рішення. Відповідно, варто погодитися з А. С. Прокопюк, яка зазначає, що звільнення від відповідальності осіб, які не брали участь у голосуванні без поважних причин або утримались від голосування із запропонованого проекту рішення не сприяє активності членів колегіального органу [278, с. 107]

Зазначимо, що модель, за якої від відповідальності за збитки, завдані рішенням органу управління, звільняється лише посадова особа, яка голосувала проти, виконує важливу стимулюючу функцію. Особа, усвідомлюючи потенційні наслідки для себе в разі прийняття рішення, щодо якого в неї є сумніви, буде більш схильною не тільки проголосувати проти, але й озвучити свої сумніви та навіть переконати інших членів органів управління, а отже й перешкодити його прийняттю. Так, реалізуючи своє право голосу, незгідна посадова особа є залученою в процес голосування, стає (та й власне усвідомлює себе) активним суб'єктом голосування – відбувається формування проактивної моделі поведінки, яка позитивно позначиться на подальшій схильності посадової особи вступати до дискусій, обміну інформацією, що сприятиме прийняттю поінформованого (розумного) рішення (простежується певний виховний вплив). Наприклад, згідно з п. d) ст. 316 Кодексу корпорацій штату Каліфорнія, утримання директора від голосування розцінюється як пасивне схвалення відповідного рішення, а тому така особа несе солідарну відповідальність разом з іншими членами виконавчого органу. [279] Згідно з а. 2 ч. 6 ст. 63 Закону Казахстану «Про акціонерні товариства», утримання від голосування розцінюється як «протиправна бездіяльність», що призвела до настання збитків. Згідно з §123 Закону Канади «Про комерційні корпорації», присутній на зборах виконавчого органу директор вважається таким, що погодився з прийнятим рішенням, якщо він не заявить про свою незгоду безпосередньо.

На нашу думку, впровадження вищенаведеного підходу сприятиме створенню проактивної культури корпоративного управління та дотриманню посадовими особами їх фідучіарних обов'язків. Така модель правового регулювання ефективно себе проявлятиме не тільки в розрізі відповідальності за збитки, завдані протиправними рішеннями, але й відповідальності за збитки, завдані неприйняттям тих чи інших рішень, адже заохочуватиме бездіяльну посадову особу реалізувати своє право голосу, сприяючи тим самим досягненню необхідної кількості голосів для прийняття рішень з питань порядку денного.

Однак, аналізуючи умови відповідальності посадових осіб за похідним позовом, варто наголосити на тому, що обставини, в яких здійснюється прийняття рішення (вчинення дії або бездіяльності) посадовими особами, зазвичай, є невизначеними, обсяг інформації – незначним чи просто неповним, а час – обмеженим. Відповідно, передбачити наслідки наперед вкрай складно, а отже доволі високою є ймовірність прийняття рішення чи вчинення правочину, які не тільки не виправдають прогнозованих очікувань, але й можуть завдати шкоди, попри добросовісний розрахунок на їх ефективність та економічну доцільність. Якщо ж посадові особи постійно піддаватимуть сумніву свої рішення через страх відповідальності за належне виконання своїх обов'язків, то це зашкодить ефективності їх управління. [280, с. 567] Окрім цього, часто учасники та судді, з огляду на так званий «повзучий детермінізм» (англ. – «hindsight bias») сприймають факти та події, які відбулися, як очевидні та передбачувані, а отже відворотні, незважаючи на те, що, до їх настання, початкової інформації було недостатньо для їх передбачення – інакше кажучи, рішення посадових осіб, яке було обґрунтованим в момент його прийняття, може здатися необґрунтованим згодом. [281, с. 12-13] Відповідно, існує реальна ймовірність того, що дії посадових осіб можуть бути помилково оцінені як прояв недбалості, а їх самих – притягнуто до відповідальності, попри дотримання ними покладених на них фідучіарних обов'язків. Виникає потреба в створенні гарантій захисту останніх від відповідальності за ризикові дії (бездіяльність) при дотриманні фідучіарних обов'язків.

З огляду на зазначене, в межах англо-саксонської правової системи презумпція щодо дотримання посадовою особою своїх фідучіарних обов'язків отримала назву «правила ділового судження» (англ. – «business judgement rule»). Фідучіарними обов'язками, дотримання яких підлягає спростуванню, є обов'язок відданості (англ. – «duty of loyalty»), обов'язку належної обачливості або ж поінформованості (англ. – «duty of care») та обов'язок добросовісності (англ. – «duty to act in good faith») Тягар доказування, зазвичай, лежить на позивачеві, хоча в деяких юрисдикціях відповідач зобов'язаний довести

відповідність рішення дій чи бездіяльності зазначеним критеріям (Німеччина, Австрія та ін.) [282, с. 356-357]

Презумпція, аналогічна за своїм змістом до «правила ділового судження» існує й правозастосовній практиці судів України. Так, Верховний суд в Постанові від 03.02.2022 року в справі № 911/507/21, Постанові від 16.02.2022 року в справі № 905/1575/20 зазначив, що «вирішуючи питання відповідальності посадової особи перед юридичною особою, суд виходить з презумпції, що така посадова особа діяла в найкращих інтересах товариства; її рішення були незалежними та обґрунтованими; її фідучіарні обов'язки були виконані належним чином». [283] [284] В наведених Постановках суд також наполягає на необхідності встановлення чи були дії відповідача добросовісними, розумними та вчиненими в інтересах юридичної особи. Вищенаведені фідучіарні обов'язки, на дотримання яких оцінюються дії посадових осіб юридичних осіб, передбачені ч. 3 ст. 92 ЦК України, ч. 1 ст. 40 ЗУ «Про ТОВ та ТДВ» та ч. 1 ст. 89 ЗУ «Про АТ».

Надалі пропонуємо перейти до більш предметного аналізу фідучіарних обов'язків, дотримання яких підлягає спростуванню за презумпцією правила ділового судження.

Обов'язок належної обачливості (поінформованості), згідно з рішенням Верховного Суду штату Делавер в справі «Сміт проти Горкрома» (англ. – «Smith vs Gorkrom»), означає, що посадові особи корпорації діяли поінформовано та у спосіб, в який будь-яка розумна особа діяла б за аналогічних обставин. Поінформованість, в свою чергу, означає, що посадові особи повинні приймати рішення лише після ознайомлення з усією доступною їм інформацією – як наявною, так і тією, яку можна отримати. [285].

«Обов'язок відданості» (обов'язок діяти в інтересах компанії), згідно з рішенням Верховного Суду штату Делавер, прийнятого у справі Аронсон проти Льюїса (англ. – «Aronson vs Lewis»), означає, що при прийнятті рішення, посадова особа діяла в якнайкращих інтересах компанії, не мала особистої зацікавленості в ньому – не була стороною правочину або не отримувала

опосередковано особисту вигоду від прийнятого рішення – а також була незалежною від зовнішнього впливу при прийнятті рішення. [286] Незалежність в наведеному рішенні суд сформулював наступним чином: «посадові особи можуть консультуватися, дебатувати чи йти на компроміси, однак кінцевий результат повинен залежати від поінформованого власного рішення кожної посадової особи, незалежно від зовнішнього впливу, який перетворює дієве та дійсне рішення в акт недобросовісності».

Принагідно зазначимо, що виділення окремого «обов'язку добросовісності» (англ. – «duty to act in good faith») справедливо піддається критиці в США. Так, професор Ендрю Голд вважає, що навіть коли директор ввів учасників (акціонерів) корпорації в оману, будучи переконаним, що його дії сприятимуть інтересам корпорації, врешті-решт порушується обов'язок відданості, оскільки навряд чи обман посадової особи, якими б мотивами вона не керувалася, може бути в інтересах компанії. [287, с. 527] Вчений вважає, що правило ділового судження повинно обмежуватися перевіркою на дотримання лише двох обов'язків, – належної обачливості (ретельності) та обов'язок відданості, в широкому розумінні останнього. Крістофер Брюнер, досліджуючи прецедентну практику США з розгляду справ за похідними позовами, доходить висновку, що «жоден юрист чи коментатор так і не змогли наділити цей обов'язок власним змістом, який би не поглинався змістом обов'язку відданості». [288, с. 1179] Шон Гриффіт, аналізуючи «обов'язок добросовісності» констатує принципову нездатність доктрини надання йому власного змісту й натомість пропонує розуміти його як категорію, яка дозволяє здійснити аналіз на основі коливання між встановленням окремих елементів «обов'язку відданості» та «обов'язку належної обачливості» – поєднанням обох обов'язків, коли жоден із них самостійно застосований бути не може. [289, с. 6-7]

Так, як приклад своєї позиції, вчений наводить рішення Суду Справедливості штату Делавер у справі «Компанії Уолт Дісней» від 28 травня 2003 року – зокрема, позицію канцлера Чендлера, який вивів порушення

обов'язку «добросовісності» через свідоме нехтування фактом прийняття рішення без достатньої інформації (порушення обов'язку «розумності») та усвідомленням збитковості відповідного рішення (порушення обов'язку діяти в інтересах компанії») [290] Предметом розгляду даної справи було схвалення директорами «Дісней» трудового договору (контракту) з новим президентом компанії Майклом Овітцем та подальшого договору про розірвання контракту з компенсаційною виплатою в \$140 млн. після лише 15 місяців перебування на посаді. Відповідно, позивачі звернулися до суду з похідним позовом, вважаючи, що схвалення вищенаведених договорів відбулося з порушенням фідучіарних обов'язків та у зв'язку з їх недобросовісними діями.

Однак на нашу думку, дана справа не є чудовою ілюстрацією позиції Шона Грифіта. Навпаки, вона чудово ілюструє протилежне – необхідність оцінки дій посадових осіб на дотримання беззмістовного «обов'язку добросовісності», обумовлена не практикою суспільних відносин, а вкрай суперечливими положеннями законодавства штату Делавер. Так, пп. 7 п. b) § 102 Закону штату Делавер «Про корпорації» передбачає можливість встановлення в статуті корпорації положення, яким директори останньої звільняються від відповідальності або несуть обмежену відповідальність, окрім відповідальності за збитки, завдані: 1) порушенням обов'язку відданості; 2) *недобросовісними діями та (або) бездіяльністю* або якщо дії (бездіяльність) обумовлені навмисною неправомірною поведінкою чи порушенням закону; 3) укладенням договору, за яким директор або посадова особа отримали неналежну особисту вигоду. [291]

Аналіз вищенаведеної норми свідчить, що законодавець допускає неможливість звільнення директора від відповідальності за порушення беззмістовного обов'язку добросовісності, а також обов'язку відданості (діяти в інтересах юридичної особи), однак уникає згадки про обов'язок належної обачливості, який має чітке вираження в правозастосовній практиці. Саме це недосконале законодавче положення змушує суд виносити оцінку обставин, які мали б свідчити про недотримання обов'язку належної обачливості, на рівень

оцінки обставин на дотримання обов'язку добросовісності – інакше кажучи, підміняти поняття з метою застосування законодавчої норми. Власне, у своєму висновку за результатами розгляду справи, канцлер Чендлер зазначає, що «наведені у справі обставини, в разі їх достовірності, свідчать про свідому байдужість директорів до суттєвих питань діяльності корпорації, а тому вимоги позивачів є обґрунтованими». Наведене, в свою чергу, є нічим іншим як порушенням обов'язку належної обачливості, а отже не ілюструє необхідність оцінки дій посадових осіб на дотримання «обов'язку добросовісності».

Відсутність практичного значення для застосування обов'язку добросовісності при оцінці дій (бездіяльності) посадових осіб на можливість притягнення до відповідальності яскраво ілюструється положеннями законодавств інших держав. Так, обов'язок добросовісності відсутній серед фідучіарних обов'язків посадових осіб й згідно ст. 93 Закону Німеччини «Про акціонерні товариства» та ст. L. 225-251 Комерційного Кодексу Франції.

Отже, «обов'язок добросовісності» як елемент «правила ділового судження» передбачено як в українському законодавстві, так і правозастосовній практиці. Втім, на нашу думку, з огляду на беззмістовність даного обов'язку, продемонстровану аналізом доктрини та прецедентної практики США, ефективна імплементація «правила ділового судження» в Україні є можливою лише за умови його двоелементної структури – «обов'язку належної обачливості (розумності)» та «обов'язку лояльності (діяти в інтересах юридичної особи)». При вирішенні питання про відповідальність посадових осіб за похідним позовом, дії (бездіяльність) останніх повинні оцінюватися на відповідність «обов'язку належної обачливості (розумності)» та «обов'язку лояльності (діяти в інтересах юридичної особи)».

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

1. Рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) корпорації за своєю природою є не актом ненормативного характеру, а правочином;
2. Здійснення права на захист порушеного корпоративного права на управління шляхом оскарження рішення загальних зборів не повинна обмежуватися жодним цензом – суди повинні оцінювати можливість учасника (акціонера, члена) корпорації вплинути на результат голосування, не обмежуючись звичайним встановленням належної йому кількості голосів;
3. Права на оскарження рішення загальних зборів, як право, належного учаснику (акціонеру, члену) корпорації, здатне переходити разом із іншими правами учасника (акціонера, члена) до набувача частки (акцій, паю) в порядку сингулярного правонаступництва;
4. Акціонери приватних акціонерних товариств повинні бути наділені переважним правом купівлі відносно акцій такого товариства, які пропонуються до продажу третім особам;
5. З метою попередження зловживання правом на захист порушеного переважного права при зверненні з позовом про переведення прав та обов'язків покупця необхідно впровадити обов'язок позивача здійснити повідомлення решти учасників (акціонерів, членів) корпорації про свій намір звернутися до суду за захистом порушеного переважного права;
6. Учасники (акціонери, члени) корпорацій повинні мати можливість звернення з похідним позовом щодо відшкодування збитків, заподіяних дією (бездіяльністю) органу управління чи його членів не тільки до фізичних, але й юридичних осіб, якщо останні наділені повноваженнями органу управління;
7. Правом на звернення з похідним позовом повинні бути наділені також учасники непідприємницьких корпорацій, в яких відсутній оборотоздатний об'єкт, що посвідчує корпоративні права (частка, акції чи пай). З метою попередження зловживанням правом на похідний позов з боку учасників таких корпорацій, необхідно запровадити кількісний ценз – даним

правом повинні особи, які представляють 5% від загальної кількості учасників (членів) корпорації;

8. Звільнитися від відповідальності за похідним позовом можуть лише ті члени колегіального органу управління, які голосували проти прийнятого рішення.

9. «Правило ділового судження» повинно бути імплементовано як двохелементна спростовна презумпція. Запропоновано відмовитися від оцінки дій посадових осіб корпорації на дотримання так званого «обов'язку добросовісності» з огляду на відсутність у нього власного змісту та вичерпаність «обов'язком належної обачливості (розумності)» та «обов'язком лояльності (діяти в інтересах юридичної особи)»

ВИСНОВКИ

1. Корпоративні правовідносини є різновидом цивільних правовідносин, які існують між юридичною особою та її учасниками, членами, акціонерами щодо участі в діяльності юридичної особи, яка дозволяє їм задовольняти свої майнові та (або) немайнові інтереси. Правовідносини між засновниками до створення юридичної особи, а відносини зі здійснення прав вимоги щодо виплати дивідендів після припинення участі є звичайними зобов'язальними правовідносинами.

2. Під корпоративними правами слід розуміти сукупність суб'єктивних юридичних можливостей, які виникають в особи на підставі набуття нею участі в юридичній особі, дозволяють їй брати участь в її діяльності (приймати рішення від її імені), отримувати майнові та (або) немайнові блага.

3. Корпоративні права не є секундарними правами, але здатні проявляти себе як такі в окремих випадках свого здійснення;

4. Під корпораціями слід розуміти зареєстровані у встановленому порядку юридичні особи, засновані на засадах членства – участі в їх діяльності фізичних та юридичних осіб, організаційно приналежних до корпорації. Наявність відносин членства є єдиною конститутивною ознакою корпорації, а такі ознаки як характер здійснюваної діяльності (підприємницька чи непідприємницька), кількість учасників, вид установчого документу, назва облікової категорії на позначення сукупності вкладів учасників або ж наявність структури органів управління – є факультативними (другорядними) ознаками корпорації.

5. Переважне право купівлі-продажу складається з двох правомочностей: 1) правомочність особи своїм одностороннім волевиявленням породити переддоговірне зобов'язання з укладення договору купівлі-продажу; 2) правомочність особи вимагати укладення договору купівлі-продажу в межах переддоговірного зобов'язання;

6. Набуття корпоративних прав за акцією, як і прав на саму акцію, є неможливим до створення самого акціонерного товариства як емітента. Запропоновано переглянути процедуру створення акціонерних товариств – відмовитись від можливості емісії та приватного розміщення акцій до створення акціонерного товариства. Натомість, в цілях попередження створення юридичних осіб з фіктивною метою чи компаній-оболонок (без наміру реального здійснення відповідної діяльності), необхідно передбачити при створенні акціонерного товариства обов'язок засновників вносити грошові кошти в розмірі вартості визначених за ними пакетів акцій на банківський рахунок, які будуть передані товариству на момент його заснування. Якщо ж внески здійснюватимуться в негрошовій формі, то засновники передають їх уповноваженій особі – «розпоряднику вкладів».

7. Корпоративне право на управління корпорацією, залежно від кількості учасників (акціонерів, членів) корпорації, здатне існувати в двох формах залежно від кількості учасників (акціонерів, членів) корпорації: *право на здійснення управління* як форма одноосібного управління корпорацією та *право на участь в управлінні* як форма колективного управління корпорацією. В кожному з вищенаведених випадків право управляти корпорацією опосередковане різним змістом (складається з різних правомочностей) й характеризується досить відмінною процедурою здійснення;

8. Запропоновано наділити вкладників командитних товариств безумовним мінімальним обсягом управління – брати участь в прийнятті рішень з питань, які впливають на їхні корпоративні права та майнові інтереси, а саме: 1) щодо припинення юридичної особи; 2) щодо виплати дивідендів; 3) щодо внесення змін до статуту, які обмежують чи іншим чином змінюють їхні права. Такі рішення повинні прийматися за умови отримання більшості голосів як повних учасників, так і вкладників;

9. Запропоновано впровадити в межах інституту правочинів із заінтересованістю новий термін – «опосередкована заінтересованість». Під опосередкованою заінтересованістю ми пропонуємо розуміти випадки, коли

обставини заінтересованості наступають безпосередньо щодо афілійованої особи учасника (акціонера, члена) корпорації, у зв'язку з чим, через відносини контролю-підпорядкування, особисті зв'язки, тощо наявний конфлікт інтересів товариства та його учасника (акціонера, члена) при здійсненні свого права на управління юридичною особою. Особа, яка є «опосередковано заінтересованою» у вчиненні правочину з корпорацією, позбавляється права голосу з відповідного питання;

10. Необхідно за аналогією з регулюванням внесення пропозицій до порядку денного в акціонерних товариствах, передбачити аналогічний механізм здійснення даної правомочності в учасників всіх корпорацій (юридичних осіб, в яких існують корпоративні відносини), умови щодо строку подання пропозицій, а також підстави обґрунтованої відмови в прийнятті пропозицій які підлягають обов'язковому врахуванню. Щодо тих корпорацій, в яких участь не посвідчується оборотоздатним об'єктом на кшталт частки, акцій, чи паю, обов'язковість включення пропозицій до порядку денного має бути обумовлена не майновим, а кількісним цензом – з пропозицією виступають особи, що становлять 10% від загальної кількості учасників (членів) корпорації;

11. Зобов'язальне право на отримання дивідендів, на відміну від корпоративного права, не є нерозривно пов'язаним з особою та є грошовим (майновим), щодо якого можлива зміна кредитора на підставі договорів, що опосередковують перехід майна (майнових прав) від однієї особи до іншої (цесії, факторингу, міни, дарування та ін.);

12. Зміст корпоративного права на інформацію повинен охоплювати правомочність учасників (акціонерів, членів) материнських (контролюючих) корпорацій отримувати інформацію про дочірні (контрольовані) компанії та їх діяльність;

13. У випадку якщо запитувана інформація учасником (акціонером, членом) корпорації знаходиться в публічному доступі, остання повинна мати можливість відмовити в наданні такої інформації. З метою забезпечення інформаційного інтересу носія корпоративного права на інформацію,

уповноважений орган корпорації зобов'язаний вказати у рішенні про відмову в наданні інформації які саме відомості знаходяться в публічному доступі та де з ними можна ознайомитися;

14. Запропоновано надати учасникам (акціонерам, членам) корпорацій право на ліквідаційну квоту щодо розподілу майна корпорації, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів в порядку ліквідаційної процедури і якого недостатньо для продовження господарської діяльності юридичної особи. Учасники (акціонери, члени) юридичної особи, які не бажають продовжувати здійснення нею діяльності, також повинні мати можливість звернутися до суду з клопотанням про початок процедури розподілу майна юридичної особи, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів;

15. Рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) корпорації за своєю природою є не актом ненормативного характеру, а правочином;

16. Здійснення права на захист порушеного корпоративного права на управління шляхом оскарження рішення загальних зборів не повинно обмежуватися жодним цензом – суди повинні оцінювати можливість учасника (акціонера, члена) корпорації вплинути на результат голосування, не обмежуючись звичайним встановленням належної йому кількості голосів;

17. Право на оскарження рішення загальних зборів, як право, належного учаснику (акціонеру, члену) корпорації, здатне переходити разом із іншими правами учасника (акціонера, члена) до набувача частки (акцій, паю) в порядку сингулярного правонаступництва;

18. Акціонери приватних акціонерних товариств повинні бути наділені переважним правом купівлі відносно акцій такого товариства, які пропонуються до продажу третім особам;

19. З метою попередження зловживання правом на захист порушеного переважного права при зверненні з позовом про переведення прав та обов'язків покупця необхідно впровадити обов'язок позивача здійснити повідомлення решти учасників (акціонерів, членів) корпорації про свій намір звернутися до суду за захистом порушеного переважного права;

20. Учасники (акціонери, члени) корпорацій повинні мати можливість звернення з похідним позовом щодо відшкодування збитків, заподіяних дією (бездіяльністю) органу управління чи його членів не тільки до фізичних, але й юридичних осіб, якщо останні наділені повноваженнями органу управління;

21. Правом на звернення з похідним позовом повинні бути наділені учасники непідприємницьких корпорацій, в яких відсутній оборотоздатний об'єкт, що посвідчує корпоративні права (частка, акції чи пай). З метою попередження зловживанням правом на похідний позов з боку учасників таких корпорацій, необхідно запровадити кількісний ценз – даним правом повинні особи, які представляють 5% від загальної кількості учасників (членів) корпорації;

22. Звільнитися від відповідальності за похідним позовом можуть лише ті члени колегіального органу управління, які голосували проти прийнятого рішення;

23. «Правило ділового судження» повинно бути імплементовано як двохелементна спростовна презумпція. Запропоновано відмовитися від оцінки дій посадових осіб корпорації на дотримання так званого «обов'язку добросовісності» з огляду на відсутність у нього власного змісту та вичерпаність «обов'язком належної обачливості (розумності)» та «обов'язком лояльності (діяти в інтересах юридичної особи)».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний кодекс: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>;
2. Господарський процесуальний кодекс: Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>;
3. Симонян Ю. Ю. Корпоративні відносини у командитних товариствах (цивільно-правовий аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец: 12.00.03. Одеська національна юридична академія. Одеса. 2010. 22 с.;
4. Сороченко А. В. Корпоративні права та обов'язки: господарсько-правовий аспект. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.04. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2015. 204 с.;
5. Глусь Н. С. Корпорації та корпоративне право: поняття, основні ознаки та особливості захисту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец: 12.00.03. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2000. 23 с.;
6. Вінник О. М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів господарських товариствах. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец: 12.00.04. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2004. 34 с.;
7. Батрин С. В. Корпоративні правовідносини у господарському праві. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук за спец: 12.00.04. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва. Київ. 2012. 203 с.;
8. Прилуцький Р. Б., Шатило В. С. Про визначення поняття «корпорація» у правових системах України та США. *Юридична наука*. 2013. № 2. с. 55-61;
9. Марущак Я. С. Корпоративні права та обов'язки за законодавством України та Європейського Союзу. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2018. 224 с.;

10. Цюра В. В. Інститут представництва в цивільному праві України. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук: 12.00.03. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2017. 535с;
11. Винар Л. В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. 2006. 193 с.;
12. Постанова Верховного суду від 10.05.2023 в справі № 201/2885/20. URL:
13. Смітюх А. В. К вопросу об определении понятия корпоративного правоотношения. *Правова держава*. 2016. № 24. С. 134–141;
14. Кравчук В. М. Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук: 12.00.03. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2009. 430 с.;
15. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. 2-е видання. Київ: Правова єдність. 2010. 520 с.;
16. Теорія держави і права: навчальний посібник / за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.;
17. Алексеев С. С. Общая теория права: В 2-х т. Т. II. Москва: Юрид. лит., 1982. 360 с.;
18. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові аспекти: монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 662 с.;
19. Постанова Верховного Суду від 02.02.2023 в справі № 910/11872/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109072163>;
20. Господарський кодекс: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>;
21. Лукач І. В. Господарсько-правове регулювання корпоративних відносин в Україні: теоретичні проблеми. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук: 12.00.04. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2016, 474 с.;

22. Богуш М. К. Захист прав та інтересів суб'єктів корпоративних правовідносин. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.04. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2018. 240 с.;

23. Смітюх А. В. Корпоративні права та корпоративні паї (частки): теоретико-правові засади. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук: 12.00.04. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса. 2018. 561 с.;

24. Сосула О. О. Цивільно-правові способи розпорядження корпоративними правами. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філософії: спеціальність 081 «Право». Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. 2021. 223 с.;

25. Гарагонич О. В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук: 12.00.04. Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України. Київ. 2020, 466 с.;

26. Про акціонерні товариства: Закон України від 27.07.2022 № 2465-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>;

27. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>;

28. Смірнов Г. Ю. Проблема первісного набуття корпоративних прав в акціонерних товариствах. *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 травня 2021 року) у 2 т. / За заг. ред. к.ю.н., доц. Г.З. Огнев'юк, к.ю.н. А.В. Айдинян. К., 2021. Т. 1. с. 283-285;*

29. Ханієва Ф. М. Правочини з внесення вкладів до господарського товариства: монографія. Харків: ЕКУС. 2021. 248 с.;

30. Про корпоративні підприємства: Закон Іспанії в редакції від 09.05 2023 року URL: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2010-10544>;

31. Про комерційні компанії і кооперативи (про бізнес корпорації): Закон Чехії від 25 січня 2012 року. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-90>;

32. Гарагонич О. В. Суб'єкти корпоративних правовідносин: теоретико-правові аспекти. *Право України*. 2021. № 6. с. 26-45;
33. Луць В. В. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти): монографія / за заг. ред. В.В. Луця. Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. 320 с.;
34. Ковалишин О. Р. Судовий захист корпоративних прав. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.04. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України. Київ. 2013. 217 с.;
35. Кравченко С. С. Юридична природа прав учасників господарських товариств. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: Інститут держави і права імені В. М. Корецького. Київ. 2007. 213;
36. Бігняк О. В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав в Україні. дис. докт. юр. наук: 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2018. С. 501;
37. Хімченко А. М. Щодо сутності поняття «корпорація» та її класифікації як економічної категорії. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Економіка*. 2013. Вип. 24. с. 80-85;
38. Римське цивільне право : практикум / уклад. Лубко І. М., Попова Н. О. Черкаси. Видавництво ЧНУ ім. Богдана Хмельницького. 2017. 492 с.;
39. Жорнокуй Ю. М. Римське право про юридичну особу: pro et contra. *Право і безпека*. 2022. № 3. с. 81-91;
40. Герваген Л. Л. Развитие учения о юридическом лице. Санкт-Петербург: типография И. Н. Скороходова. 1888. 91 с.;
41. Коструба А. В. Корпорація: досвід феноменологічного дослідження : монографія. Київ:Талком. 2021. 406 с.;
42. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період: Проект Закону України № 6013 від 09.09.2021.
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707;

43. Руденко В. В. Корпорації в Україні та за кордоном. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2015. Вип. 4. с.145-148;

44. Жорнокуй Ю. М. «Корпорація»: сучасний стан законодавства в Україні та Європейському Союзі. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. с. 13-17;

45. Васюткіна Н. В. Діалектика розвитку сутнісних характеристик поняття "корпорація". *Економіка і управління*. 2012. № 1. с. 78-83;

46. Колосов Р. В. Корпоративне підприємство: поняття, ознаки та місце серед інших юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. с. 72-76;

47. Постанова Верховного Суду від 22.03.2023 в справі № 161/6810/21 . URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109871489>;

48. Зеліско А. В. Унітарне приватне підприємство в якості підприємницької юридичної особи приватного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2017. Вип. 42. с. 78-81;

49. Акіменко Ю. Ю. Особливості цивільно-правового статусу господарського товариства однієї особи (на прикладі законодавства України та ФРН). автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2010. 32 с.;

50. Смитюх А. В. Корпоративные и унитарные предприятия: de lege lata vs. de lege ferenda. *Legea si Viata*. 2014. № 2/3. с. 152–157;

51. Смірнов Г. Ю. Щодо поняття корпорації як суб'єкта корпоративних правовідносин. *Право і суспільство*. 2021. № 4. с. 55-64.

52. Спасибо-Фатеева І. В. Вчення про корпоративні права і цивілістична доктрина. *Право України*. 2014. № 6. С. 84–92;

53. Зеліско А. В. Підприємницькі юридичні особи приватного права як корпоративні утворення. *Юридична Україна*. 2017. № 1. с. 13-20;

54. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти. дис. на здобуття наук. ступеня докт.

юр. наук: 12.00.03. Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України. Київ. 2017. 475 с.;

55. Борисова В. І. Корпорація – організаційно-правова форма корпоративних відносин. *Право та інновації*. 2015. № 4(12). с. 9-16;

56. Про кредитні спілки: Закон України від 20.12.2001 № 2908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2908-14#Text>;

57. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text>;

58. Постанова Верховного Суду від 05.07.2022 в справі № 911/2269/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105208755>;

59. Постанова Верховного Суду 24.02.2023 року у справі № 334/3022/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109176616>;

60. Бутрин Н. С. Правочин як підстава виникнення та припинення корпоративних прав. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ. 2014. 207 с.;

61. Сіщук Л. В. Сутність корпорації у корпоративному праві України: теоретичний аспект. *Приватне право і підприємництво*. 2017. Вип. 17. с. 43-48;

62. Кучмієнко О. В. Зловживання правом у корпоративних правовідносинах. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2016. 230 с.;

63. Харитонова О. І. Категорія корпоративних правовідносин у контексті цивільних організаційних правовідносин. *Наукові праці Національного університету "Одеська юридична академія"*. 2011. Т. 10. с. 324-334;

64. Вінтоняк Н. Д. Правовий режим корпоративних прав подружжя: монографія. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2021. 187 с.;

65. Гарагонич О. В. Правова природа корпоративних відносин між акціонерами та акціонерним товариством. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 3. с. 130-141;
66. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права : монографія Київ: Юрінком Інтер. 2008. 264 с.;
67. Симонян Ю. Ю. Правова природа корпоративних відносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. № 38. с. 268-272;
68. Яковлев В. Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений : Учебное пособие / Науч. ред. Г. И. Петрищева. Свердловск. 1972. 210 с.;
69. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 06.02.2018 № 2275-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>;
70. Цікало В. І. Засада пропорційності здійснення корпоративних прав: монографія. Львів. ЛНУ ім. Івана Франка. 2022. 588 с.;
71. Спасибо-Фатєєва І. В. Корпоративне управління: монографія / І. Спасибо-Фатєєва, О. Р. Кібенко, В. Борисова; за ред. проф. Спасибо-Фатєєвої. Харків: Право, 2007. 500 с.;
72. Корпоративні правовідносини : монографія / Ю. М. Жорнокуй, С. О. Сліпченко, В. Г. Жорнокуй. Харків: ЕКУС. 2021. 248 с.;
73. Податковий кодекс: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>;
74. Оцел В. Г. Поняття та правова природа частки в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. Вип. 5. С. 95–99;
75. Кравченко С. С. Право власності учасників товариств. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. с. 209-213;
76. Несинова С. В., Воронко В. С., Чебикіна Т. С. Господарське право України. Навч. посіб. / за заг. ред. С. В. Несиної. Київ: Центр учбової літератури. 2012. 564 с.;

77. Бабецька І. Я. Корпоративні правовідносини та корпоративні права: до проблеми визначення поняття. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2013. № 8. с. 150-155.;

78. Заборовський В. В. Правова природа акцій та процедура їх конвертації в Україні та Російській Федерації. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Одеська національна юридична академія. Одеса. 2010. 222 с.;

79. Колосов Р. В. Підстави виникнення, зміни та припинення корпоративних прав: особливості правового регулювання. *Правовий часопис Донбасу*. 2020. № 3 (72). с. 96-102;

80. Смірнов Г. Ю. Корпоративні права в Україні: Поняття, природа, особливості набуття. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 8. с. 138-146;

81. Шимон С. И. Сущность корпоративных прав: несколько ремарок к научной дискуссии. *Leges si Viata*. 2013. № 7. с. 35–39;

82. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>;

83. Смітюх А. В. Щодо визначення поняття корпоративних прав учасника господарського товариства. *Правова держава*. 2015. № 20. с. 81-86;

84. Смірнов Г. Ю. Корпоративні права: поняття та правова природа. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. с. 59-67;

85. Кравченко С. С. Правова природа корпоративних прав. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. с. 176-179;

86. Спасибо-Фатеева І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук: 12.00.03. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків. 2000. 415 с.;

87. Сліпенчук Н. А. Цивільно-правові способи захисту корпоративних прав : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Прикарпатський

національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ. 2014. 212 с.;

88. Кочин В. В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: монографія. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України. 2013. 200 с.;

89. Щербина О. В. Правове становище акціонерів за законодавством України. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2000. 14 с.;

90. Жорнокуй Ю. М., Сліпченко С. О. Правомірні очікування як об'єкт корпоративних правовідносин. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3 (90). с. 50-62;

91. Цікало В. І. Окремі питання набуття, зміни та припинення прав учасників господарського товариства. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. Вип. 64. с. 151-165;

92. Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004600-16#Text>;

93. Жорнокуй В. Г. До питання про оборотоздатність немайнових прав учасників господарських товариств. *Вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин: зб. наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 21–22 вересня 2012 р.)* / ред. кол. : О. Д. Крупчан, В. В. Луць, В. А. Васильєва, І. Б. Саракун. Київ : НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. с. 113–116;

94. Постанова Верховного Суду від 30.03.2023 року в справі № 17/202/21 (917/339/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110514874>;

95. Смітюх А. В. Здійснення корпоративних прав, посвідчених корпоративними паями (частками, акціями), щодо яких встановлений узуфрукт. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. с. 223-227;

96. Смітюх А. В. Щодо узурфрукту корпоративних паїв (часток, акцій). *Право і суспільство*. 2020. № 3. с. 74-79;
97. Зобов'язальний кодекс: Закон Швейцарії в редакції від 09.02.2023 року. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/27/317_321_377/en#a660;
98. Цивільний кодекс: Закон Франції в редакції від 18.06.2023 року URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/;
99. Гринько П. О. Поняття секундарного права. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2. с. 130-140;
100. Біцюк А. В. Секундарні права в цивільному праві: історичний аспект. *Часопис цивілістики*. 2018. Вип. 29. с. 173-181;
101. Жорнокуй Ю. М. «Суб'єктивне корпоративне право» vs. «секундарне право»: et pro con. *Право та інновації*. 2015. № 4. с. 31-36;
102. Лукач І. В. Корпоративні правовідносини в системі господарського права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2013. Випуск 22. Частина І. Том 2. с. 22-27;
103. Майданик Н. І. Право переважної купівлі-продажу акцій як секундарне право. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-ій річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України* (проведеної Лабораторією з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 23-24 вересня 2011 року). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2012. с. 103-106;
104. Бабецька І. Я. Здійснення та захист переважних прав в корпоративних правовідносинах. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ. 2014. 218 с.;

105. Шемета Т. М. Перехід частки учасника в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариства з додатковою відповідальністю. дис. на здобуття наук ступеня докт. філософії в галузі права: спеціальність 081 «Право». Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця. 2020. 260 с.;

106. Крат В. І. Переважні права: цивільно-правовий аспект. дис. на здобуття наук ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків. 2007. 218 с.;

107. Постанова Верховного Суду від 14.03.2023 року в справі № 904/1774/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109673258>;

108. Карнаух В. С. Деякі аспекти динаміки переддоговірних правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 8. с. 26-31;

109. Про господарські товариства. Закон України від 19.09.1991 № 1576-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text>;

110. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку: Закон України від 29.11.2001 № 2866-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#Text>;

111. Яримович У. В. Перехід корпоративних прав до спадкоємця учасника товариства з обмеженою відповідальністю. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 4. с. 48-53;

112. Смітюх А. В. Щодо співвідношення майнових та немайнових корпоративних прав. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство*. 2017. Т. 22. Вип. 2. с. 21-27;

113. Жорнокуй В. Г. Правова природа права участі в управлінні господарським товариством. *Право і безпека*. 2011. № 5 (42). с. 216-220;

114. Вінник О.М., Щербина В.С. Акціонерне право: Навчальний посібник / За ред. В.С. Щербини. Київ: Атіка, 2000. 544 с.;

115. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія / Відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ: КНТ. 2007. 626 с.;

116. Смірнов Г. Ю. Щодо правової природи права на участь в управлінні. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права: матеріали II науково-практичної конференції (м. Київ, 11-12 вересня 2020 р.)*. Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2020. с. 47-51;

117. Жорнокуй В. Г. Про проблему визначення місця немайнових прав учасників господарських товариств у системі цивільних прав. *Право та інновації*. 2015. № 4 (12). с. 51-57;

118. Суханов М. О. Корпоративні права та обов'язки учасника товариства з обмеженою відповідальністю. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філософії в галузі права: спеціальність 081 «Право». Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів. 2022. 261 с.;

119. Харитонов О. І., Галупова Л. І. Корпоративне право: навчально-методичний посібник (для студентів денної та заочної форми навчання). Одеса: Фенікс. 2019. 108 с.;

120. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 25 листопада 2020 року в справі № 910/8802/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93149485>;

121. Попов Ю. Ю. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю»: наук.-практ. комент. Київ: К.І.С., 2019. 392 с.;

122. Борисова В. І. Питання управління юридичними особами і їх вирішення за чинним законодавством України. *Право України*. 2009. № 5 с. 113-120;

123. Соколовська Ю. В. Учасники підприємницьких товариств як суб'єкти цивільно-правової відповідальності у корпоративних правовідносинах. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ. 2019. 260 с.;

124. Кодекс комерційних компаній: Закон Польщі від 15 вересня 2000 року. URL: <http://www.przepisy.gofin.pl/przepisy,2,9,9,208,,ustawa-z-dnia-15092000-r-kodeks-spolek-handlowych.html>;

125. Про командитні товариства: Закон штату Невада в редакції 2017 року. URL: <https://law.justia.com/codes/nevada/2017/chapter-88/>;

126. Комерційний кодекс: Закон Республіки Естонія від 01.09.1995 року.
URL: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522062017003/consolide>;
127. Про господарські товариства: Закон Казахстану від 02.05.1995 № 2255.
URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1003646;
128. Смірнов Г. Ю. Корпоративне право на здійснення управління: вдосконалення окремих аспектів. *Право і суспільство*. 2022. № 1. с. 69-82;
129. Штим Т. Б. Акціонерні угоди, правочини із заінтересованістю та значні правочини в акціонерних товариствах. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.04. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2014. 242 с.;
130. В. А. Васильєва. Науково-практичний коментар Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Харків: Право, 2020. 336 с.;
131. Постанова Верховного Суду від 22.04.2021 року в справі № 911/2571/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96461097>;
132. Смірнов Г. Ю. Правочини із заінтересованістю в корпоративних правовідносинах: питання вдосконалення правового регулювання. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2023. № 2. с. 193-196;
133. Постанова Верховного Суду від 11.01.2023 в справі № 924/1234/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108581409>;
134. Суханов М. О. Право на участь в управлінні товариством з обмеженою відповідальністю. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Вип. 1. с. 43-46;
135. Про публічні акціонерні товариства: Закон Норвегії від 01.01.1999 року.
URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1997-06-13-45>;
136. Постанова Верховного Суду від 17 березня 2021 в справі № 912/969/19.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95615743>;
137. Директива 2007/36/ЄС Європейського парламенту та Ради від 11 липня 2007 р. «Про використання певних прав акціонерів у лістингованих компаніях». URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32007L0036>;

138. Комерційний кодекс: Закон Франції в редакції від 05.06.2023 року. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000005634379/2022-01-20;

139. Про акціонерні товариства: Закон Німеччини в редакції від 07.08.2021 року. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/aktg/>;

140. Калаур І. Р. Види майнових корпоративних прав та правові механізми їх здійснення. *Університетські наукові записки*. 2011. №10. с. 100 – 104;

141. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку: Наказ Міністерства Фінансів України № 290 від 29.11.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99#Text>

142. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства Фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>;

143. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності: Наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 року № 433. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text>;

144. Козирева М. І. Право на участь в розподілі прибутку господарського товариства. *Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна* (Харків, 24 травня 2019 р.). Обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2019. с. 327-330;

145. Цікало В. І. Здійснення і захист права акціонерів на отримання дивідендів: порівняльно-правовий аспект. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. Вип. 63. с. 97–112;

146. Смірнов Г. Ю. Право на участь в розподілі прибутку та право на отримання дивідендів. *Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 18-19 вересня 2020 року)*. – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. с. 57-61;

147. Кравченко С. С. Право участі в управлінні господарським товариством. *Адвокат*. 2009. № 10. с. 16-20;
148. Смітюх А. В. Щодо правової природи права на дивіденд. *Правова держава*. 2018. № 29. с. 85-89;
149. Про акціонерні товариства: Закон Республіки Казахстан від 13.05.2013 № 415-ІІ URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1039594#pos=9;-178;
150. Васильєва В. А. Корпоративне право як об'єкт спадкових прав. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2010. № 23. с. 109–113;
151. Беляневич О. А. Про оборотоздатність права вимоги за грошовим зобов'язанням. *Приватне право і підприємництво*. 2015. №14. с. 44–50;
152. Постанова Верховного Суду від 08.07.2020 в справі № 910/12608/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90439648>;
153. Окрема думка судді Верховного Суду Г. О. Вронської від 05 листопада 2019 року в справі № 910/14113/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85649230>;
154. Постанова Верховного Суду від 15.02.2023 в справі № 910/8343/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109072242>;
155. Смірнов Г. Ю. Корпоративне (та зобов'язальне) право на дивіденди: доктрина та правове регулювання. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 7. с. 144-151;
156. Про затвердження Порядку формування та використання спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями: Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 29.09.2011 року № 1376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1205-11#Text>;
157. Постанова Верховного Суду від 25.05.2022 в справі № 910/7126/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104582194>;
158. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 № 185-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16#Text>;

159. Коссак В. М. Проблеми захисту майнового права міноритарних акціонерів на отримання дивіденду. *Проблеми охорони прав суб'єктів корпоративних правовідносин: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 10-й річниці створення Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва Національної академії правових наук України* (23–24 вересня 2011 р.). Івано-Франківськ. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2012. с. 77-78;

160. Кодекс комерційних компаній: Закон Португалії в редакції від 06.06.2019 року. URL: https://files.diariodarepublica.pt/diplomastraduzidos/262_1986_CommercialCompaniesCode_EN_pub.pdf?lang=EN;

161. Про товариства з обмеженою відповідальністю: Закон Фінляндії від 21.07.2006 року. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060624>;

162. Сороченко А. В. Проблеми реалізації акціонерами права на отримання дивідендів за законодавством України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. №3. с. 99–103;

163. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств: цивільно-правовий аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.03 "цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / Київ, Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва Академії Правових Наук України. 2008. 21 с.;

164. Про бізнес корпорації: Закон провінції Квебек в редакції від 1 квітня 2023 року. URL: <http://legisquebec.gouv.qc.ca/en/showDoc/cs/S-31.1?&digest=>;

165. Коссак В. М. Право на інформацію як елемент змісту корпоративних відносин. *Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 95-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна* (Харків, 22 травня 2020 р.) МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : Панов; ХНУВС, 2020с. 47-51;

166. Вінник О. М. Право на інформацію як умова реалізації корпоративних прав в українському та зарубіжному праві: порівняльний аспект. *Інформація і право*. 2016. № 1 (16). с. 28-36;

167. Постанова Верховного Суду від 23.02.2023 в справі № 916/248/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109239614>;

168. Постанова Верховного Суду від 28.02.2023 в справі № 925/5/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109490728>;

169. Смірнов Г. Ю. Корпоративне право на інформацію: особливості реалізації та механізми попередження зловживань. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 3. с. 106-110;

170. Жорнокуй В. Г. Правова природа права на інформацію про діяльність господарського товариства. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. с. 79-93;

171. Жорнокуй Ю. М. Проблемні аспекти встановлення правового режиму інформації, розміщеної на веб-сторінці акціонерного товариства. *Право та інновації*. 2014. № 3. с. 55-61;

172. Сульженко А. В. Поняття та основні види дочірніх підприємств. *Економіка и право*. 2010. № 3 (28). с. 94-98;

173. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>;

174. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19. Наказ Міністерства Фінансів України від 07.07.1999 № 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99#Text>;

175. Лукач І. В. Правове становище холдингових компаній: монографія. Київ: Юрінком Інтер. 2008. 240 с.

176. Про компанії: Закон Великобританії від 2006 року. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents>;

177. Переверзева Л. О. Правовий статус дочірніх підприємств. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.04. Інститут економіко-правових

досліджень імені В. К. Мамутова Національної академії наук України. Київ. 2015. 212 с.;

178. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>;

179. Про бізнес корпорації: Закон штату Флориди від 01.01.2020 року. URL: http://www.leg.state.fl.us/statutes/index.cfm?App_mode=Display_Statute&Search_String=&URL=0600-0699/0607/0607PARTIContentsIndex.html;

180. Про корпорації: Закон штату Делавер в редакції від 27.02.2023 року. URL: <https://codes.findlaw.com/de/title-8-corporations/de-code-sect-8-220.html>;

181. Martin v. D. B. Martin Co., 10 Del. Ch. 211 (1913). URL: <https://cite.case.law/del-ch/10/211/>;

182. Skouras v. Admiralty Enterprises, Inc., Del.Ch., 386 A.2d 674, 678 (1978). URL: <https://law.justia.com/cases/delaware/court-of-chancery/1978/386-a-2d-674-4.html>;

183. Weinstein Enterprises, Inc. v. Orloff, 870 A. 2d 499, 508 (Del. 2005) URL: <https://caselaw.findlaw.com/court/de-supreme-court/1250416.html>;

184. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 № 3528-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>;

185. Постанова Верховного Суду від 01.12.2021 в справі № 908/58/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101812224>;

186. Постанова Верховного Суду 03.12.2020 в справі № 910/13808/19 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93373105>;

187. Спасибо-Фатеева І. В. Корпоративне право: кризь призму судової практики: монографія / за заг. ред. І. В. Спасибо-Фатеевої. Харків: ЕКУС. 2021. 512 с.;

188. Про товариства з обмеженою відповідальністю: Закон штату Нью-Йорк в редакції від 21.01.2021 року. URL: <https://codes.findlaw.com/ny/limited-liability-company-law/>;

189. Про бізнес корпорації: Закон Канади від 1985 року в редакції від 08.31.2022 року. URL: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-44/index.html>;

190. Зудіхін О. В. Цивільно-правовий захист корпоративних прав учасників господарських товариств. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2011. 23 с.;

191. Про товариства з обмеженою відповідальністю: Закон Федеративної Республіки Німеччина в редакції від 15.07.2022 року. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/gmbhg/>;

192. Про компанії: Закон Республіки Литва від 13.07.2000 року No. VIII-1835 в редакції від 01.05.2023 року. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.106080/asr>;

193. Смірнов Г. Ю. Право на ліквідаційну квоту: природа, зміст та особливості реалізації в межах банкрутства. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 3. с. 106-110;

194. Киричок А. В. Правомочність на отримання частини майна або його вартості в разі ліквідації товариства (ліквідаційна квота). *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 38-41;

195. Дерев'янку Д. С. Охорона та захист корпоративних прав нотаріусом за цивільним законодавством України. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філософії в галузі права: спеціальність 081 – Право. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів. 2022. 195 с.;

196. Боднар В. В. Переважні права в цивільному праві України. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2013. 249 с.;

197. Кодекс з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>;

198. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>;

199. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>;

200. Зеліско А. В. Юридичні акти як форма реалізації правосуб'єктності підприємницьких юридичних осіб приватного права. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2016. Вип. 42. с. 70-83;
201. Галіян І. М. Визнання недійсними рішень органів управління господарським товариством як спосіб захисту корпоративних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. с. 63-68;
202. Постанова Верховного Суду від 21.06.2023 в справі № 916/4031/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111708662>;
203. Постанова Верховного Суду від 26.01.2022 в справі № 911/2525/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103281772>;
204. Безклубий І. А. Теоретичні засади формування правочину. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2008. № 4. с. 29-34;
205. Цвігун Д. П. Правові наслідки недійсності правочинів: основні аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. № 38. с. 40-43;
206. Яновицька Г. Б., Кучер В. О. та ін. Цивільне право України: підручник в 2 т. Т. 1 / за ред. Г.Б. Яновицької, В.О. Кучера. Львів: «Новий Світ-2000», 2014. 444 с.
207. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін.; за ред. О.В. Дзери. К. : Юрінком Інтер, 2008. 896 с
208. Давидова І. В. Загальні ознаки правочинів, що вчиняються суб'єктами цивільних правовідносин. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. с. 25-28;
209. Ясечко С. В. Генеза поняття правочин у цивільному праві. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4. с. 80-87;
210. Смірнов Г. Ю. Оскарження рішення загальних зборів корпорації: поточний стан та перспективи правового регулювання. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 6. с. 138-145
211. Комерційний кодекс: Закон Болгарії від 01.07.1991. URL: <https://lex.bg/laws/ldoc/-14917630>;

212. Постанова Верховного Суду від 18.06.2020 в справі № 922/1393/19.
URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/89957289>;

213. Сіщук Л. В. Визнання недійсними vs скасування рішень загальних зборів підприємницького товариства. *Проблеми правового забезпечення підприємництва в Україні*. К.: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України. 2023. с. 94-102.
URL: https://repository.ndippp.gov.ua/bitstream/handle/765432198/649/%20%20%20%20%20_%20%20%20_22_23.pdf?sequence=1;

214. Постанова Верховного Суду від 17.07.2018 в справі № 916/2386/17.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75399194>

215. Постанова Верховного Суду від 22.12.2022 в справі № 921/67/19. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108653109>;

216. Постанова Верховного Суду від 25.05.2023 в справі № 916/636/22. URL:
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/111484343>;

217. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 07.10.2020 року в справі № 450/2286/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92173296>;

218. Сіщук Л. В. Сингулярне правонаступництво в корпоративних правовідносинах при відчуженні частки (її частини) учасника у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю іншій особі. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2. с. 156-162;

219. Про способи захисту учасників (акціонерів) Звіт Комісії з питань права (Англії та Уельсу) від 1997 року. URL:
<https://www.lawcom.gov.uk/project/shareholder-remedies/>;

220. Цивільний кодекс: Закон Італії в редакції від 14.03.2023 року. URL:
<https://www.altalex.com/documents/news/2014/12/05/societa-per-azioni>;

221. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>;

222. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний договір від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text;

223. Постанова Верховного Суду від 21.03.2023 в справі № 914/2565/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109898027>;

224. Постанова Верховного Суду від 01.06.2023 в справі № 914/596/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111278827>;

225. Петруня В. В. Поняття та система способів захисту прав суб'єктів господарювання. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук.: 12.00.04. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2019. 221 с.;

226. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. Київ: Алерта, 2017. 494 с.;

227. Постанова Верховного Суду від 17.06.2021 в справі № 910/2478/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97806439>;

228. Andreas Cahn. The Shareholders' Fiduciary Duty in German Company Law. *Nordic & European Company Law Working Paper*. 2018. № 18-13. p. 347-361;

229. Остапенко О. О. Право акціонерів на оскарження рішень загальних зборів акціонерів до суду. *Університетські наукові записки*. 2005. №1-2. с. 134-140;

230. Постанова Верховного Суду від 25.04.2023 в справі № 902/668/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110514916>;

231. Постанова Верховного Суду від 16.02.2023 в справі № 903/534/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109100476>;

232. Постанова Верховного Суду від 22.09.2022 в справі № 911/1330/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106451073>;

233. Постанова Верховного Суду від 24.11.2022 в справі № 914/343/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107509906>;

234. Смірнов Г. Ю. Захист переважного права суб'єктів корпоративних правовідносин: питання вдосконалення правового регулювання. Актуальні проблеми держави і права. 2021. № 92. с. 115-129;

235. Бабецька І. Я. Правова природа переважних прав. *Форум права*. 2011. № 1. с. 37-41;
236. Суханов М. О. Переважні права учасника товариства з обмеженою відповідальністю: окремі аспекти їх реалізації та захисту. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020 № 8 (36), vol. 2. с. 209-214;
237. Постанова Верховного Суду від 31.03.2021 в справі № 923/875/19 URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/96145751>;
238. Постанова Верховного Суду від 09.09.2021 в справі № 925/1276/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/99612754>;
239. Кологойда О. В. Судова практика у спорах, пов'язаних із захистом переважних прав акціонерів на придбання акцій. *Господарське судочинство. Судова практика в господарських справах*. 2015. с. 100–113.;
240. Постанова Верховного Суду від 26.04.2023 в справі № 596/583/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/111192262>;
241. Резнікова В., Кравець І., Лукомська О. Частка (частина частки) у статутному капіталі ТОВ, її оборотоздатність: проблеми теорії і практики. *Право України*. №6. 2021. с. 162-183;
242. Постанова Верховного Суду від 16.03.2023 в справі № 915/1172/20 URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/109645652>;
243. Оприско М. В. Підстави та правові наслідки визнання недійсними договорів про відчуження корпоративних прав. *Адвокат*. 2012. № 12. с. 44-48;
244. Постанова Верховного Суду 30.08.2022 в справі № 912/3839/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106051516>;
245. Постанова Верховного Суду від 01.10.2018 року в справі № 924/1022/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77850681>;
246. Постанова Верховного Суду від 26.04.2023 року в справі № 369/3147/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110515067>;
247. Про депозитарну систему: Закон України від 06.07.2012 № 5178-VI . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5178-17#Text>;

248. Про затвердження Положення про порядок звітування депозитарними установами до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 992 від 11.06.2013. URL: <https://zsheakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-13#Text>;

249. Щодо порядку направлення повідомлень та інформації через депозитарну систему України: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку № 148 від 07.03.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0408-17#Text>;

250. Kershaw D. The Rule in Foss v Harbottle is Dead; Long Live the Rule in Foss v Harbottle / David Kershaw. // LSE Legal Studies Working Paper. – 2013. – №5. – С. 37–38;

251. Островська Л. А. Непрямі (похідні) позови: міжнародний досвід і законодавство України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 12.00.03. Одеська національна юридична академія Одеса. 2008. 20 с;

252. Короєд С. О., Махінчук О. М. Похідні (непрямі) позови засновників юридичних осіб як форма реалізації доктрини зняття корпоративної вуалі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 44. с. 74-77;

253. Бігняк О. В. Похідний позов та корпоративний договір як засоби захисту корпоративних прав: досвід України. *«Evropský politický a právní diskurz»: науково-теоретичний журнал*. 2018. №3. С. 227-237;

254. Справа «Агротексім та інші проти Греції». Рішення Європейського Суду з прав людини від 24.10.1995 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57951>;

255. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 01.03.2023 в справі № 522/22473/15-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110231822>;

256. Постанова Верховного Суду від 11.05.2022 в справі № 912/2829/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104272205>;

257. Ковалишин О. Р. Непрямий (похідний) позов як засіб захисту учасників корпоративних відносин. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 1(17). с. 61-67;

258. Таликін Є. А. Похідний позов у господарському судочинстві України: загальні засади процесуальної конструкції. *Юридичний вісник*. 2014. № 4. с. 161-168;

259. Федеральні правила цивільного процесу в редакції від 01.12.2020 URL: https://www.uscourts.gov/sites/default/files/cv_rules_eff_dec_1_2018_0.pdf;

260. Про бізнес корпорації: Закон штату Нью-Йорк Сполучених Штатів Америки в редакції від 01.01.2021. URL: <https://codes.findlaw.com/ny/business-corporation-law/>;

261. Про компанії: Закон Республіки Румунія від 16 листопада 1990 року № 31. URL: <https://www.onrc.ro/index.php/ro/legislatie/legislatie-nationala>;

262. Н Smirnov 'Derivative Lawsuit in Ukraine: The Issue of Improving Legal Regulation' 2022 1(13) *Access to Justice in Eastern Europe* 51-75;

263. Васильєва В. В. Посадові особи в товариствах з обмеженою відповідальністю. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2019. № 10. с. 12-18;

264. Постанова Верховного Суду від 01.12.2021 в справі № 761/24929/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101712053>;

265. Степанова Т. В. Місце похідного позову в системі захисту у господарському судочинстві. *Право України*. 2020. № 7. с. 44-56;

266. Кот О. О. Похідний позов в системі способів захисту корпоративних прав. *Проблеми цивільного права та процесу : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна* (Харків, 24 травня 2019 р.). Обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС. с. 132-136;

267. Челебій-Кравченко Ю. К. Загальна характеристика учасників справи за похідним позовом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. с. 85-88;

268. Попов Ю. Ю. Похідні (непрямі) позови: іноземний досвід та українські перспективи. *Українське комерційне право*. 2012. № 12. с.55-65;

269. Доценко О. П. Визнання недійсним правочину, вчиненого виконавчим органом господарського товариства з перевищенням своїх повноважень, як спосіб захисту корпоративних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. с. 69-76;

270. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 07.12.2022 року в справі № 904/6735/20 (624/215/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104788312>;

271. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 30.09.2021 в справі № 910/11388/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100305932>;

272. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 04.04.2023 в справі № 906/43/22 (906/343/22). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/110205459>;

273. Zhang Z. The Shareholder Derivative Action and Good Corporate Governance in China: Why the Excitement is Actually for Nothing. *Pacific Basin Law Journal*. 2011. Vol. 28. Issue 2. p. 174-209;

274. Gelter M. Why do Shareholder Derivative Suits Remain Rare in Continental Europe? *Brooklyn Journal of International Law*. 2012. №37. с. 844-892;

275. Grechenig K. No Derivative Shareholder Suits in Europe – A Model of Percentage Limits and Collusion. *International Review of Law and Economics*. 2010. Vol. 31, № 1. p.5;

276. Постанова Верховного Суду від 24.05.2023 в справі № 910/1895/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111552004>;

277. Про корпорації: Закон Австралії в редакції від 01.07.2019. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2019C00216>;

278. Прокопюк А. С. Корпоративна відповідальність в акціонерних товариствах. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії: спеціальність 081

«Право». Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2022. 226 с.;

279. Кодекс корпорацій: Закон штату Каліфорнія.
URL: [https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codesTOCSelected.xhtml?tocCode=CORP&tocTitle=+Corporations+Code+-+CORP](https://leginfo.legislature.ca.gov/faces/codesTOCSelected.xhtml?tocCode=CORP&tocTitle=+Corporations+Code+-+CORP;);

280. Lori McMillan. The Business Judgment Rule as an Immunity Doctrine. *William and Mary Business Law Review*. 2013. Vol 4, Issue 2. p. 521-574;

281. Damjan Despotovic. Fiduciary Duties and the Business Judgment Rule (with the Emphasis on the Citigroup Case). Master Thesis, University of Tilburg. 2010. p. 54;

282. Paul Nimmerfall, Lukas Josef Peissl. The Business Judgment Rule and its Impact on Austrian Law. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Vol. 4. 2015. p. 352-357;

283. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 03.02.2022 в справі № 911/507/21.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102973761>;

284. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 16.02.2022 в справі № 905/1575/20.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103922222>;

285. Smith v Van Gorkom, 488, A.2d 858 (Del. 1985).
URL: <https://law.justia.com/cases/delaware/supreme-court/1985/488-a-2d-858-4.html>;

286. Aronson v Lewis, 473 A. 2d 805 (Del. 1984).
URL: <https://law.justia.com/cases/delaware/supreme-court/1984/473-a-2d-805-4.html>;

287. Gold A. S. The New Concept of Loyalty in Corporate Law. *UC Davis Law Review*. 2009. №43. p. 457–528;

288. Christopher M. Bruner. Good Faith, State of Mind, and the Outer Boundaries of Director Liability in Corporate Law. *Wake Forest Law Review*, Vol. 41. p. 1136, 2006;

289. Sean J. Griffith, Good Faith Business Judgment: A Theory of Rhetoric in Corporate Law Jurisprudence. *Duke Law Journal*. Vol. 55. Number 1. p. 75, 2005;

290. In re The Walt Disney Co. Derivative Litig., 825 A.2d 275 (Del.Ch. 2003).
URL: <https://law.justia.com/cases/delaware/court-of-chancery/2003/240-2.html>;

291. Про корпорації: Закон штату Делавер в редакції від 27 лютого 2023 року. URL: <https://codes.findlaw.com/de/title-8-corporations/>.

ДОДАТОК

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Смірнов Г. Ю. Правочини із заінтересованістю в корпоративних правовідносинах: питання вдосконалення правового регулювання. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2023. № 2. с. 193-196;
2. Смірнов Г. Ю. Корпоративні права в Україні: Поняття, природа, особливості набуття. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 8. с. 138-146;
3. Смірнов Г. Ю. Корпоративне (та зобов'язальне) право на дивіденди: доктрина та правове регулювання. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 7. с. 144-151;
4. Смірнов Г. Ю. Оскарження рішення загальних зборів корпорації: поточний стан та перспективи правового регулювання. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 6. с. 138-145.;
5. Смірнов Г. Ю. Корпоративне право на інформацію: особливості реалізації та механізми попередження зловживань. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 5. с. 244-250;
6. Смірнов Г. Ю. Право на ліквідаційну квоту: природа, зміст та особливості реалізації в межах банкрутства. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2022. № 3. с. 106-110;
7. Смірнов Г. Ю. Корпоративне право на здійснення управління: вдосконалення окремих аспектів. *Право і суспільство*. 2022. № 1. с. 69-82;
8. Смірнов Г. Ю. Захист переважного права суб'єктів корпоративних правовідносин: питання вдосконалення правового регулювання. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 92. с. 115-129;
9. H Smirnov 'Derivative Lawsuit in Ukraine: The Issue of Improving Legal Regulation' 2022 1(13) *Access to Justice in Eastern Europe* 51-75;

10. Смірнов Г. Ю. Щодо поняття корпорації як суб'єкта корпоративних правовідносин. *Право і суспільство*. 2021. № 4. с. 55-64;

11. Смірнов Г. Ю. Корпоративні права: поняття та правова природа. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. с. 59-67.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Смірнов Г. Ю. Право на участь в розподілі прибутку та право на отримання дивідендів. *Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 18-19 вересня 2020 року). – Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. с. 57-61;

13. Смірнов Г. Ю. Щодо правової природи права на участь в управлінні. *Актуальні питання розвитку та взаємодії публічного та приватного права*: матеріали II науково-практичної конференції (м. Київ, 11-12 вересня 2020 р.). – Херсон: Видавництво «Молодий вчений», 2020. с. 47-51;

14. Смірнов Г. Ю. Проблема первісного набуття корпоративних прав в акціонерних товариствах. *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 травня 2021 року) у 2 т. / За заг. ред. к.ю.н., доц. Г.З. Огнев'юк, к.ю.н. А.В. Айдинян. К., 2021. Т. 1. с. 283-285.